

ISSN 1311-8544

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА
СЪВЕТ ЗА ЧУЖДЕСТРАННА БЪЛГАРИСТИКА

БЪЛГАРИСТИКА VULGARICA

47/2023

София • 2023

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

На корицата: Супрасълски сборник, Национална и Университетска библиотека в Любляна, Словения, Cod. Кор. 2, л. 105а

Редактор: проф. дфн Анисава Любенова Милтенова

Съставители: проф. дфн Анисава Любенова Милтенова,
доц. д-р Никола Рачев Казански, Емилия Якова Волева

Адрес на редакцията:

Българска академия на науките

Съвет за чуждестранна българистика

ул. „15 ноември“ 1, София 1040, „Българистика“

Анисава Милтенова тел. (+359-2) 9795383

E-mail: amiltanova@gmail.com; evoleva@abv.bg

© Централна библиотека на БАН, 2023

© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2023

ISSN 1311-8544

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
CENTRAL LIBRARY
COUNCIL FOR BULGARIAN STUDIES ABROAD

BULGARIAN STUDIES BULGARICA

47/2023

Sofia • 2023

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

On the cover: Codex Suprasliensis, National and University Library in Ljubljana, Slovenia, Cod. Kop. 2, f. 105r

Editor: Prof. Anisava Lyubenova Miltenova, PhD

Compiler: Prof. Anisava Lyubenova Miltenova, PhD,
Assoc. Prof. Nikola Rachev Kazanski, PhD, Emilia Yakova Voleva

Council for Bulgarian Studies Abroad

Bulgarian Academy of Sciences

Bulgarica

Address: 1, 15 Noemvri Str., Sofia 1040

Anisava Miltenova tel. (+359-2) 9795383

E-mail: amiltenova@gmail.com; evoleva@abv.bg

© Central Library of BAS, 2023

© Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, 2023

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

УВОДНИ ДУМИ

Алека Стрезова – 170 години от рождението на Стефан Панаретов (1853–1931). 9

БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Книги 2023

Съст. Емилия Волева 22

Научна периодика 2023

Съст. Емилия Волева, Йолиана Страшнюк 38

ДИСЕРТАЦИИ

Съст. Никола Казански 59

НАУЧНИ ФОРУМИ

Съст. Емилия Волева 63

ХОРИЗОНТИ

Игор Калиганов – Академик Н. С. Державин и появата на първия институт за славянознание в Русия: Ленинград, 1931–1934 71

НАУЧЕН ЖИВОТ

Анисава Милтенова – Девети международен колоквиум по старобългаристика и възпоменателна вечер, посветена на проф. Рикардо Пикио..... 87

Боряна Владимирова – Интердисциплинарна научна конференция „Изображението в текста, текстът в изображението“..... 89

Росен Р. Малчев, Константин Рангочев – Седемнадесети международни Цар-Шишманови дни в Самоков на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“ 93

Красимира Алексова – Седем десетилетия преподаване на българистика в Будапеща	98
Деница Петрова – Научна конференция с международно участие „Стопанство и търговия на средновековните Балкани“	101
Николай Генев – Национална научна конференция „Паралитературни жанрове и литературност“	105
Ирина Кузидова-Караджинова – Международна научна конференция „Четивото за миряни в южнославянския репертоар XIV–XVIII век“	108

ПРОФИЛИ

Румяна Златанова – Промислителни слова за Рудолф Айцетмюлер. 100 години от рождението му.....	115
Красимир Станчев – 100 години от рождението на Рикардо Пикио.....	122
Милена Беновска-Събкова – Юлияна Рот на 80 години.....	132
Петър Петров – Габриеле Волф на 65 години	136
Николай Аретов – Кети Мирчева – един независим изследовател на 65 години ..	139
Валери Йотов – Николай Русев на 65 години	145
Казимир Попконстантинов – In memoriam Ото Кронщайнер.....	152
Анисава Милтенова – In memoriam Хайнц Миклас.....	157
Боряна Александрова – In memoriam Марта Форсайт	159
Лора Тасева – In memoriam Явор Милтенов.....	163
Анна Алексиева – In memoriam Сирма Данова	167

ОТЗИВИ

Николета Пътова – Хоризонти на словото. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Кирил Топалов	171
Мария Валявичарска – Надя Данова. Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII–XIX в.)	177
Василка Танкова – Стефан Дечев. Стамболов след Стамболов. История, политика и памет (1895–2020).....	182
Иван Г. Илиев – Константин Куцаров. Българските лексемни класове и учението за частите на речта.....	185

CONTENTS

PREFACE

Aleka Strezova – 170 Anniversary of Stefan Panaretov (1853–1931)	9
---	---

BULGARIAN LITERATURE

Books 2023

Comp. by Emilia Voleva	22
------------------------------	----

Periodicals 2023

Comp. by Emilia Voleva and Yoliana Strashnyuk	38
---	----

THESES

Comp. by Nikola Kazanski	59
--------------------------------	----

SCIENTIFIC EVENTS

Comp. by Emilia Voleva	63
------------------------------	----

OUTLOOKS

Igor Kaliganov – Academician N. S. Derzhavin and the Advent of the First Institute of Slavonic Studies in Russia: Leningrad, 1931–1934.....	71
--	----

SCIENTIFIC ACTIVITY

Anissava Miltenova – Ninth International Colloquium of Old Bulgarian Studies and Commemorative Evening, Dedicated to Prof. Riccardo Picchio	87
--	----

Boriana Vladimirova – Interdisciplinary Scientific Conference <i>Image in the Text, the Text in the Image</i>	89
--	----

Rosen R. Malchev, Konstantin Rangochev – 17 th International Tsar Shishman Days in Samokov of the Association of Anthropology, Ethnology and Folklore <i>Ongal</i> ..	93
---	----

Krasimira Aleksova – Seven Decades Teaching of Bulgarian Studies in Budapest.....	98
Denitsa Petrova – Scientific Conference with International Participation <i>Economy and Trade in the Middle Aged Balkans</i>	101
Nikolay Genov – National Scientific Conference <i>Paraliterary Genres and Literariness</i>	105
Irina Kuzidova-Karadzhinova – International Scientific Conference <i>Reading for Laity in the South Slavonic Repertory 14th–18th Century</i>	108

PROFILES

Rumiana Zlatanova – Providential Words for Rudolph Aizetmueller. To His 100 th Anniversary	115
Krasimir Stanchev – 100 th Anniversary of Riccardo Picchio	122
Milena Benovska-Sabkova – Juliana Roth at 80	132
Petar Petrov – Gabriele Wolf at 65.....	136
Nikolay Aretov – Keti Mircheva – an Independent Researcher at 65	139
Valeri Yotov – Nikolay Rusev at 65.....	145
Kazimir Popkonstantinov – In memoriam Otto Kronsteiner.....	152
Anissava Miltenova – In memoriam Heinz Miklas.....	157
Boriana Aleksandrova – In memoriam Marta Forsyht	159
Lora Taseva – In memoriam Yavor Miltenov.....	163
Anna Aleksieva – In memoriam Sirma Danova	167

REVIEWS

Nikoleta Patova – Outlooks of the Speech. Festschrift to 80 Anniversary of Prof. Kiril Topalov.....	171
Maria Valyavicharska – Nadia Danova. How was Lived and Thought the Childhood of Bulgarians (17 th –19 th c.)	177
Vasilka Tankova – Stefan Dechev. Stambolov after Stambolov. History, Politics and Memory (1895–2020).....	182
Ivan G. Iliev – Konstantin Kutsarov. Bulgarian Lexemic Courses and the Teaching for the Parts of the Speech	185

ЎВОДНИ ДЎМИ

170 години от рождението на Стефан Панаретов (1853–1931)

През 2023 г. се навършват 170 години от рождението на изтъкнатия български просветен деец, учител, публицист и дипломат Стефан Панаретов. Юбилеят му е повод да се обърнем отново към неговата личност и да припомним някои моменти от живота и значимото му присъствие в политическия и обществения живот на България.

Той не е непозната фигура за широката публика. Биографични данни за него могат да се открият в различни по вида и характера си енциклопедии¹. Споменава се често и в мемоарите на Джордж Уошбърн, изявен преподавател в Роберт колеж, който ни е оставил едни от най-пространните и живи страници за историята на учебното заведение². Различни моменти от дейността на Ст. Панаретов са подробно описани в историографията³, а на мисията му като пръв български пълномощен министър във Вашингтон е посветена образцова академична студия⁴.

¹ Данчов, Н. Г., И. Г. Данчов. *Българска енциклопедия. Л – Я. Фототипно издание*. София: Медицина и физкултура, 1992, 1169–1170; *Българската възрожденска интелигенция*. Съст. Н. Генчев и Кр. Даскалова. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1988, с. 496; *Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България 1878–1951*. Т. 1. Съст. В. Николова и Р. Стоянова. София: Български дарителски форум, ИК „Петко Венедиков“, 2011, 286–289.

² Washburn, G. *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company, 1909.

³ Стателова, Е. *Дипломацията на Княжество България. 1879–1886*. София: Издателство на Българската академия на науките, 1979, с. 145–151; Танкова, В. За ролята на Роберт колеж в биографията на неговите възпитаници. – В: *Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.и.н. Димитър Игнатовски*. Шумен: „Аксиос“, 2005, 119–126; Илчев, Ив., Пл. Митев. *Докосвания до Америка (XIX – началото на XX век)*. София: Фондация „Хемимонт“, 2009.

⁴ Pundeff, M. *Stefan Panaretov and Bulgarian-American Relations*. – *Bulgarian Historical Review*, 17 (3), 1989, 18–41.

Стефан Панаретов е роден в Сливен на 4 октомври 1853 г. Баща му е архимандрит Панарет, свещеник-уредник на българската църква „Св. Стефан“ в Цариград, а негов чичо е известният български просветен и културен деец Сава Доброплодни. Първоначалното си образование получава в османската столица, където негови учители са публицистът Иван Найденов и бъдещите български митрополити Григорий Доростоло-Червенски и Симеон Варненско-Преславски⁵. През 1867 г., когато е на 14-годишна възраст, е записан в наскоро основания Робърт колеж, в който по-късно преминава по-голямата част от професионалния му и житейски път. Момчето учи в известния „български клас“. За групата им директорът на колежа Джордж Уошбърн убедено твърди, че едва ли някога е имало по-отличил се випуск в историята на училището⁶. Българчетата в него (Стефан Панаретов, Константин Стоилов, Иван Ст. Гешов, Петко Тъпчилещов и Иван П. Славейков) правят силно впечатление на своите преподаватели с прилежността си в ученето, високите постижения и примерното поведение и бързо си спечелват името на „галените деца“ на колежа. Бъдещите постижения на тези млади българи само затвърждават спечелената вече от тях слава⁷.

След завършването си като „бакалавър“ през 1871 г. Стефан Панаретов започва професионалния си път в колежа като помощник-учител на преподавателя по български език Петко Горбанов. След оттеглянето на титуляра през следващата година заема неговото място, получавайки титлата „професор“ през 1875 г., а през 1877 г. и степената „магистър“. Наред с преподаването на българска литература, което скоро разширява и към което добавя езика и литературата на останалите славянски държави, Панаретов се отдава на изследователска и научна работа – издава първа част на българска граматика (1881) и започва работа по българо-английски и англо-български речник, който остава непубликуван⁸. Пак по това време излиза и негова студия, посветена на идеолога на Чешката реформация Ян Хус.⁹ Способностите му са високо ценени сред неговите колеги американци, а д-р Уошбърн даже заявява, че това е най-изтъкнатият учен и преподавател, който България е произвела¹⁰.

През лятото на 1874 г. Стефан Панаретов за пръв път пътува извън Османската империя. Той е силно впечатлен от видяното, което споделя на стра-

⁵ Стефан Панаретов (1853–1931). – *Летопис на БАН*, бр. 15 от 1934, с. 65.

⁶ Washburn, G. *Fifty Years...*, p. 49.

⁷ Танкова, В. За ролята на Роберт колеж..., с. 121.

⁸ Черновите на англо-българския речник се съхраняват в личния му архив в БАН: Научен архив на БАН (по-нататък НА – БАН), ф. 7К, оп. 1, а.е. 14–18.

⁹ Панаретов, Ст. *Иван Гус. Славянский Родолюбец, Преобразователь и Мъченик*. Цариград: Печатница на А. Х. Бояджиян, 1880.

¹⁰ Washburn, G. *Fifty Years...*, p. 49.

1869

ниците на списвания от бившия му учител Иван Найденов в „Напредък“. За него пътешествието е един сбъднат блян: „Аз щях да видя с очите си онези страни, за които бях толкоз много чел в книги и слушал хората да приказват за тях. „Европа“ беше моето ежедневно бълнувание и сега моите мечтания щяха да са осъществят.“¹¹

По-рано същата година, по време на великденските празници, Панаретов пътува заедно с директора на колежа и негов близък приятел Джордж Уошбърн в района на Нова Загора, Сливен и Калофер, където американецът за пръв път чува лично за съществуващото недоволство от лошото турско управление и за намеренията на българите да въстанат срещу правителството¹². Макар симпатиите на Уошбърн да са на страната на онеправданите, той дава всичко по силите си, за да разубеди българите да се намесват в революционни дела. Това не му пречи обаче, когато избухва Априлското въстание, да положи много усилия за запознаването на обществеността с турските зверства и привличането на общественото мнение в полза на българите.

Въпреки информационното затъмнение, наложено от османските управляващи над печалните събития в Тракия, светът скоро разбира за потушаването на въстанието. За предаването на информацията съдействат много хора, един от които е и Стефан Панаретов¹³. Както сам признава, всички сведения, които Българската екзархия получавала за жестокостите, минавали през неговите ръце. Негова и на Иван Славейков задача било да ги преведат на английски и да ги предадат на д-р Уошбърн и д-р Лонг, които ги довеждали до знанието на британското посолство и на Едуин Пиърс, кореспондент на британския *Daily News* в османската столица. Панаретов е и единственият българин, взел участие в съдбовния среднощен разговор, когато двамата мисионери убеждават американския генерален консул в Цариград Юджийн Скайлър да проведе разследване и да се обяви официално в защита на българите¹⁴.

Така Стефан Панаретов, още в младите си години в Цариград, се оказва доброволно въввлечен в българската кауза, която ще отстоява и защитава до края на живота си. През август 1876 г. той е натоварен от Екзарх Антим I с тайна мисия в Англия, за да представи лично на водещите либерали и на пресата доказателства за бедственото положение на българите. В Лондон Панаретов публикува няколко статии в *The Times* под псевдонима „Константи-

¹¹ *Напредък*, год. 9, бр. 8 от 21 септември 1874 г.; вж. също *Напредък*, год. 9, бр. 15 от 9 ноември 1874 г.

¹² Кларк, Дж. Джордж Уошбърн и Априлското въстание. – В: Кларк, Дж. *Американците откриват българите 1834 – 1878 г.* София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, 189–190.

¹³ Илчев, Ив., Пл. Митев. *Докосвания до Америка...*, с. 147.

¹⁴ Панаретов, Ст. Спомени от Априлското въстание. – *Мир*, бр. 9104 от 12 ноември 1930 г. (вж. също *Мир*, бр. 9103 от 11 ноември 1930 г.)

нополитан“ и разговаря с редица влиятелни представители на парламента. Препоръчителните писма от д-р Уошбърн, с които разполага, помагат редакцията на авторитетния вестник да насочи специално вниманието на публиката върху статиите му¹⁵. Панаретов има и ключова среща с либералния политик и член на парламента Йвлин Ашли, по време на която му съобщава, че виновниците за зверствата вместо да получат наказание, са наградени и повишени от османското правителство – факт, който Ашли включва в своята парламентарна реч, която Панаретов изслушва лично от галерията на Спикъра в Камарата на общините. Речта на Ашли прави силно впечатление, а в уводната си статия *The Times* порицава Османската империя и заявява, че английското обществено мнение не може да си позволи да поддържа и защитава едно правителство, което е съучастник в извършените злодеяния. Ролята на Стефан Панаретов в събитията скоро е докладвана в османската столица и създава риск за живота му. С помощта на д-р Уошбърн той се завръща в пълно инкогнито в Цариград, а Мидхат паша споделя за него в разговор: „Ако го уловя, ще го обеса.“¹⁶ При тези обстоятелства Панаретов е принуден да напусне османската столица и по време на Руско-турската война пребивава в Европа. Негова опора през този период е бившият му съученик Константин Стоилов, с когото запазва най-топли и близки отношения и приятелството им устоява на времето, „ненакърнено от политически раздори, ненащърбено от партизански страсти“¹⁷. През септември 1877 г. Стефан живее един месец с другаря си, който учи в Париж. След това заминават заедно за Прага, където прекарват още три месеца, понеже войната продължава и не могат да се върнат в родината си.

Затова и не е случайно, че след Освобождението на България, през 1880 г. чрез К. Стоилов, тогава политически секретар на княз Александър I, Стефан Панаретов е натоварен с нова дипломатическа мисия, свързана с проучване на мнението на Великите сили спрямо едно евентуално съединение на Княжество България и Източна Румелия. През пролетта д-р Уошбърн и Панаретов са в Източна Румелия и д-р Константин Стоилов, прибрал се за великденските празници у дома, разговаря с двамата преподаватели и обсъжда с тях българските намерения. Макар д-р Уошбърн да е скептичен за подкрепата на Великите сили по въпроса, той съветва да се направи дипломатически сондаж в Лондон. Стоилов обсъжда идеята с княза и министрите, вследствие на което е решено Панаретов да замине неофициално за Лондон

¹⁵ Панаретов, Ст. Спомени от Априлското въстание. – *Мир*, бр. 9104 от 12 ноември 1930 г.

¹⁶ Панаретов, Ст. Спомени от Априлското въстание. – *Мир*, бр. 9105 от 13 ноември 1930 г.

¹⁷ Панаретов, Ст. В спомен на покойния Д-р К. Стоилов. – *Мир*, бр. 955 от 14 април 1901 г.

1869

и да проучи мнението на британското правителство. На 18 май той пристига в София, за да получи инструкции¹⁸.

В Лондон Панаретов се среща с британския политик Уилям Е. Фостър, член на кабинета на Гладстон, говори многократно и с външния министър лорд Гранвил, но не успява да получи подкрепа нито за евентуално съединение на Княжество България и Източна Румелия, нито за прилагането на заложените в Берлинския договор реформи за Тракия и Македония¹⁹. Това, което предопределя неуспеха на неговата мисия обаче е фактът, че Ст. Панаретов няма официални пълномощия за преговори от българското правителство. Драган Цанков се тревожи, че подобен демарш би навредил на отношенията между България и Русия²⁰. Изпращането на Панаретов в Лондон е част от опитите на княз Александър I да играе водеща роля във външната политика на Княжеството, но тази амбиция е грубо пресечена от министър-председателя Драган Цанков, който не само не дава своето одобрение, но и на въпросите на британския дипломатически агент в София, отговаря, че „... знае за някой си проф. Панаретов, който бил в Лондон, но той бил отишъл там за здравето си“. Въпреки огорчението си от липсата на правителствена подкрепа, Ст. Панаретов изпраща доклад до премиера, обобщавайки резултатите от своята мисия. Оценявайки я като „недобре изпълнена“, той излага опасенията на британското правителство, че Австрия може да се намеси с военна сила, за да спре българите. Той уверява Цанков, че сегашното министерство в Лондон е благосклонно към българските искания, но моментът не е подходящ. И накрая Панаретов заключава: „Въпросът за съединението обаче не трябва да се остави да угасне. Добре е щото този въпрос да са държи сякога живущ пред очите на Европа и щото ний на сякоя случай да показваме на Европа, че в този въпрос и в неговото скорошно решение сичките наши желаня, стремления и усилия са съсредоточени.“ По отношение на Македония Панаретов добавя, че английското правителство напълно признава, че областта е българска и затова българският елемент там няма от какво да се страхува²¹. С лека самоирония години по-късно Панаретов споделя: „Тъй се свърши моята мисия в Лондон. Върнах се в Цариград на обикновената си работа, като си мислех, че главата ти ще е по-мирна и нервите по-спокойни,

¹⁸ Стателова, Е., В. Танкова. *Константин Стоилов в политическия живот на България*. София: Издателска къща „Анубис“, 2001, с. 96.

¹⁹ Панаретов, Ст. Една мисия в Лондон на 1880 г. – *Мир*, бр. 9108 от 17 ноември и бр. 9109 от 18 ноември 1930 г.; *Съединението 1885. Енциклопедичен справочник*. София: Държавно издателство „Д-р Петър Берон“, 1985, 149–150.

²⁰ Пантев, А. *Англия срещу Русия на Балканите 1879 – 1894*. София: Наука и изкуство, 1972, 72–73.

²¹ *Външната политика на България. Документи и материали*. Том първи. 1879–1886. София: Наука и изкуство, 1978, 166–169.

ако учиш български деца в Роберт колеж, отколкото ако разправяш българска политика в Лондон.“²²

Динамичното ежедневие на държавен пратеник създава една нова опитност на Стефан Панаретов. На този фон завръщането към учителската професия е обръщане към спокойствието. Монотонността на всекидневието обаче не носи удовлетворение и в средата на 90-те години сериозно обмисля дали да не напусне колежа. Причината за това е може би и промяната в семейното му положение. През 1892 г. той се жени за Лидия Ан Джил, родена в Северен Андоувър, щата Масачузетс. Двамата се запознават в Цариград, където тя е учителка в Американския девически колеж. Затова и идеите за бъдещето си, които Панаретов споделя по това време с близкия си приятел д-р Константин Стоилов, са твърде противоположни – да се захване с публицистика, да издава сериозен вестник с политически характер, с който да защитава българските интереси и който да създава „едно здраво обществено мнение в България“, или да продължи кариерата си отвъд океана – в Америка, където да преподава славянска литература в някой колеж. Но има и един трети и може би най-сполучлив вариант – да бъде дипломатически агент във Вашингтон, макар че към онзи момент България да не е установила официални отношения със САЩ²³.

Тези размисли на Ст. Панаретов се оказват пророчески. По-малко от две десетилетия по-късно той е избран за първия български представител във Вашингтон. През 1914 г., след като Първата световна война вече е започнала, с царски указ № 33 от 5 октомври същата година той е назначен за царски пълномощен министър в САЩ²⁴. Панаретов пристига в Ню Йорк на 27 ноември, а на 6 декември е вече в американската столица.

Кандидатурата му е посрещната ласкаво в политическите кръгове, а добрата му репутация го предшества заради връзките му с Роберт колеж. Кливланд Додж, богат индустриалец и благодетел, съученик и близък приятел на президента Удроу Уилсън, лично говори на президента за новия български дипломат и изпраща подобна информация и на държавния секретар Уилям Дженингс Брайън. Тя гласи: „един от първите български студенти, които завършват Роберт колеж в Константинопол и любим ученик на д-р Уошбърн,

²² Панаретов, Ст. Една мисия в Лондон на 1880 г. – *Мир*, бр. 9109 от 18 ноември 1930 г.

²³ Събев, О. *Робърт колеж и българите*. София: Изток-Запад, 2015, 260–261. Дипломатически отношения се установяват чрез връчването на акредитивни писма от Джон Б. Джаксън, който е пълномощен министър за Гърция, Румъния и Сърбия и пръв дипломатически представител за България, направено на 19 септември 1903 г. Тази дата бележи установяването на дипломатическите отношения между България и Съединените щати.

²⁴ Централен държавен архив (по-нататък ЦДА), ф. 176К, оп. 18, а.е. 879, л. 4.

който има голямо влияние върху него. В продължение на повече от 30 години е професор по българска история и литература в Роберт колеж и има забележително влияние върху голям брой български ученици, които са станали изтъкнати водачи в държавническото изкуство и в образованието. С изключение на самия д-р Уошбърн, вероятно няма човек с по-голямо влияние в развитието на високия морал и идеалите на българските лидери. Той е високо интелигентен мъж и говори и чете английски като роден език. Неговата жена е американка и без съмнение тя ще го придружи в тази страна. Той се отказва от професорството в Роберт колеж само за да заеме важния пост, на който е назначен, чувствайки, че ще може да увенчае делото на живота си за своята страна като я представява в САЩ.²⁵

Още с пристигането си в Новия свят Панаретов започва активна дейност. Както е обещал в първото си изявление пред пресата, той прави постъпки за осигуряване на възможност на български студенти да учат земеделие в американски университети. Надява се да привлече и експерти от Департамента по земеделие, които да заминат за България и да проучат българските условия. Предлага установяването на параходна линия между България и Америка през пристанищата на Дедеагач и Порто Лагос²⁶.

Влизането на България в Първата световна война на страната на Централните сили през 1915 г. затруднява мисията на Панаретов във Вашингтон. Силите на Антантата, разтревожени, че той може да изпраща информация, полезна за германците, упражняват натиск върху Държавния департамент да контролира сведенията, отправяни от него към София. Поради тази причина, а и с напредването на войната, дипломатът остава практически изолиран и връзката му с българската столица се прекъсва.

Това не му пречи обаче да развива трескава дейност в защита на българската кауза. През 1917 г. под псевдонима „Historicus“ той издава съчинението *Bulgaria and Her Neighbours*, в което описва сблъсъка на България със Сърбия, Гърция и Румъния в Македония, Балканските войни, Букурещкия договор и българо-руските отношения²⁷.

През пролетта на 1917 г. САЩ се включват в Голямата война на страната на Антантата и престоят на Панаретов във Вашингтон става още по-проблематичен. Но независимо от трудностите, той изиграва решаваща роля за поддържането на българските отношения с администрацията на Уилсън по време на Първата световна война, въпреки множеството призови за скъсване на

²⁵ Цит. по Pundeff, M. Stefan Panaretov..., p. 25.

²⁶ Ibid., p. 27.

²⁷ *Historicus. Bulgaria and Her Neighbors: An Historic Presentation of the Background of the Balkan Problem, One of the Basic Issues of the World-war.* New York: Mail and Express Job Print, 1917.

дипломатическите връзки със съюзника на Централните сили²⁸. Във важно негово интервю в *The New York Times*, той заявява, че България не е враг на Америка и аргументира ненужността за това Вашингтон да обявява война на балканската държава: Царството се бори в защита на Уилсъновите принципи за етническа справедливост, тя няма завоевателни амбиции, затова и няма да се срещне с американски сили на Западния фронт. България воюва само на Балканите, за да си върне несправедливо взетите от съюзниците територии по време на Балканските войни. Той отхвърля категорично и внушенията за шпионаж в полза на Германия²⁹. Отделно, убеждава и управляващите в София в ненужността от скъсване на дипломатическите отношения. В частно свое писмо до министър-председателя Васил Радославов от март 1917 г., той пише: „Внуших му, че американското правителство няма и не търси спорни въпроси с България и че е в наш интерес да запазим добри отношения със САЩ.“³⁰ Панаретов редовно се среща и с американския държавен секретар Робърт Лансинг, комуто говори в същия дух и съветва да не отзовава представителя на страната в София³¹.

„Програмата за всеобщ мир“ на президента Удроу Уилсън обявена официално на 8 януари 1918 г. пред Конгреса на САЩ събужда надеждите на държавите за справедлива подредба на следвоенния свят. София и българското правителство непоколебимо се обявяват в подкрепа на изложеното в известните Уилсънови четиринадесет принципа. Нещо повече – скоро правителството изразява желание за американска медиация при постигането на примирие и преговарянето на условия за сепаративен мир. Самият Панаретов дава пространно интервю в *The New York Times*, в което твърди, че каузата на България и Уилсъновите принципи не са несъвместими и че те ще упражнят влияние върху българския народ да промени своето отношение към съюза с Германия³².

Краят на войната и победата на Антантата, сключените примирия през есента на 1918 г., напрегнатите месеци около подготовката на Мирната конференция в Париж не оставят българската дипломация безучастна. Нейна основна цел става изработването на справедлив мир. На 23 декември 1918 г. Стефан Панаретов връчва на държавния секретар и главен американски делегат при Мирната конференция Робърт Лансинг два документа: първият е обстоен мемоар по българския национален въпрос (*Memorandum on American*

²⁸ Подробности вж. у Pundeff, M. Stefan Panaretov..., pp. 32–34.

²⁹ *The New York Times*, December 9, 1917. Цит. по Pundeff, M. Stefan Panaretov..., p. 34.

³⁰ Панаретов, Ст. Дневник. – *Известия на държавните архиви*, кн. 48, 1984, с. 253. (съст. П. Петков)

³¹ Пак там, 254–256.

³² Пак там, с. 269.

1869

share in the political emancipation of Bulgaria 1876–78) в 4 части: I – Македония, където според проф. Вайганд живеят 1 000 000 до 1 200 000 българско население; II – Тракия (Одрински вилает – Западна и Източна Тракия); III – Добруджа; IV – Моравската долина. Вторият разказва за участието на американците Скайлър, Макгахан, Уошбърн и Лонг в политическото еманципиране на българите през 70-те години на XIX в.³³

На 1 май 1919 г. в българската легация са получени дузина правителствени изложения на английски език. Те са в отговор на гръцките и сръбските претенции, както и на румънските за Добруджа. Повечето от другите документи са на френски език: „Българите в Македония“, „Българите в Сърбия“, „La Bulgarie: Exposé des événements politiques au cours des Guerres balkaniques“, които българският пълномощен министър веднага превежда, за да ги връчи на американските управляващи³⁴.

Активността на Панаретов по българския въпрос и връзките му с американските управляващи среди правят логичен избора му за член на българската делегация при подписването на мирния договор в Ньой. На 24 юни 1919 г. той отплава за Ливърпул, за да се включи в българската група³⁵.

Българската делегация за подписването на мира се състои от 48 души и е оглавена от министър-председателя Теодор Теодоров. Нейни членове са министрите Венелин Ганев, Янко Сакъзов и Александър Стамболийски, както и дипломатът Михаил Сарафов. Като съветници са привлечени Иван Ев. Гешов, Стефан Панаретов, ген. Иван Луков, Димитър Цоков, Богдан Морфов и Никола Сакаров. Началник на секретариата е пълномощният министър д-р Димитър Станчов. Участват и експерти и секретари. Те заминават на 19 юли вечерта и след трудно пътуване пристигат в Париж на 27 юли 1919 г., където са настанени в хотел „Шато дьо Мадрид“ в столичното предградие Ньой³⁶. Надежда Станчова, дъщеря на д-р Димитър Станчов и частен секретар на Теодор Теодоров описва работата си на конференцията в своя личен дневник и споделя впечатления от преживяното. Говори за общуването си със Стефан Панаретов, когото определя като „чаровен, ерудиран и добър патриот с умерени възгледи“. Тя е силно впечатлена от него и го определя като приятен събеседник, с когото може лесно да се разговаря³⁷.

³³ Стоянов, Н. *Живот и дейност: мемоари (1875 – 1939). Дневник (1940 – 1944)*. Съст. К. Анчова, А. Стрезова. София: Нов български университет, 2020, с. 378; срв. Панаретов, Ст. *Дневник...*, с. 273. Текстове на документите вж. НА-БАН, ф. 7К, оп. 1, а.е. 4, 5.

³⁴ Панаретов, Ст. *Дневник...*, с. 276.

³⁵ ЦДА, ф. 176К, оп. 18, а.е. 879, л. 27.

³⁶ Повече за българската делегация вж. Стоянов, Н. *Живот и дейност...*, с. 360–379.

³⁷ Фиркатиян, М. А. *Дипломати, мечтатели, патриоти. България и Европа през погледа на семейство Станчови*. София: Парадигма, 2009, с. 260.

Но Панаретов не остава задълго в Париж. Той е привлечен с цел да установи контакт с американската делегация на мирните преговори и да действа пред нея за по-добри условия за българите. Поради строгата им изолация в „Шато дьо Мадрид“ и междувременното отпътуване на американците обаче мисията на Панаретов губи смисъл и на 8 август той заминава обратно за Вашингтон. Със себе си носи писмо до президента Уилсън с благодарност за застъпничеството му за българите, и надежда, че той и в бъдеще ще подкрепя справедливото разрешение на българския въпрос. Уилсън обаче не смята за приемливо да приеме дипломата в този момент³⁸. Въпреки последователните български усилия за постигане на по-справедливи мирни условия, жребият на страната е предопределен: на 27 ноември 1919 г. е подписан Ньойският мирен договор, чиито тежки и непоносими клаузи хвърлят българското общество в дълбока покруса.

След началото на самостоятелното управление на БЗНС и заради политически интриги с царски указ № 43 от 4 ноември 1920 г. Стефан Панаретов е освободен от заемания от него пост. Силно огорчен, той пише до министерството: „Останах прискръбно изненадан от депешата Ви под № 1949. Ако решението Ви е неотменимо и ако оценявате заслугите, моля да остана на поста до пристигането на заместника пълномощен министър, за да мога да намеря подходяща работа.“³⁹ Всъщност освобождаването му от поста е осъществено от действащия като външен министър Александър Димитров, който предприема тази стъпка без знанието на титуляра на министерството Александър Стамболийски, който по това време е в чужбина. Димитров желае сам да стане пълномощен министър във Вашингтон, за да замине надалеч и да избегне смъртната присъда, издадена му от ВМРО⁴⁰. За да потуши скандала, намиращият се в Прага Стамболийски не се застъпва директно за дипломата, но му предлага да го назначи за български делегат в Обществото на народите. Панаретов приема⁴¹ и заминава за Женева, където участва в събранието на организацията, а след това посещава България за шест седмици⁴².

В крайна сметка след известно време Панаретов е преназначен за пълномощен министър във Вашингтон през юли 1921 г. и остава в легацията до 1 юни 1925 г., когато подава оставка⁴³. През последните си години като дип-

³⁸ Стоянов, Н. *Живот и дейност...*, с. 361; срв. Pundeff, M. *Stefan Panaretov...*, p.38.

³⁹ ЦДА, ф. 176К, оп. 18, а.е. 879, л. 33 – Вашингтон, ноември 1920 г., Ст. Панаретов до МВРИ.

⁴⁰ Pundeff, M. *Stefan Panaretov...*, p. 39.

⁴¹ ЦДА, ф. 176К, оп. 18, а.е. 879, л. 38 – Вашингтон, 25 декември 1920 г., Ст. Панаретов до МВРИ.

⁴² Пак там, л. 55.

⁴³ Пак там, л. 62.

1869

ломат той осъществява множество публични лекции, някои от които са публикувани. Сред засегнатите въпроси са тези за балканските славяни, Църква и литература, образованието в Близкия Изток след падането на Константинопол през 1453 г., конституционното и политическото устройство на балканските държави, реформите в Османската империя, Великите сили в Близкия Изток, балканската конфедерация и Парижката мирна конференция⁴⁴. И в последните месеци преди пенсионирането си, вече на 71-годишна възраст, той не престава да е активен. През пролетта на 1925 г. студентският вестник на Университета в Илинойс съобщава, че на 27 и 28 април Стефан Панаретов ще изнесе две публични лекции на тема „Външната политика на България от 1878 г.“ и „Вътрешната политика и проблемите на България“. Очаква се да държи и частна лекция пред Мъжкия университетски клуб, чиято тема ще бъде съобщена допълнително. Според проф. Либиър от департамента по история Панаретов е „верен приятел на САЩ и Великобритания, чиито умерени възгледи допринесоха много за предотвратяване на скъсването на дипломатическите отношения между тази страна и България по време на Световната война.“⁴⁵

След оттеглянето си Панаретов и съпругата му живеят във Вашингтон. Той става постоянен хоноруван лектор по славянска филология и литература в Университета „Джордж Вашингтон“ в американската столица. Студентската преса пише за него: „Д-р Стефан Панаретов, министър (посланик) от България, ще бъде добавен към Факултета по изкуства и науки следващата есен. Д-р Панаретов е бил член на факултета на Роберт колеж, Константинопол. Неговите лекции и викторини ще се провеждат три пъти седмично и ще се занимават с проблеми на Близкия Изток. Назначението беше направено на скорошно заседание на настоятелството. Това е в съответствие с политиката на Университета за разширяване и изграждане на по-силен курс по правителствени и външнополитически теми.“⁴⁶

Всъщност научните занимания и публицистиката съпровождат Панаретов през целия му житейски път. Сътрудничи на вестниците *Македония* (1871), *Напредък* (1874), *Зорница* (1876–1878). В ранните си години в Цариград е член-основател на ученическото дружество „Българско благотелно братство“, което развива активен живот и след Освобождението. Панаретов остава свързан с тази организация и произнася слово на тържественото честване

⁴⁴ Panaretoff, St. *Near Eastern Affairs and Conditions*. New York: The Macmillan Company, 1922.

⁴⁵ *Daily Illini*, No 182/18 April 1925. Available from <https://t.ly/Q0qjg> <достъп 12.12.2023>.

⁴⁶ Изложба на Научния архив на БАН и Централната библиотека на БАН „170 години от рождението на Стефан Панаретов (1853–1931) – общественик, дипломат, възрожденски просветител“, открита на 1 ноември 2023 г.

на четвъртвековния ѝ юбилей⁴⁷. Заниманията му с наука продължават и след обявяването му за дописен и редовен (1884) член на Българското книжовно дружество (днес Българска академия на науките). Носител е на държавен орден „Св. Александър“ IV степен (1883).

Стефан Панаретов е и сред големите български дарители. В завещанието си оставя „всичкото си материално имание [възлизащо на около 5 млн. лв.]... за благотворителни и просветни цели в отечеството България“.⁴⁸ Основната част от дарението му е в полза на Българската академия на науките. От формирания фонд ръководството на Академията изплаща стипендии на студенти по Българска филология в Софийския университет, отделя суми за софийски гимназисти, предвижда изпращане на бедни ученици на летни ученически колонии и подпомага бедни учители. Ст. Панаретов оставя капитал и за комплектуване на книжния фонд на Народната библиотека в София, а личната му библиотека е дарена на Американския колеж в София. Не забравя и родния си Сливен, като предвижда годишна стипендия за ученик от местната мъжка гимназия. Завещава по 100 долара на дружеството „Майчина длъжност“ и читалище „Зора“ в града. Отделя и 2000 долара за Българския червен кръст за закупуването на нов рентгенов апарат за болницата на дружеството в столицата. Уредът е закупен през 1935 г., а в рентгеновата зала е поставен портрет на дарителя. През 1935 г. Управителният съвет на БАН учредява две нови стипендии от същия фонд на името на сина на дипломата „Кирил Панаретов“ (който загива край Пирот като доброволец в Първата световна война) и на неговата съпруга „Лидия Джил Панаретова“⁴⁹. През същата година в Академията е открита и публична читалня за студенти на името на дарителя.

Стефан Панаретов умира на 19 октомври 1931 г., шест месеца след смъртта на съпругата си. Двамата са погребани в гробището „Рок Крийк“ във Вашингтон, окръг Колумбия.

Алека Стрезова
Институт за исторически изследвания
Българска академия на науките

⁴⁷ Илчев, Ив., Пл. Митев. *Докосвания до Америка...*, с. 263.

⁴⁸ Научен архив на БАН (НА-БАН), ф. 7К, а.е. 3, л. 6.

⁴⁹ *Енциклопедия Дарителството. Дарителски фондове и фондации в България. 1878–1951 г.* Том 3. Институции и организации, управляващи дарения и благотворителни фондове. Съст. В. Николова, Р. Стоянова. София: Български дарителски форум, 2011, 133–134, 287–288, с. 337.

БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Рубриката съдържа периодика и книги (монографии, сборници, учебни помагала, речници и др.) за 2023 г. По отношение на научната периодика, която тук е представена за пореден път, от съдържанието на всяка книжка са подбрани статии, студии и научни съобщения, които изследват българистични теми и проблеми в областта на хуманитарните и обществени науки (история, обществознание, археология, кирилometодиевистика, език, литература, изкуствознание, традиционна и съвременна култура и др.). Поради спецификата на настоящия информационен бюлетин не се включват преводни материали (от чужд на български език), както и рецензии, обзори и др. Принципно е отразена научната периодика за 2023 г. В случай, когато няма излезли книжки от определено периодично издание са отразени последните регистрирани години. Книгите с липсващ ISBN и периодичните издания с липсващ ISSN са означени със знака *.

От редактора

КНИГИ 2023

BOOKS 2023

ОБЩ ОТДЕЛ / GENERAL

ВАСИЛЕВА, София. Музеите и управлението на културното наследство през 70-те години на XX век. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 296 с.

ISBN 978-954-07-5712-4.

В монографията се поставят и коментират важни въпроси, определящи събирателния образ на българските музеи през 70-те години на XX в. Цел на проучването е да се анализират и да се открият основни страни в променящия се модел за организация и управление на музейната система в България през 70-те години на XX век; да представи възвръщането на националното в музейния исторически разказ, както и да покаже опитите на държавата чрез музейните експозиции да създаде монолитен разказ за националното.

ДАНОВА, Надя. Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII – XIX в.). София: Парадигма, 2023, 690 с.

ISBN 978-954-326-509-1.

Книгата е опит за прочит на изворите за българската история през призмата на една сравнително нова дисциплина – историята на детството. Основните извори, на които се опира изследването, са текстове, съставени от грамотни българи от XVII – XIX век – приписки, спомени, автобиографии, съчинения с философско, педагогическо, нравоучително или религиозно съдържание, дневници и др.

ДЕТСКАТА мъдрост. Академичноприложни изследвания. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 188 с.

Съставител: Юлия Йорданова-Панчева

ISBN 978-954-07-5702-5.

Интердисциплинарен сборник, в който философи, лингвисти, литературоведи, педагози, логопеди, етнографи, методици на обучението по език и литература, богослови и библиоведи, разглеждат въпроса за детската мъдрост от различни аспекти: съществува ли и какво представлява, кога се проявява, какви са нейните характеристики – логически, езикови, социокултурни, какви фактори я обуславят и др.

КИРИЛО-МЕТОДИЕВСКИ места на паметта в българската култура. София, КМНЦ-БАН, 2023. 392 с. (Библиотека „Легенда“). ISBN 978-954-9787-58-0

Редактори: Е. Зашев, В. Желязкова, С. Бърлиева, Б. Мирчева.

Изследователският фокус е поставен върху разнообразни по характер „места на паметта“ в българската култура, които да се превърнат в елементи от българския дял на сертифицирания през 2021 г. от Съвета на Европа Европейски културен маршрут „Кирил и Методий“. Сборникът е в три части – първата обхваща проявите на култа към Кирил и Методий и техните ученици през вековете, втората е посветена на началото на българската писмена традиция, а третата изследва социокултурните проекции на Кирило-Методиевото дело.

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <http://surl.li/ojxxb>

НАЙДЕН Геров и духовните измерения на Българското възраждане. София: Ефект Адвъртайзинг, 2023, 228 с. ISBN 978-954-91933-2-7.

Съставител: Антоанета Кирилова

Сборникът съдържа материалите от Националната научна конференция под едноименния наслов, посветена на 200-годишнината от рождението на Найден Геров, проведена през февруари 2023 г. в Копривщица.

ОПИС на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. София: НБКМ–

Ч. 2. 1878 – 1920. 2023, 490 с. ISBN 978-954-523-191-9.

Съставители: Вера Василева и Илияна Стратиева

Справочникът обхваща периода от Освобождението през 1878 г. до края на Първата световна война. Включва 2686 а.е., към които в отделно приложение е даден богат снимков материал.

ЯКИМОВ, Георги. Българското образование (1934 – 1939). Реформи, национализъм, държавно-гражданско възпитание. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 458 с.

ISBN 978-954-07-5743-8.

В книгата са разгледани възгледите за развитието на българската просвета на дясноавторитарните организации и политическия кръг „Звено“. Разширяват се представите за просветните реформи, проведени след преврата на 19 май 1934 г. както и за идеологията на „новата държава“ в просветната област. Отхвърля се твърдението за проникването на фашистки, шовинистични и расистки идеи в българското образование през втората половина на 30-те години на ХХ век. Представени са конкретни стъпки на авторитарната държава за обучението на „новите граждани“ в училищна и извънучилищна среда. Акцентирано е върху по-ярката националистическа посока на обучението и възпитанието на учениците като бъдещи граждани с качества и добродетели, съответстващи на разбиранията на безпартийния авторитарен режим за силна национална държава.

ИСТОРИЯ / HISTORY

АНТОНОВА, Веселина. **История на рода Рефетови**. Русе: Лени Ан, 2023, 178 с. ISBN 978-619-7616-23-1.

Книгата разказва за фамилната история на рода Рефетови и атмосферата в Русе от създаването на еврейската общност в края на XVIII в. до 40-те г. на XX в. За първи път са публикувани неизвестни документи за историята на еврейската общност в града от фонда на Държавен архив – Русе, както и снимки от личния архив на проф. Рефетов.

Двезично издание на български и английски език.

БАЕВ, Йордан. **Китай и Източна Европа. Исторически хоризонти (поглед от България)**. София: Изток-Запад, 2023, 544 с.

ISBN 978-619-0113089.

Монографията е посветена на историята на политическите взаимоотношения между Китай (КНР), Русия (СССР), източноевропейските страни и България от гледна точка на голямата геополитика през XX и началото на XXI в. На основата на разнообразни документи от американски, руски, български, китайски и източноевропейски архиви и най-нови изследвания са коригирани редица клишета за китайската външна политика и за отношенията на КНР със страните от Съветския блок с акцент върху българо-китайските връзки по време и след Студената война.

ВЕТОВ, Чавдар. **Българското националноосвободително движение през погледа на фотографията**. София: Институт за исторически изследвания при БАН, 2023, 304 с.

ISBN 978-954-2903-61-1.

В книгата са събрани изображения както на известни български революционери, така и на тези, отдали живота си в революционната борба, но останали забравени за следващите поколения. Представена е появата на фотографията по българските земи и участието на българските „светлописци“ в движението за политическа независимост. Разгледани са образите на участниците в Първата легия, четите от 60-те години на XIX в., Втората легия, опълченците от Руско-турската война (1877 – 1878 г.), доброволците в Сръбско-турската война. Освен изображенията им в разнообразни униформи е обърнато внимание и на друг техен образ – портретите им като цивилни, показващи ги не само в ролята на бойци, но и като част от тогавашното възрожденско общество.

ВЪЛЧЕВ, Георги. **Историята и нейните обществени употреби. Културни и политически проекции на българската история от Възраждането до края на Първата световна война**. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 256 с.

ISBN 978-954-07-5790-2.

В изследването са описани някои от формите на съществуване на българското минало отвъд официалния академичен исторически разказ за него, който, веднъж попаднал в сферата на публичното, започва своя самостоятелен живот и се превръща във важен градивен елемент на българското общество и неговата национална идентичност. Основен акцент в монографията е символното значение на Възраждането, опитите за неговото осмисляне и завръщането на Средновековието в новите практики на колективната памет през разглеждания период.

ДАНОВА, Пенка. **България и българите в италианската историопис (XIV – XVII век)**. София: Институт за исторически изследвания – БАН, 2023, 367 с. ISBN 978-954-2903-63-5.

Изследването съдържа редица ценни сведения за българите през Средновековието и прехода към Новото време, които в основната си част са непознати или твърде слабо познати на историческата наука. Документите от италианските архиви са подложени на задълбочено проучване, което значително обогатява информацията за българските земи благодарение на търговската и дипломатическата дейност, на монашеството и мисионерите.

ЖЕЧЕВА Магдалена, Николай Ставрев, Таня Любенова и Светлана Аврамова. **...От ревност за народното просвещение...** Варна: Емком, 2023. 219 с. ISBN 978-619-91889-4-1.

Юбилеен сборник, посветен на 160-годишнината от построяването на училище „Св. Седмочисленици“ (Славейковото) в гр. Търговище. Проследена е историята, функциите и мисията му. Представени са различните етапи от изграждането и битуването на сградата като училище до превръщането ѝ в музеен център.

ИСТОРИЯ на Кюстендил. София: Институт за исторически изследвания – БАН: **Т. 1. От древността до Освобождението от османска власт.** 655 с. 2023, ISBN 978-954-2903-40-6.

Т. 2. Кюстендил в новото време (1878 – 1944 г.). 2023, 671 с. ISBN 978-954-2903-42-0.

Мащабното изследване обединява богати данни, като изследователи и специалисти от различни научни и културни институции представят изчерпателно историята на град Кюстендил от епохата на Античността до 9.IX.1944 г.

ИСТОРИЯ на Стара Загора. Велико Търново: Фабер –

Т. 1. 2023, 436 с. ISBN 978-619-00-1677-9.

Т. 2. 2023, 776 с. ISBN 978-619-00-1631-1.

Информацията в двутомника обхваща времето от IV в. пр.Хр. до XX в. Включва данни от множество археологически проучвания на обекти в района. Особено внимание е отделено на политическите, икономическите и обществените аспекти в развитието на града в различните исторически периоди.

ИСТОРИЯ и надежда. Юбилеен сборник в памет на проф. Пламен С. Цветков.

София: Нов български университет, 2023, 624 с.

ISBN 978-619-233-260-0.

Съставители: Момчил Методиев, Димитър Гюдуров, Методи Методиев

Сборникът съдържа статии, обособени в разделите: „Историята – начини на осмисляне и интерпретация“, „Античният свят“, „Средновековният свят“, „Модерност“, „Съвременност“ и „Проблеми на настоящето“.

КОЛЕВА, Дарина. **Евреи, чехи и руснаци в Разград от края на XIX до средата на XX век.** Велико Търново: Фабер, 2023, 220 с.

ISBN 978-619-00-1661-8.

Изследването разглежда значимото участие на евреи, чехи и руснаци в модернизационните процеси на българското общество – както в локален, така и в национален

лен план. Открито е тяхното своеобразно присъствие в града и забележителния им принос в области като медицината, архитектурата, просветата, музиката и спорта. На основата на богат и малко познат архивен материал е направена социокултурна характеристика на еврейската и руската общности в Разград и са представени различни аспекти от техния живот.

КРЪСТЕВ, Красимир. Георги Н. Николов. Био-библиография (1957–2022). София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 246 с.
ISBN 978-954-07-5689-9.

Книгата се открива със статия за научното дело на Георги Николов. Подробно са представени научните му трудове, като специално внимание е отделено на хабилитационния труд на Г. Николов, озаглавен „Самостоятелни и полусамостоятелни владения във възроденото българско царство (края на XII – средата на XIII в.)“. Централно място в изследванията на проф. Николов заема темата за управлението на българския цар Самуил (997 – 1014) и неговите наследници, застъпена както в първата му монография, така и в поредица от трудове. Описани са участията на проф. Николов в конгреси и конференции, както и издателската му дейност. Броят на заглавията (1981 – 2022) е над 180, като са отделени статиите в енциклопедични издания, рецензиите, съставителството на сборници и учебни помагала.

НОВОГРЪЦКОТО просвещение и Българското възраждане. Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 2023, 232 с.
ISBN 978-619-208-364-9.

Съставители: Димитриос Румпос, Елени Курмандзи и Данка Чалъкова
Сборникът съдържа докладите от кръглата маса под едноименния наслов, проведена във Велико Търново през 2021 г.

ПАРУШЕВ, Петър. Босненската криза 1908 – 1909 година, Великите сили и България. Бургас: Либра Скорп 2023, 294 с.
ISBN 978-619-7559-51-4.

Изследването е посветено на политическата обстановка на Балканите и сблъсъците между Великите сили, възникнали в резултат на обявяването на независимостта на България и присъединяването на Босна и Херцеговина към Австро-Унгарската империя.

ПАРУШЕВ, Петър. Кипърският въпрос 1960 – 1974 година и България. Бургас: Бургаски университет „Проф. д-р Асен Златаров“, 2023, 232 с.
ISBN 978-619-7559-52-1.

В широк исторически контекст са проследени и анализирани промените в политическия статус на Кипър, както и външнополитическата позиция на Република България спрямо този дълготраен международен проблем.

ПЕТРОВА, Деница. Историческите съчинения в българската книжнина (края на XV–XVIII век). София: Институт за исторически изследвания – БАН, 2023, 502 с.

ISBN 978-954-2903-72-2.

Книгата разглежда кратки хроники, родослови, разкази и извънтекстови добавки, които се разпространяват в българската книжнина в контекста на общобалканската и руската историческа книжнина. Проследява се континуитетът в развитието на летописните жанрове, като се анализират в текстологичен и исторически аспект съчиненията, тяхната структура, изворите им и сборниците, в които са поместени. За първи път са събрани и систематизирани съхранените до днес исторически текстове от XV–XVIII в., като по този начин е представен цялостният обем на историческата книжнина през периода.

По следите на моравските и тимошките българи. София: Еделвайс – Том 1. 2023, 398 с. ISBN 978-619-7186-99-4.

Съставител Живко Войников

Описана е съдбата на българите, обитавали историческите области Моравско и Тимошко. Проследена е тяхната съдба и хода на асимилацията им през погледа на автори, живели в края на XIX и началото на XX в., повечето от които са изследвали или посетили тези райони през периода 1915 – 1918 г., когато те са в границите на България.

РЕВОЛЮЦИИ и еволюции. Политически, икономически, технологични, културни и социални измерения на „прогреса“. Плевен: МедиаТех, 2023, 428 с. ISBN 978-619-91027-1-8.

Съставители: Димитър Петров и Христо Беров

Сборникът съдържа докладите от конференцията под едноименния наслов, проведена в Плевен през ноември 2022 г.

СПАСОВ, Емил. Образователна и културна политика на правителството на Георги Къосеванов (23 ноември 1935 – 15 февруари 1940 г.). Велико Търново: УИ Св. св. Кирил и Методий, 2023, 224 с.

ISBN 978-619-208-379-3.

В изследването се проследява развитието (управление, финансиране и съдържание на образованието; организация на училищния живот, педагогическа подготовка и професионално развитие на учителите) и структурата на образователната система в България през посочения период. Разгледани са и основни теории, концепции и идеи за възпитание, образование и обучение.

СТОЯНОВ, Цветелин. Еволюция на българската държавност IV – IX век. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 350 с.
ISBN 978-954-07-5741-4.

Авторът на изследването има амбицията да представи модерен разказ, който комбинира най-новите достижения на историческата наука и антропологията по отношение на методологията и изворознанието. Контекстуализиращият разказ за държавността на аварите, хазарите и франките подпомага очертаването на една по-ясна картина на реалното място на българите и тяхната държава в епохата на Ранното средновековие.

СТОЯНОВИЧ, Петър. Завоят на Изток. Княз Фердинанд I в дипломатическите документи в Австро-Унгария 1894 – 1899. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2023, 183 с.

ISBN 978-954-245-341-1.

Монографията разглежда периода 1894 – 1898/1899 г., в който след решаване на въпроса с Българската криза, опасността от реален конфликт с Русия и създаването на българска династия князът и държавата са изправени пред проблема за добиване на международна легитимност. Базирана основно върху източници от австро-унгарските архиви, книгата разкрива съмненията и последвалия стратегически провал на Виена в запазването на нейната роля в България и трудния път до постигане на руско, а оттам и на европейско признание на Фердинанд I.

СТОЯНОВИЧ, Петър. Известният непознат. Животът и дейността на Иван Стоянович – Аджелето през историята на модерна България (1862 – 1947). Велико Търново: Фабер, 2023, 696 с.

ISBN 978-619-00-1678-6.

Детайлно изследване за живота и дейността на Иван Стоянович, изиграл значима роля в утвърждаването на модерната българска държава. Второ, допълнено издание.

ТРИ Зографски кондики (1799 – 1807 г.). Разчитане, набор и коментар. София: Фондация Наследство на Зографската света обител, 2023, 448 с.

Съставители: Надя Данова, Кета Мирчева, Светлана Иванова

ISBN 978-954-770-478-7.

В изданието са представени кондики № 55, 245 и 246 от архива на Зографската света обител на Света Гора. Сметководните книги съдържат сведения за приходите и разходите, дълговете и заемите на монашеската общност в периода 1799 – 1807 г. и са важен извор за различни аспекти от духовния и материалния живот в манастира, за формите на организация на монашеството на Атон, за манастирската икономика, за контактите с други атонски манастири и с османската власт, за връзките на обителта с православните християни на Балканския полуостров и извън него, за географията на поклонничеството на Атон, за етапите в изграждането на манастирските храмове и сгради и най-вече на новия съборен храм. Освен наборния текст на трите кондики изданието съдържа именован, географски и предметен показалец, както и палеографски албум.

УЗУНОВА, Красимира и Веселина Узунова. **Хасково и неговите кметове XIX – XX век.** София: АИ Проф. Марин Дринов, 2023, 495.
ISBN 978-954-245-329-9.

Представено е развитието на града от времето на първата хасковска община до началото на прехода от тоталитаризъм към демокрация. Проследена е дейността на всички 85 кмета, управлявали между 1814 и 1989 г. Голяма част от цитираните и използваните документи, спомени и снимков материал се публикуват за първи път.

ЧАКЪРОВ, Николай. **История на немското училище в гр. Русе.** Русе: Лени–Ан, 2023. 128 с. + приложение.
ISBN 978-619-7616-37-8.

Книга за историята на първото немско училище в България от създаването му през 1883 г. до днес. Второ, преработено и допълнено издание.

ЧОБАНОВ, Тодор. **Произходът на прабългарите. Дебатът през XXI век.** София: Българска история, 2023, 310 с.
ISBN 978-619-7688-20-7.

Трудът разглежда въпроса през призмата на археологията и историята във взаимодействие с палеогенетиката / палеогеномиката, която позволява да се изяснят миграциите и контактите, формирането на народи от различни компоненти и превратности на историята. Първи по рода си опит да се проследи историята на дискусиата – от дълбока древност до наши дни, като отсява достоверното от въображаемото, фактите от заблудите, науката от идеологическите внушения.

РЕЛИГИЯ / RELIGION

АНГЕЛОВ, Светозар и Явор Митов. **Църквата „Св. Архангел Михаил“ край село Горановци, Кюстендилско.** София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 159 с.
ISBN 978-954-07-5791-9.

Изследването е обособено в три части: Първата е с историко-археологическа насоченост и е посветена на местността „Манастира“ край село Горановци; във втората са разгледани стенописите на църквата; в третата обект на изследване са 19 надписа, рисунки и графити, открити в храма.

ЕВТИМОВ, Димитър. **Църкви и параклиси на Хасковска духовна околия.** София: Гутенберг, 2022, 383 с.
ISBN 978-619-176-214-9.

В книгата са представени съществуващите православни храмове (85 храма и 84 параклиси) в 82 енории с кратки исторически сведения, включително местонахождението, материалното състояние и духовното обслужване.

НАЗЪРСКА, Жоржета. **Религиозно културно наследство и атеизъм в комунистическа България (50 – 80-те год. на XX век)**. София: За буквите – о писменехъ, 2022, 281 с.

ISBN 978-619-185-578-0.

Проучването е осъществено с подходите на социалната история и науките за културното наследство, основано на анализ предимно на непубликувана документация и базирано на съвременната научна парадигма. Целта му е да установи дали, доколко и с какви последици религиозното и духовното културно наследство в страната е засегнато от атеистичната политика, провеждана от тоталитарната комунистическа държава през 50–80-те години на XX в. Последователно са разгледани институциите и социалните актьори на атеистичната политика, проекциите ѝ върху техните идентичности, механизмите, действието и резултатите от тази политика върху материалното и нематериалното културно наследство.

Свободен онлайн достъп: <https://t.ly/BeY1o>

ПИЛЕВА, Мария. **Мисията на д-р Албърт Лонг сред българите**. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2023, 542 с.

ISBN 978-619-7372-69-4.

В изследването е представено съхраненото литературно и систематизираното писмено наследство на д-р А. Лонг. Включва изложение на литературната му дейност, анализ на схващанията му за езика, представя рецепцията на преводите и другите му трудове, очертава ярката му изява като публицист, проследява в писма и документи дейността му на общественик и филантроп. Творческите му и обществени прояви са разгледани в обединения контекст на неговата мисионерска, просветна, образователна и обществена дейност.

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <https://t.ly/P8ZzG>

ЕТНОГРАФИЯ И ФОЛКЛОР / ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE

РУСЕНОВ, Русен. **Антропология на ранното детство (и не само)**. София: Авангард Прима, 2023, 190 с.

ISBN 978-619-239-884-2.

Монографичното изследване предлага комплексен антропологически обзор върху формирането у детето на уменията да се труди, да общува езиково и да разсъждава, на влеченията му към забавления и приключения, на способностите му да играе, да фантазира и продуктивно да се реализира. Тези негови „таланти“ са аналитично представени в техния онтогенезис и филогенезис.

КЛИМЕНТОВИ четения за млади изследователи. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 74 с.

ISBN 978-954-07-5700-1.

Съставител: Пламена Костова

Сборникът съдържа доклади от ежегодната конференция на Катедрата по кирилometодиевистика, проведени през ноември 2021 г.

ЛЕФТЕРОВ, Живко. **За християнския празник Богоявление и неговото отбелязване в Калофер**. София: Нов български университет, 2023, 140 с. ISBN 978-619-233-269-3.

Интердисциплинарно изследване. Въз основа на разнообразна изворова база и съществуващата историография по въпроса са разгледани богослужебните практики и народните обичаи, свързани с празника, както и доколко традицията е оригинална и доколко – повлияна, най-вече в периода на комунистическата власт, стремяща се да подмени и да изличи неговата религиозната същност.

ЕЗИКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

Да попитаме Владко Мурдаров! **Текстове, посветени на 75-годишнината на езиковедата и преводача проф. д.ф.н. Владко Мурдаров**. АИ Проф. Марин Дринов, 2023, 471 с. ISBN 978-619-245-343-5.

В сборника са обособени две основни части. В първата представители на театралните и преподавателските среди споделят впечатления от общуването си с проф. В. Мурдаров. Втората част съдържа 35 научни статии и една рецензия, разпределени в няколко тематични блока: „Езикова култура, правопис и правоговор“, „Граматика, словообразуване, семантика“, „Лексикология, терминология, лексикография“, „Езикът на превода“, „История на българския книжовен език“ и „История на българското езикознание“.

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <https://cutt.ly/kwHCAjTI>

ДЕНЧЕВА, Диляна. **Фразеологизмите в съвременната българска поезия**. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 198 с. ISBN 978-619-7433-77-7.

На базата на обилен емпиричен материал, ексцерпиран от стихотворения на Блага Димитрова, Николай Кънчев, Борис Христов, Биньо Иванов и други български поети, е показано как фразеологизмите намират място в поезията, влизат в равната крачка на мерената реч и се превръщат в пълноценно градиво на сложния, многословен, иносказателен и фонично-метрично рамкиран стихотворен текст.

ДЕЯНОВА, Мария. **Езикът на История Славянобългарска. Новобългарската му основа и самоковският роден говор на преп. Паисий Хилендарски**. София: ИК Род, 2023, 312 с. ISBN 978-954-476-093-9.

В книгата са събрани 30 статии, писани през различни години, посветени най-вече на Отец-Паисиевия оригинал, но също и на два ранни преписа, направени в Самоков(ско): на преписа на йерей Алекси Попович Велкович от 1771 г. и на преписа от 80-те години на XVIII в., за който авторката смята, че е писан от даскал Никола. Дискутирани са чертите в езика на автографа, които имат аналог в стария Доспейски говор. Анализирани е езиковото майсторство на Отец Паисий и неговите следовници от Самоков.

МИРЧЕВА-ЖЕЧКОВА, Албена. **Особености на гръцкия език в периода IV – VI век по епиграфски данни от България.** София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 224 с.

ISBN 978-619-7433-73-9.

Изследването обхваща епохата на Късната античност, през която в развитието на гръцкия език се завършва преходът към средногръцкия (византийския) език, а в културно-исторически план протича утвърждаването на новата християнска религия. Специално внимание се отделя на употребата на специализирана християнска лексика и антропонимия, както и на християнските символи, формули и акламации, характерни за външното оформление и стилистиката на късноантичните надписи.

МУРДАРОВ, Владко. **Разни съвети за чуждите думи.** София: Black Flamingo, 2023, 176 с.

ISBN 9786192620363

Книгата е посветена на колебанията и на грешките, които българинът най-често допуска при тяхното използване. Обърнато е внимание на влиянието на изговора при записването на чуждите думи, на избора на граматичния род при чуждите съществителни имена, на нагаждането на чуждите глаголи към системата на българската граматика. Дадена е оценка на заемките и чуждиците, включвани в българската реч, и са включени препоръки как те да бъдат използвани.

СИВИЛОВА, Яна. **Археология на фразата.** София: УИ Св. Климент Охридски, 2022, 303 с.

ISBN 978-954-07-5541-0.

Книгата представя произхода на над 400 български фрази и тяхната употреба в литературни и нелитературни текстове. Проучването събира истории за възникването на много съвременни български изрази, изследва изпълнения със завои и грешки път за установяване на тяхната етимология, показва ги в контекста на други култури, от които водят своето начало, и разкрива неочаквани връзки.

СИМЕОНОВА, Кристияна. **Лингвистична характеристика на съвременната българска политическа терминология.** София: Пропелер, 2022, 335 с.

ISBN 978-954-392-709-8.

В изследването е направен опит възможно най-цялостно да се очертае съвременната картина и най-пълно да се представи съвременното състояние и функционирането на българската политическа терминология като специализирана лексикална подсистема на българския книжовен език, както и да се очертаят тенденциите в развитието ѝ.

ЦАНКОВ, Кирил. **Българският речев етикет.** Русе: Знак '94, 2023, 188 с.

ISBN 978-954-8305-78-5.

В книгата се разглеждат т.нар. етикетни формули – думи и изрази, с които се изразява учтивост в българския език. Второ, разширено и допълнено издание.

1869

EUCHOLOGII Sinaitici pars nova (Monasterii sanctae Catharinae codex slav. NF 1) (= glagolitica sinaitica. Editionen und Abhandlungen zur glagolitisch-alkirkenslavischen Tradition des Sinai, Band 4.). УИ Св. Климент Охридски, София, 2023, 192 с.

Herausgegeben von Heinz Miklas, Elena Velkovska, Maria Schnitter

Unter Mitwirkung von Katsiaryna Ackermann, Simon Brenner, Melanie Gau, Dana Htirner, Florian Kleber, Martin Lettner, L'ubomir Matejko, Michael Melcher, Manfred Schreiner
ISBN 978-954-07-5825-1.

Книгата съдържа първото критическо издание на глаголическия ръкопис Cod. Slav. NF 1, открит в манастира „Св. Екатерина“ на Синай през 1975 г. (т.е. новооткритите 28 листа от Синайския евхологий – Sin. Slav. 37). Заедно с досега известните листове, днес познатата част от паметника обхваща 134 листа, което все още не отговаря на пълния му първоначален състав. Освен пълно разчитане на славянския текст в кирилска транслитерация, са представени досега известните гръцки и славянски паралели, индекс на библейските цитати, както и изображения на зле съхранените и трудно четими листове. Изчерпателната интердисциплинарна аналитична част включва палеографско, графематическо и кодикологическо изследване на ръкописа, а също изследвания на използваните материали (пергамент, багрила и т.н.) със средствата на рентгенова флуоресценция.

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ / THEORY OF LITERATURE

ВЛАДИМИРОВА, Боряна. Литературни анкети – 18 поети от 80-те. София: ИЦ „Боян Пенев“, 2023, 390 с.

ISBN 978-619-7372-71-7.

Съдържанието на изданието включва анкети с Йордан Велчев, Златомир Златанов, Едвин Сугарев, Кирил Мерджански, Наталия Андреева, Милена Николчина, Ани Илков, Владимир Левчев, Ангел Ангелов-Джендема, Румен Денев, Виргиния Захариева, Бойко Ламбовски, Балчо Балчев, Иван Ненков, Мирела Иванова, Цанко Лалев, Антон Баев, Александър Секулов.

ДИКОВА, Екатерина. Ритъм и наратив. Календарните двустиишия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи. София: ИБЦТ – БАН, 2023. 528 с.

ISBN 978-619-7179-42-2.

В монографията се изследва ямбичният календар на константинополския поет Христофор Митиленски, съставен от двустиишия за светци и празници и превърнал се в неделима част от византийския Стишен синаксар. Този сборник навлиза сред южните славяни като Стишен пролог чрез два превода от XIV в. – български и сръбски. Изследването е фокусирано върху основните жанрови характеристики на тези агиографски епиграми: специфичния ямбичен ритъм и неговите компоненти, както и на предаването на много информация с малко думи, наречено „компресиран наратив“. Книгата съдържа и паралелно издание на двата превода на стиховете от март до август по пет ръкописа от XIV в. за българския и по запазените три преписа от XIV–XIV в. за сръбския, а гръцките стихове следват няколкото техни издания. В края на книгата е поместен и показалец на паметите, отбелязани със стихове.

КРИТИЧЕСКИ портрет на писателя Георги Гроздев. Интерпретации на творчеството му (2000 – 2023). София: Балкани, 2023, 358 с.

ISBN 978-619-166-068-1.

Съставители: Антоанета Алипиева и др.

Събрани статии и рецензии, които очертават разностранното присъствие на един от значимите и стойности представители на вълната „Нова българска проза“, появила се през 90-те години на XX век.

ПОПИЛИЕВ, Ромео. Светът като воля за песен или Модернизмът на Петко Ю. Тодоров. София: Знаци, 2023, 256 с.

ISBN 978-619-7707-18-2.

Предложенията в изследването анализи на художествения свят на Петко Тодоров са насочени най-вече към режисьори, сценографи и актьори като ги провокира към едно по-съвременно сценично пресъздаване на неговите драми.

ПЕТРОВА, Станка. Служби за безплатните сили в минея. София: ИЦ Боян Пенев, 2023, 559 с.

ISBN 978-619-7372-66-3.

Първо монографично изследване на химнографските творби, посветени на безплатните сили – архангелите Михаил и Гавриил в старобългарската литература. Първата му част е посветена на възникването и развитието на култа към безплатните сили в Средновековието, както и на типологизацията на службите за тях в славянската традиция. Специално внимание е отделено на каноните, в които се откриват оригинални части от старобългарски автори. Втората част включва текстологически анализ на канона на Йосиф Песнописец Началника Ангеломъ, анализ на анонимния канон Провътъщи дръвля умы и на поредица от малки песнопения. В приложение са публикувани началата на песнопенията за архангелите на 6 септември и 8 ноември, схема на тяхната структура и текстове от използваните ръкописи.

ПЪТОВА, Николета. Българската драма и театър: критическа хроника (1866 – 1910). София: ИЦ Боян Пенев 2023, 366 с.

ISBN 978-619-7372-67-0.

Изследване на българската драма и театър с литературоведски и културологичен характер. Проследено е развитието на театралното дело в България, постепенното му навлизане в ползрението на културната общественост и появата на политика за национален театър и драматургия. Литературноинтерпретативният прочит разкрива триединството „текст – спектакъл – рецензия“. Изграждат се по-цялостни портрети на първите значими автори на драми – Д. Войников, В. Друмев, Ив. Вазов. Критическото присъствие на Т. Икономов, Л. Каравелов, П. Р. Славеиков, Ив. Шишиманов, кръга „Мисъл“ добива ново тълкуване. Особено внимание е отделено на „Явлението Вазов“.

СТОЙКОВ, Александър. **Прародителите на Ронсар в средновековна България.**

София: А енд А комюникейшънс, 2023, 242 с.

ISBN 978-954-92965-8-7.

Книгата е посветена на българските родови корени на интелектуалния и духовен „лидер“ на знаменитата „Плеяда“ на френските поети. Проблемът за българските предци на Ронсар е поставен на научна основа, подплатена с някои нови и убедителни аргументи, без да са търсени сензации.

СТОЯНОВА, Юлияна и Светлана Стойчева. **Романите на Димитър Димов. Философско-психологически прочит.** София: Сонм, 2023, 224 с.

ISBN 978-619-7500-48-6.

В монографията са разширени и задълбочени философско-психологическите аспекти в тълкуването на Димитър-Димовите романи от перспективата на психоанализата, дълбинната психология и екзистенциализма. Първата част („Димитър Димов и българският литературен канон“), ситуира творчеството на автора във и извън канона на българската литература и изследва опозицията родно – чуждо в романите му. Втората част („Димитър Димов – създател на новаторски образи“) е посветена на психологизма в творчеството на Димов, прочетен през архетиповете на колективното несъзнавано. Третата част, озаглавена „Димитър Димов в светлината на екзистенциализма“, разглежда пристрастието на писателя към гранични ситуации на съществуването, като съзнание и (само)осъзнаване на индивида, алиенация, любов, смърт, загуба на смисъла.

ТАШЕВ, Андрей. **Въведение в българската морска белетристика от първата половина на XX век.** София: ИЦ Боян Пенев, 2023, 127 с.

ISBN 978-619-7372-73-1.

Проблематиката е представена в две части. Първата част разглежда сложните отношения между българското литературознание и българската маринистична литература и необичайния факт, че морският сюжет е много рядко изучаван. Втората част на книгата обсъжда някои от възможностите, които темата за морето предлага на своите потенциални изследователи – морският пейзаж; морето като воден път; морето и космополитизма; начина, по който морето влияе върху отношенията между хората; информацията за специфични морски дейности и условия; морският фолклор; алегоричният образ на морето; морската литература за деца и юноши.

Свободен онлайн достъп: <https://t.ly/v1S-y>

ЧОВЕК и природа в българското литературно въображение: осем разходки. София: ИЦ Боян Пенев, 2023, 271 с.

ISBN 978-619-7372-65-6.

Съставител: Маргарита Серафимова.

Сборникът обединява осем изследователи от различни поколения, с различен обект на изследване и методика в търсене на проекциите и интерпретациите на природата в българската литература. Целта на анализите е разглеждането на природата като диспозитив – като призма, позволяваща преосмислянето и препрочитането на литературата в светлината на днешния ден, в духа на нарастващите безпокойства за околната среда и чрез гледната точка на читатели с будно екологично съзнание. Изследвани са начините, по които природата е закодирана в думите, във фигурите, в начина на мислене, в езика и стилистиката на литературните произведения.

ИЗКУСТВО / ART

ВАПИРЕВ, Николай. Архитектурна орнаментика в град Мъглиж от първата половина на XX век. София: УИ Св. Климент Охридски, 2023, 262 с.

ISBN 978-954-07-5671-4.

В изследването е разгледана пластичната орнаментика върху фасадите на къщите и обществените сгради в град Мъглиж, област Стара Загора. Проследено е нейното развитие и най-характерните ѝ белези. Съдържа богат снимков материал, обхващащ периода от края на XIX век до наши дни, както и биографични данни за майстори и строители.

ИГНАТОВ, Любомир. Динамика в осмислянето на църковното пение в периода IV–VI век. Аксиология и праксиология. Варна: Варненска и Великопреславска света митрополия, 2021, 256 с.

ISBN 978-619-91575-4-1.

Монографията е посветена на един ранен период от историята на християнската музика (IV – VI век), който в редица аспекти не е цялостно изследван. Поставени и коментирани са проблеми, свързани с формирането на църковнопевческите правила, способности, жанрове, със зараждането на невмената писменост, както и с мястото и значението на музиката в тогавашния богослужебен живот.

КИРКОВА, Галя. Музикално-фолклорното наследство в Добруджа – връзка с етно-демографското състояние и миграционните процеси. Пловдив: Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“, 2022, 240 с.

ISBN 978-619-7682-07-6.

Монографично изследване. Съдържа богат и систематизиран по различни показатели фактологически материал, направени са сравнителни характеристики между традиции и съвременно състояние на добруджанския музикален фолклор, въведени са в научно обръщение малко известни и труднодостъпни източници и трудове.

КОСТАДИНОВА, Гургана. Българската музика в края на ХХ – началото на ХХІ век: между класика и джаз. София: Институт за изследване на изкуствата, 2023, 217 с.

ISBN 978-619-7619-28-7.

Посветена е на музикалните взаимодействия между класика и джаз, които се проявяват на границата на новото хилядолетие в българската музика. Проследена е еволюцията на джаза в България. Хронологично са разгледани произведения, албуми, записи и концерти на автори от периода (Милчо Левиев, Веселин Николов, Симеон Щерев, Анатолий Вапиров, Юлия Ценова, Марио Станчев, Йълдъз Ибрахимова, Боян Воденичаров, Теодосий Спасов, Васил Пармаков, Борислав Ясенов, Румен Тосков и др.) Специален фокус са анализите на произведения от Любомир Денев, Антони Дончев, Христо Йоцов и Константин и Александър Владигерови.

ОБРАЗИ на едно сакрално наследство. Велико Търново: Фабер, 2023, 64 с.

ISBN 978-619-00-1652-6.

Съставители Даниела Банкова и Десислава Вутова

В книгата са включени изображения на 47 икони от фонда на музея. Най-старите образци са от края на ХVIII в., а най-късните от началото на ХХ в. В колекцията са включени икони на Тревненската школа с нейните представители от Захариевска и Венковска фамилия, на Дебърската школа с икони на Ненчо и Наум Илиеви, на Янаки Ненчов, на Самоковска школа с творби на Захарий Зограф. Каталогът представя и икони на троянския зограф Пенчо х. Найденов, на батошевския иконописец Атанас Минчов, на копривищенския зограф Христо Енчев.

Двуезично издание.

РУСЕВА, София. Поглед към котленската хумористична народна песен. Пловдив: Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев“, 2023, 160 с.

ISBN 978-619-7682-25-0.

Анализът на песенните образци представя тяхната функционална насоченост, метроритмична организация, стихосложение, структура и форма и ладомелодичната им организация, като е посочен и поводът за създаването им.

Свободен онлайн достъп: <https://t.ly/mZeYL>

НАУЧНА ПЕРИОДИКА 2023

PERIODICALS 2023

Балканистичен форум/Balkanistic Forum. Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Гл. ред. доц. д-р Петър Воденичаров. ISSN 1310-3970.

2023, № 2: Дойнов, П. Словото като престъпление: Писателите пред Народния съд. Към втората вълна на терор след 9 септември 1944, 9–31; **Dobre, C.-F.** Between Deprivation and Privilege: (Former) „Enemies of the People“ in Communist and Postcommunist Romania, 32–49; **Gotsiridze G.** The Caucasus in the 1920s – 1930s: the First Clash of the Democratic World with Russian Bolshevism and Its Consequences, 50–63; **Ангелова, М.** Привилегии и „патронаж“ вместо обществено подпомагане: „Бойците против фашизма“ в социалните политики на комунистическа България, 1944–1951, 64–85; **Азманова-Рударска, Е.** Привилегиите на българските писатели по българските курорти през втората половина на ХХ век: литературни интерпретации и контекстуализации, 86–106; **Пилева, М. и А. Пилев.** Привилегирани агенти vs репресирани „шпиони“, 107–122; **Ключукова, М.** Неканонизираните новомъченици на комунистическа България, 123–136; **Krasztev, P.** Branded Identities. Remarks on the Holocaust chapter of the Macedonian-Bulgarian War on Identity, 137–156; **Aroshidze, M. and N. Aroshidze.** Fate of Scientists and Artists in the Period of the Red and Big Terror, 157–176; **Иванова, Е.** Ощетени Балкани. Травмата „Берлински договор“ в паметта на българи и сърби, 177–195; **Зафер, З.** Създаване на първата академична специалност Български език и литература в Турция, 196–215; **Debruynе, N.** From Being Deprived to Bestowing Privileges – Artistic Reflections of the Wrestlers /Mutri/ Subculture in The Novels by Georgi Stoev, 216–229; **Nazarska, G.** Lustration in the Social Change of the Bulgarian Transition (1990-2007), 230–252; **Папучиев, Н.** Език на омразата – стратегии на манипулацията: Вестникарската дискусия върху филма „Дунав мост“ (1999), 253–265; **Hoyte-West, A.** The twilight of a Habsburg idyll: Portraits of privilege in Gregor von Rezzori’s The Snows of Yesteryear, 266–279; **Kubišová, D.** Privileged and Deprived on Croatian Media on Facebook, 289–299; **Davitadze, T. and N. Mazmishvili.** Writer Fighting against Discrimination and Eastern Reality, 300–312; **Сталянова, Н.** Джендър маркирани фразеологизми в българския език – аспекти на семантиката и стилистичната им маркираност, 313–322.

2023, № 3: Luleva, A. Labour as a Right, Duty, Matter of Honour and Repression in State-Socialist Bulgaria, 9–25; **Mateoniу-Micu, M.** Miners – a Privileged Category of the Working Class? Valea Jiului (Romania) in Socialism and Post-Socialism, 26–46; **Kaytan, Ö.** Sense of Belonging and Transnational

Way of Life Among the Turks of Bulgaria, 47–65; **Verli, J.** and **B. Dugolli.** The Rivalry between Italy and Great Britain to Obtain a Monopolistic Concession on the Albanian Oil, 66–81; **Хаджикосев, Р.** Зануляване, или как руско-украинският въпрос битова в България преди век, 82–98; **Ангелова, М.** Жени на фронта през 1944/1945: образи и сюжети, 99–125; **Зафер, З.** Концлагерът „Белене“ и мюсюлманските общности (1964–1987), 126–153; **Коџак, Н.** and **N. Ö. Baklacioğlu.** Fair Trial for Transitional Justice: The Case of Belene Trial, 154–166; **Sinani, A.** and **V. Kryeziu,** Yugoslav Totalitarian Society, Discrimination Against Albanian and Bulgarian Minorities in Macedonia, 167–185; **Попова, Д.** Сайтът „Изгубени в Прехода: историята в снимки“ като възможен освобождаващ наратив за Прехода, 186–195; **Bogdanova, Z.** „Privileged“ and „Deprived“ in the Rhodopes: how Local Inhabitants become Activists Fighting to Keep Small Mountain Communities Alive, 196–211; **Qafzezi, E.** A Cross-Linguistic Study of the Language of the Privileged and the Deprived: A Case Study of Margaret Atwood’s ‘The Handmaid’s Tale’ and its Variant in Albanian Language, 229–248; **Eftimova, A.** Competition between Feminatives and Masculinisms in Polish and Bulgarian Dictionaries, 249–269; **Костова-Панайотова, М.** По следите на световната литература – победители и победени, 270–276; **Гочева, А.-О.** Мястото на жените композитори по света и в България – привилегирована или ощетенa е публиката на съвременната класическа музика?, 290–308; **Gómez Mendoza, M. Á.** Une contribution à l’histoire des épidémies, du climat et des catastrophes naturelles, 309–316; **Азманова-Рударска, Е.** Мода и стил. Българският модернизъм от 20-те и 30-те години на XX век, 317–326; **Денев, П.** История на Българската телеграфна агенция. Защо?, 327–334.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=1069>

Балканско езикознание/Linguistique balkanique. БАН, Институт за български език. Гл. ред. проф. Анна Чолева-Димитрова. ISSN 0324-1653.

2023, № 1: Mihaylova, B. Les objets du dégoût, 3–14; **Choleva-Dimitrova, A.** Ancient Toponyms and Kin Names from the Western Outlands, 15–31; **Saldzhiev, H.** Caucasian and Semitic Influences in the Early Medieval Bulgarian „Runic Inscriptions“, 32–49; **Stavre, B.** British and American Visitors’ Approaches (1921–1939) to the Origin and Function of the Albanian Language, 50–65; **Leschber, C.** Die Ambiguität etymologischer Lösungen am Beispiel von rumän. reg. berdă, 66–75; **Radoniqi, H.** The Place of Stress Within the Word in the Albanian Language, 76–89.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://ibl.bas.bg/iblapp/index.php>

Българска етнология. БАН, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей. Гл. ред. доц. д-р Петко Христов. ISSN 1310-5213.

2022, № 4: Ганчев, А. и А. Пригарин. Българите в Бесарабия през 40-те години на XX век – екзогенни фактори на демографския процес. Раждаемост и смъртност, 415–433; **Кляус, М. и Ю. Попчева.** Ролята на интернет в дейността на българските организации в Урал и Сибир, 434–452; **Водинчар, Е. и М. Кляус.** Българската трудова мобилност в Коми. Характеристика на най-големия социалистически проект за работа в чужбина, 453–473; **Георгиев, Г.** От Молдовския Кортен до Алтай и обратно в Тарутино, Украйна. „Голямата“ тема за съветските депортации в „малките“ истории на българите от Бесарабия. Част 2, 474–495; **Ненов, Н.** Газопровод. Албум на българските строители в СССР, 496–507; **Димитров, Ч.** Една колекция килимчета във фонда на Националния етнографски музей, 508–535.

2023, № 1: Касабова, А. и Д. Колева. Социалистическа модернизация: институциите и жизненият път, 5–10; **Банкова, М.** „Модернизирането“ на менструиращото женско тяло през периода на държавния социализъм, 11–29; **Тодоров, Г.** „Нашият питомец спечели от Тото-2“. Из живота в Дом № 8 за деца и юноши с душевни недъзи в София, 30–47; **Илиева, Р.** Оздравителният детски лагер в България в периода на социализма, 48–65; **Петров, И.** Самооценки, ценности и психично здраве на стари хора от българско селско население, 83–99; **Георгиев, Г.** От молдовския Кортен до Алтай и обратно в Тарутино, Украйна. „Голямата“ тема за съветските депортации в „малките“ истории на българите от Бесарабия. Част 3, 100–121; **Водинчар, Е.** Българите в Румъния – културно наследство от фонда на Националния етнографски музей, 122–124.

Български език. БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Гл. ред. доц. д-р Татяна Александрова. ISSN 0005-4283.

2023, № 1: Чаралозова, К. За кодификацията на някои правоговорни норми в първата официална кодификация на българския книжовен език и в правописните речници и ръководства от началото на XX век, 13–22; **Александрова, Т.** Особенности на устната форма на българския книжовен език, релевантни за кодификацията на правоговорните норми, 23–42; **Томов, М.** Типология на въпросите от областта на правоговора в практиката на езиковото консултиране, 43–58; **Кунева, И. и Ж. Златева.** Акцентни модели при някои съществителни, назоваващи лица, в българския език, 59–65; **Стойчева, М.** Степен на разпознаваемост на изговора -ъ в членната морфема на съществителни от женски род, завършващи на съгласна, като неправилен спрямо книжовната норма, 66–78; **Ефтимова, А. и Н. Длугош.** Експериментално изследване на значението и адаптацията на композитуми с компоненти *ковид-* и *корона-* в българското езиково съзнание, 79–102; **Желева, Л.** Ударението на съществителните и прилагателните имена, образувани с представките *въз-, извън-, не-, пра-, пре-*, 103–107.

2023, № 2: Петрова, А. Към въпроса за фонетичната мотивираност във фразеологията, 15–30; **Петкова, Е. и Я. Банасяк.** За Речника на ключовите думи на славянското езикознание, 31–46; **Бъркалова, П. и К. Колева-Костова.** Конфигурационният синтактичен анализ и други инструменти за извличане на знания за изречението, 47–64; **Кръстева, Т.** Устойчиви сравнения с название на етнос в българския и руския език, 65–80; **Кирилов, К.** Как да използваме богатството на българските народни говори в преподаването по български език и литература, 81–89; **Александрова, Т.** Един случай на разграничаване между еднородни и обособени части на изречението, 90–93.

2023, № 3: Цибранска-Костова, М. За кирилицата като шрифт на балканите през XV–XVI век, 13–28; **Митринов, Г.** Новооткрит възрожденски писмен паметник с гръцко писмо от Централните Родопи, 29–44; **Брага, Т.** Диахронен аспект на българската антропонимна система през XIX в. Езикови особености. Тенденции, 45–63; **Сумрова, В.** Съществителните имена от общ род в Найденов-Геролия речник, 64–77; **Желева, Л.** За правописа на словосъчетания като *мениджър човешки ресурси*, 78–81.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://www.balgarskieszik.eu/>

Български език и литература. МОН. Гл. ред. проф. д-н Маргарита Георгиева.
ISSN 0323-9519.

2023, № 3: Пелева, И. Литература и кино – казус от времето на НРБ, 239–251; **Димитрова, М.** Документалното наследство на издателска фамилия Юрукови и тяхната „Мозайка от знаменити съвременни романи“, 252–265; **Дачева, Г.** Изгубени в пандемията, 266–275; **Маринова, Е. и К. Щерева.** Представяне на модел за изследване на фонологията при афазия, адаптиран за българския език, 276–289; **Георгиева-Тенева, О. и Й. Йованович.** Четене на художествена литература за удоволствие, 290–299; **Димитрова, М. и Н. Иванова.** Учене на български език от чуждестранни студенти по медицина в симулирана среда, 300–316; **Иванова, Н.** Формирането на стратегийна компетентност в обучението по български език и литература в I–IV клас като предпоставка за успешна социализация, 317–322; **Тилев, Е.** Академик Любомир Милетич – щрихи към портрета (По случай 160 години от рождението му), 323–334.

2023, № 4: Панов, А. „На прощаване“ в типологията на лирическите жанрове, 355–368; **Личева, А.** Ковид-19 в литературата: между фикцията, сравненията и дневниковото, 369–375; **Riazantseva, T.** „The salon of nature“ by Boris Christov and Milko Bozkov: Intermediality. Intertexts. Interpretation, 386–397; **Сталянова, Н.** Нагласи към обучението по българистика в чужбина, 398–406; **Полихронов, Д.** Литературните произведения в учебните програми за VIII–XII клас в контекста на възпитанието и превантивната педагогика, 407–421; **Димитрова, Т. и М. Комитова.** Интерактивен бина-

рен урок „Човекът, властта и градът в творчеството на Христо Смирненски“, 422–432; **Петкова, Г.** Модни тенденции в съвременната българска антропология, 433–436.

2023, № 5: Салджиев, Хр. Страстите на душата: в старата и новата българска литература: опит за сравнение, 463–475; **Алексијева, А.** Христо Ботев като биографичен герой, 476–494; **Илиева, Т.** Езикът на свещеноиконом Димитър Петканов (лексикални и стилистични аспекти), 506–522; **Абаджиева, М.** Банатските българи между банатския говор и палкенския език, 527–530; **Тодорова, Б.** Мястото на текстовете на български песни от популярния жанр в обучението по български език за украински бежанци, 532–542.

Резюмета на статиите на български език: <https://bel.azbuki.bg/>

Български фолклор. БАН, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей. Гл. ред. Станой Станоев. БАН, ISSN 0323-9861.

2022, № 1: Григоров, Гр. Х. За дуалистичния характер на българския граждански празничен календар, 3–27; **Гергова, Л.** Гергьовден в Поморие – разделящ и споделян, 28–52; **Казаларска, Св. И.** Празникът „Кюстендилска пролет“ и социалистическата празничност: „Изобретяването“ на празника (Част I), 53–75; **Великов, И.** Градска празничност в епидемична обстановка, 76–91; **Люцканов, Й.** Юбилеите на руската емиграция в България (1919–1944) през нейните вестници: приоритет на снизхождащото приспособяване, 92–112.

2022, № 2: Сувайджич, Б. Битката на змея с орлите. Формулите на бугаршиците и съвременните записи, 125–149; **Петкович, Д.** Непокорният юнак в южнославянските епически песни и руските билини, 150–169; **Савич, А.** Фолклорът и фантастиката в славянски контекст, 285–290; **Илич, Д.** „Вода от извор извирала“ – за символиката на водата в южнославянската устна поезия, 291–295.

2022, № 3: Казаларска, Св. И. Празникът „Кюстендилска пролет“ и социалистическата празничност: Идеология и политики (Част 2), 299–312; **Вълчева-Нъндлол, Л.** Категорията „смесен брак“ и държавната администрация в контекст на етническо прочистване: немците в България в края на Втората световна война, 313–331; **Банкова, М.** „Да се памти, че е женска работа“: Социокултурни параметри на менструацията в българската традиционна култура и фолклора, 332–355; **Кръстев, П.** Женско двугласно пеене от село Варвара (Съвременни процеси в традиционната практика), 356–368.

2022, № 4: Гергова, Л. *Потопено наследство*, изгубени места и пейзажи на паметта, 399–413; **Григоров, Г. Х.** Българските язовири. Политика по именуване, 414–434; **Петров, П.** Несигурност при преселване от язовирната чаша, 435–453; **Георгиев, Г.** Живот с реката: един пример от село Драганово, 475–488; **Пейчева, Л. и В. Димов.** „Язовир Йовковци е истинско богатство“: спомените на един хидростроец, 489–512.

2023, № 1: Димитрова, Н. Традиция и иновация (Как фолклорната култура на Чехия и България намира нов живот в медийната среда през време и след пандемията от 2020 година), 20–37; **Илиева, А.** Фалшивите новини – функции и интерпретации в българското медийно пространство, 54–77; **Пенчев, Вл.** Фестивали, позоваващи се на традицията (Някои наблюдения на медийното им отразяване), 78–95.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=6>

Българско възраждане. Идеи, личности, събития. Годишник на Общобългарски комитет „Васил Левски“. ISSN 1311-1337

2023, 18: Неделчев, М. Въздействието на идеите, делата и личността на Левски върху македоно-одринските националреволюционери, 10–17; **Чалгънова, Е.** Васил Левски в Джумаята, 18–31; **Митов, Вл.** Дякон Игнатий, 32–51; **Тренчев, Г.** Отново за приписката на поп Коста Савов Чилев и за идването на Васил Левски в Разлог, 52–66; **Манова, Хр.** Иван Николов – Шекерджията – съратник на Васил Левски от Разлог, 67–76; **Иванов, Д.** Иван Драсов и Българското възраждане в Македония, 77–83; **Георгиева, Н.** „Скоро скрийте гергефа“. Из спомените на сопотненката Неделя Петкова по време на учителстването ѝ в Македония, 84–90; **Чаушева, Д.** Памет за Апостола в Пиринския край, 91–106; **Разсолкова, З.** История и анализ на паметните знаци на Апостола на свободата Васил Левски в Разложкия край, 107–122; **Александрова, Е.** „Наредата“ на Васил Левски като образец за „наказателното законодателство“ на ВМОРО (1893 – 1912 г.), 123–135; **Тангилов, И.** Разклонение на карловския род Тангилови в Разлог, 136–137; **Михов, М.** Свещеното триединство – църква, революция и война, в националноосвободителните борби на македонските българи, 138–151; **Радев, Т.** „Паралелната история“ на една наказателна акция на БМОРК в Солун, 152–166; **Събев, О.** Османски извори за Горноджумайското въстание от 1902 г., 167–165; **Митев, Тр.** Истината и само истината във в. „Свобода или смърт“ на Яворов, 186–192; **Георгиева, Д.** Живот и дейност на Атанас Нивички – Брадата в спомените на Димитър Атанасов Нивичанов, 193–201; **Георгиев, П.** Адрес на българските църковни общини в Македония до Великите сили от 20 май 1878 г., 202–209; **Деянова, М.** Петър Христов Юруков – тиквешки и крушевски войвода, 210–237; **Златков, А.** Битолското българско търговско агентство под ръководството на Никола Стойчев (1897 – 1899), 238–261; **Славова, Д.** Паметта за Левски на чужд език. Сравнителен прочит на превод и оригинал на „Апостолът на свободата“ от Мерсия Макдермот, 262–274; **Николаева, Д., Н. Илиев и Б. Узунова.** Паметник на незабравимия български поборник Васил Левски в София, 275–279; **Минчева, Кр.** Следовниците на Апостола – Карловското ученолюбиво дружество, 280–289; **Миткова, И., Й. Шилева, С. Халилоглу и Т. Бахчеванова.** Загадките около рождената година на Васил Левски, 290–296; **Карлакешева, Н.** Учил ли е Апостола на свободата в Пловдивското класно епархийско училище?, 297–301; **Пенев, И.** Васил Левски и Нова България, 302–309; **Единакова, Н.** Културна памет и исторически места за Васил Левски в Ловеч, 310–324; **Чернев, Е.** Васил Левски и самостоятелността на българското освободително движение, 319–325.

Българско музикознание/Bulgarian Musicology. БАН, Институт за изследване на изкуствата. Гл. ред. ст.н.с. ди Елисавета Вълчинова-Чендова. ISSN 0204-823X.

2023, № 2: Ценова, М. Първи оперни изпълнения в Плевен през XIX век и тяхната рецепция, 3–15; **Първанов, И.** Анна Илиева и документирането на традиционната танцова култура, 36–56; **Венкова, С.** Българският музикален съюз: първата национална музикална организация, 57–77; **Уидърз, С.** Въведение в културната музикология: предпоставки, прийоми, практики, 78–103; **Петров, Б.** Към изследване на барабанните стилове, свързани с фолклорна музика от България: някои възгледи за метроритмиката, 104–125.

2023, № 3: Япова, К. Въпросът „кой е музикус“ и отговорите на музикалната история, 3–18; **Линчева, А.** Пасха. Последният вокален цикъл на Димитър Христов – 9 песни за сопран и пиано по текст на Кирил Христов, 19–38; **Гай, Ф.** За три творби без тактова черта от Димитър Христов, 39–58; **Данова-Дамянова, Д.** Някои премиерни изпълнения на произведения от български композитори на Международния фестивал „Софийски музикални седмици“, 59–90.

Епохи. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Гл. ред. доц. д-р Николай Кънев. ISSN 1310-2141.

2023, № 1: Markova, H. Chalcolithic Bone Spindle Whorls in Bulgaria: Finds from the „Tilkiyuk“ Settlement Mound (Sadievo, Southeastern Bulgaria), 11–24; **Можайский, А.** Интеграционные и дезинтеграционные процессы в Беотии: становление Фиванского полиса, 25–36; **Салджиев, Хр.** Тюркската –r/-l теория – проблемни етимологизации. Езикът на „Дунавските прабългари“ – Кавказки паралели, 37–65; **Кандимиров, В.** Неясните изрази в първобългарския надпис от Преслав, 66–74; **Али, М.** Киликийска Армения в източната политика на Византия при Комнините, 75–96; **Ше, L.** The Beginning of the Wallachian Chancery and the Succession to the Throne: Princely Charters and their Diplomatic Formulae from *Sanctio* and *Dispositio*, 97–101; **Събев, П.** Новооткрити подписи на зографи върху две икони от 1738 година, произхождащи от старинното селище Арбанаси, 102–114; **Астарджијева, Т.** Специфика и сходство в проектите на Никита Панин и Михаил Сперански, 115–124; **Димитров, Е.** Численост на първия випуск на Военното училище, 125–140; **Йорданов, Д.** Преподавателската дейност на професор Петър Ст. Коледаров във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, 174–181.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://journals.uni-vt.bg/epohi/bul/>

Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. БАН, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“. Гл. ред. проф. д-р Светла Коева. ISSN 0323-9934

2023, № 36: Stenger, I. and T. Avgustinova. Web-based experiments in mediated receptive multilingualism, 7–28; **Кукова, Х.** Предикати за активна перцепция и особености на фреймовите им елементи, 29–47; **Сашева, В.** Ковид лексиката в българския медиен дискурс и в официалната нормативна държавна документация (с оглед на иновативните тенденции в българската граматика и (не)отклоненията от правописната норма), 48–67; **Кръстева, Т.** Адекватните устойчиви сравнения в българския и в руския език, 68–110; **Петрова-Любенова, В.** Полуавтоматично разработване на многоезикови терминологични ресурси, 111–184; **Мирчева, Е.** За значенията на глаголите облагати/обложити и техни деривати в старата славянска книжнина (към въпроса за развоя на семантичната структура на думата в историята на българския език), 185–204; **Цибранска-Костова, М.** Преводът на „Паноплия догматика“ от Евтимий Зигавин в палеославистиката: състояние на изследванията и перспективи, 205–232; **Пенкова, П.** Алегоричната екзегеза (Приточное богословие) в славянския превод на посланието до Маркелин за тълкуването на псалмите, 233–260; **Брага, Т.** Бележките на българските книжовници дамаскинари – (без)ценен източник за културната и езиковата история, 261–289; **Митринов, Г.** Историческа антропонимия от с. Кобалища, Драмско, 290–314; **Минчев, Г.** Лодзката славистика и българистика – факти и бележки за годините след II световна война, а по-подробно – за годините 1995 – 2022, 315–330.

Известия на Регионален исторически музей – Русе. Гл. ред. проф. д-р Анчо Калянов. ISSN 1313-7336.

2023, 26: Чешмеджиев, Д. Бележки за култа на св. Йоаким, патриарх Търновски, 10–24; **Калянов, А.** За почетните названия „Велика Патриаршия“ и „Цариград Търнов“ в „Житието на св. Йоаким, Патриарх Търновски“, 25–36; **Павлов, Пл.** Цар Иван Асен II – покровителят на Ивановската „Света Гора“ в Поломието, 37–50; **Мазакова, А.** Ивановските скални църкви – минало и настояще. Ще пропадне ли направеното от реставраторите за опазването на световния паметник, 51–57; **Николов, М.** Исихастките монашески центрове в българските земи до смъртта на св. Теодосий Търновски, 58–69; **Атанасов, Г.** Субординация между скалните монашески обители, монасите, монашеските практики и селищните агломерации в Добруджа през X–XI в., 70–93; **Георгиев, Е.** Още веднъж по въпроса за хронологията на скалните манастири по Ломовите, 94–105; **Коев, Е.** Скалният комплекс с двете напречни помещения – преоткритата „Белберница“, 106–126; **Георгиев, М.** Скална обител с гроб в землището на гр. Опака, Търговищка област, 127–136; **Бакалов, М.** Манастирите на Червенска епархия през XVI век, 137–143; **Спасов, Р.** Визуализация на скалните църкви по река Русенски Лом, 144–151; **Малчев, Р** и **Н. Ненов.** Названието „Червен“ – произход, тълкуване, хипотези, 152–160; **Великова, Св.** Керамичният материал от Църква 16 в Среднове-

ковен град Червен, 161–211; **Рабовянов, Д.** Обитаването на средновековния град Трапезица през Османския период по данните на археологическите проучвания в Южния сектор на крепостта, 212–242; **Иванов, В.** Функционална организация на пространството и вътрешно устройство на жилищата от крепостта Трапезица в Столичния Търновград през XIII – XIV век, 243–253; **Ботева, Н. и К. Тотев.** Реликварийни камери – местоположение, форма и сакрално съдържание (по данни от някои църкви от Второто българско царство), 254–269; **Neagoe, M.** The Defense Architecture of the Severin fortress between 13th–15th century, 270–311; **Върбанов, В. и Св. Великова.** Структури и находки от Средновековието, разкрити при проучванията на Сексагинта Приста, 312–361; **Тотев, К., Н. Ботева и Св. Великова.** Късно-византийски кадилници (кацеи) с изображения на Св. Богородица, 362–372; **Стойчев, В.** Неописана средновековна българска монета с татарска тамга и свастика, 373–382; **Петракиев, И.** Търговски връзки на каза Червен / Русчук с европейските страни – XV–XVIII в. (по нумизматични данни), 383–407; **Ботева, Н.** Бележки за женското облекло във Второто българско царство (по данни от археологическите проучвания на Хоталич), 408–426; **Моллов, Т.** Образи и топоси на фолклорното православие в коледните песни на етнографската група хърцои, 427–445; 24. **Великов, И.** Виртуална реалност в музеен контекст: Средновековният град Червен и Ивановските скални църкви, 446–456; **Коев, Е.** Опит за пространствена и функционална възстановка на представителната част на манастирския скален комплекс Великата лавра „Св. Архангел Михаил“ при с. Иваново. (Антропогенизираните карстови ландшафти – уникален ресурс за развитие на алтернативен туризъм), 457–488.

2023, 27: Рощева, Р. Преодоляване на амнезията: женските места на памет в Русе, 11–25; **Бинева, Р.** Мястото на Женското благотворително дружество „Майчина грижа“ в съвременното общество – дейност, предизвикателства и възможности, 26–36; **Маркова, Д.** Жената и цветята. Животът и цветните градини на Евгения Бонева, 37–48; **Ценова, Е. М.** Сведения за българската медицинска мисия в Руско-японската война (1904 – 1905), 49–68; **Пенчева, Р.** Анна Карима и Янко Сакъзов в спомените на тяхната дъщеря Евелина Сакъзова-Лазарова, 69–88; **Добрева-Славова, Д.** Мънистото – в музейната колекция и съвременната му практическа интерпретация, 89–94; **Праматаров, К.** Публична социализация на музейни колекции, 95–109; **Великова, Св.** 100 години от създаването на Русенското археологическо дружество, 110–125; **Трифенова-Костадинова, С.** Фестивалът на обредния хляб – съвременни визии за употреба на наследствата, 126–140; **Ненов, Н.** Рибари, културни наследства и пейзажи по Дунав, през погледа на Жул Верн, 141–152; **Душков, Ж. и М. Душкова.** Литературните маршрути на паметта, 153–163; **Рангочев, К.** Възроденият празник – място на памет, културно наследство или ... (с. Югово, Средните Родопи. 1997 – 2022 г.), 164–175; **Минчева, Н.** Паметникът на добруджанските революционери в Силистра: за историческата истина и колективната памет, 176–187; **Хараланова, Б.** Мемориалите на Каролина Фархи за къщата и живота ѝ в Шумен, 188–197; **Димитрова, И.** Дигитално образование, история и културно наследство. Формиране на ценностни избори, 198–208; **Въткова, О.** Про-

1869

изведения на изкуството на съвременна акварелна живопис като културно наследство: проблеми и перспективи, 209–213; **Константинов, К.** Наследство от Руско-турската война 1877–78 година в област Плевен. Памет за миналото и възможности за бъдещето, 214–231; **Петкова, М.** Общуване с наследство: „Лазаровден на Самоводската чаршия“, 224–231; **Денчева, Р.** Габровските градове на мъртвите, 232–243; **Гарванска, С.** Културно-просветният живот на врачанското население под покрива на Възнесенското училище, 244–251; **Йорданова, В.** Маестро Атанас Капитанов в културната история на Смолян, 252–268; **Велева, В.** Цаньо Антонов, художникът-резбар, оставил диря в изкуството, 269–279; **Чакъров, Н.** Топонимията на град Русе като маркер за историческа памет, 280–305; **Великов, И.** Непознатият свидетел: къщата на Анастасия Обретенова, 306–318; **Тодорова, Б.** Русе и Гюргево – места на памет и основни мрежи на паметта, 319–327; **Николова, М.** Градската памет на/за архимандрит Инокентий през призмата на негови приписки, 328–337; **Ангелова, Р.** и **Т. Тодорова.** Европа в битието на фамилията Белчеви, 338–357; **Жечева, М.** Сградата на безплатните ученически трапезарии в Търговище – паметник на обществената пожертвователност; 358–367; **Пенчев, Вл.** и **Матанова, Т.** Общностна памет и спорт (Един интересен пример от Израел), 368–377; **Георгиева, Н.** Празниците на поезията в Сопот по време на социализма, 378–388; **Гергова, Я.** Потопените църкви при строежа на язовири в България: между религиозното и „мрачното“ наследство, 389–399; **Радулова, Д.** Честването на Международния ден на мира във Военното гробище край Тутракан, 400–407.

Исторически преглед. БАН, Институт за исторически изследвания. Гл. ред. проф. Илияна Марчева. ISSN 0323-9748.

2023, № 2: Русев, Д. По стъпките на паметта от XIV до XVI век: Никополският владетел“ Шишман в османската история на Кемалпашазаде, 5–30; **Узунова, В.** Хасковският чорбаджия Христодул Вълчев Шишманов (1784–1870) между легендата и историческите факти. Биографичен очерк, 31–45; **Палангурски, М.** Първото народно събрание – избори, конституиране и състав, 46–83; **Първанова, Р.** Мелничарството и законите за насърчение на местната индустрия от 1909 и 1928 година, 84–109; **Чорбаджийски, М.** Религиозната дискриминация и миграцията на християните по време на Сирийската гражданска война (2011–2019), 140–165.

2023, № 3: Константинова, Ю. Иван Денкоглу и неговите московски стипендианти, 7–28; **Никифорова, С.** Икономически проблеми на Кралството на сърби, хървати и словенци / Югославия (1919–1939), 77–102; **Самуилова, С.** Американската публична дипломация в страните от бившия Източен блок при управлението на Джордж Буш-старши (по примера на България), 103–132; **Тодорова, К.** Опити за разрешаване на езиковия спор с Република Македония (1995 – началото на 1997 година), 133–156; **Поппетров, Н.** Организационни и идеологически документи на българския младежки съюз „Отец Паисий“ от 1942–1943 година, 157–174; **Пенчев, П.** Принос към историята на модерните стопански институции и счетоводството в България, 175–180.

2023, № 4: Григорова, Т. За едно необичайно изображение на св. Кирил и св. Методий от Бяла черква – „Проповѣдъ св. Кирилъ и Методій предъ хозарскій ханъ“, 7–26; **Пенчев, П. и М. Маринов.** Алеко Константинов, Бай Ганьо и търговията с розово масло, 27–43; **Огнянова-Кривошиева, И.** Архиепископ Алойзие Степинац и укрепването на комунистите на власт в Хърватия през 40-те години на XX век, 44–65; **Златков, А.** Македонските българи между Цариградската патриаршия и Българската екзархия в края на XIX век. Случаят „Брусник“, 120–154; **Пиронкова, М.** Към проблема за биографичния метод в историческите и социалните изследвания, 155–168.

Свободен достъп до резюмета на статиите на английски език: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=242>

История. МОН. Гл. ред. проф. д-р Пламен Митев. ISSN 0861-3710.

2023, № 3: Pavlovich, P. The Popular Preachers and Storytellers (Quşşās) – The Earliest Historians, Exegetes, and Legal Specialists in Islam, 231–242; **Вълкова, М.** Опити за сближаване между България и Сърбия в периода 1908 – 1909 година през погледа на пълномощния министър Андрей Тошев, 243–258; **Гусев, Н.** Оценка на символите на модернизацията в България на границата на XIX и XX век в описанията на руски пътешественици, 259–270; **Петков, Р.** Розовомаслената индустрия в България през периода от началото на Голямата депресия до началото на Втората световна война, 271–284; **Кривошиева, Й.** Новата организационно-управленска структура на „Международен панаир“ АД – Пловдив, за периода 1997 – 2001 година, 285–298.

2023, № 4: Шрайнер, П. Защо погина Византия, 335–345; **Тончев, С.** Участието на Османската империя на международното изложение във Филаделфия през 1876 година, 346–365; **Атанасова, С.** Съгласително писмо на мутафчийския еснаф в Търново от 6 ноември 1872 година, 366–384; **Георгиев, Б.** По въпроса за обединението и разделянето на либералите и народнолибералите през 1899 година, 385–398.

2023, № 5: Симеонов, С. „Има ли Срба у Серезу“? Сръбското консулство в Сяр и Македонският въпрос на прага на XX век, 443–454; **Константинова, Ю.** Гръцката консулска мрежа в българските земи преди Освобождението, 455–465; **Стрезова, А.** Правна рамка на българските търговски агентства и консулства (1891 – 1918), 466–476; **Златков, А.** Изграждане на мрежата от български търговски агентства в Османската империя в края на XIX век – предизвикателства, проблеми, решения, 477–487; **Каменски, С.** Процедурният сблъсък Изток – Запад относно провеждането на Парижката мирна конференция от 1946 година, 488–503; **Витанова, Е.** Заслугата на Стефан Чапрашиков за учредяване факелното бягане от Олимпия до Берлин 1936 година, 504–518.

Резюмета на статиите на български език: <https://history.azbuki.bg/>

Културно-историческо наследство: Опазване, представяне, дигитализация. БАН, Институт по математика и информатика. Редактори: проф. д-р Петко Ст. Петков и доц. д-р Галина Богданова. ISSN 2367-8038.

2023, 9, № 1: Робов, М. Данни за храната на столичната аристокрация XIII–XIV век, 37–49; **Кънчева, С.** Смирението на Царя (старозаветните четива в навечерието на Вход Господен в Иерусалим), 50–61; **Стефанова, С.** Недвижими културни ценности с национално значение в област Стара Загора – представяне и популяризиране в онлайн пространството, 62–78; **Николова, Й.** Източният некропол на Сердика. История на проучванията и гробни съоръжения (II – VI в.), 79–89; **Котева, М.** Архивното диалектно наследство и неговото съвременно битие, 90–100; **Начева, Д.** Музеят на Яворов в Чирпан и неговите послания към обществото, 101–111; **Блажев, Б.** Изкуствен интелект и графичен дизайн, 112–130; **Янева, А.** Предколумбов Еквадор в Националната галерия, 123–134; **Заячка, П.** Нематериалното културно наследство като ресурс за развитие на устойчив културен туризъм, 141–153; **Браухле, М.** Създаване на училищна STEM стратегия със STEM School Label, проектът Scientix и „Класната стая на бъдещето“, 154–167; **Sotirova-Valkova, K.** Digital Accessibility and Immersive Storytelling for Cultural Heritage, 168–176; **Симеонова-Коруджиева, Д.** Институционални и нормативни аспекти в опазването на културното наследство, 177–190.

Свободен пълнотекстов достъп: <http://www.math.bas.bg/vt/kin/?l=bg>

Литературна мисъл. БАН, Институт за литература. Гл. ред. Николай Аретов. ISSN 0324-0495.

2023, № 2: Пелева, И. Преходът като разказ за престъпление – жанрови версии, послания, 3–20; **Димитрова, С.** Преходът след 1989 година: събития, политики, оценки, 21–36; **Вачева, А.** Преходът като сюжет в литературата и в литературното поле (Наблюдения върху разкази, публикувани във всекидневниците през 90-те години на XX в.), 37–52; **Златкова, Ю.** Лора Каравелова – Иван Дренков или историята на един нещастен брак, 53–71; **Ракъовски, Цв.** Ламар в литературните контексти между двете световни войни, 72–109; **Данова, С.** Паисий и десният митонационализъм между двете световни войни. Списание „Отец Паисий“, 110–138; **Zajc, I.** Becoming a Woman Writer: The Self-representations in the Letters of Women Writers of the Slovene moderna, 139–161.

2023, № 3: Димитрова, Е. Между две политически дати: островът на българската литература и острови в българската литература, 3–35; **Аретов, Н.** Алтернативната литература. Второ приближение, 36–69; **Господинов, Г.** Поезът и системата. Бягства и убежища в късния социализъм, 70–78; **Стоянова, Н.** Отложеният диалог. Образът на писмото в българската поезия от края на 60-те и 70-те години на XX век, 79–100; **Русева, М.** „Неудобният“ остров. Книгата „За Япония като за Япония“ (1984) на Марко Семов, 101–

109; **Цибранска-Костова, М.** Новобългарската проповед от XVII–XVIII век сред православни и католици: реторика на привличане, средства за въздействие, 110–133; **Стоичкова, Н.** „Прогресисти и консерватори“: литературноисторическа оптика, 134–146.

Резюмета на статиите на английски език: <https://litmis.eu/>

Македонски преглед/Macedonian Review. Македонски научен институт. Гл. ред. проф. Георги Николов. ISSN 0861-2277.

2023, № 1: Гребенаров, А. Създаване и дейност на Македонския научен институт (1923 – 1947), 9–30; **Grebenařov, A.** Foundation and activity of the Macedonian Scientific Institute (1923 – 1947), 31–50; **Йорданов, К.** Експанзията на Римската църква в Югоизточна Македония и Югозападна Тракия и корените на конфликта между латинския архиепископ Гийом от Филипи и деспот Алексий Слав, 51–76; **Николов, Д.** Боевете за Дойран и смъртта на полковник Константин Каварналиев (По данни от една сръбска топографска карта), 77–96; **Благоев, Г.** Ловчанският митрополит Филарет като управляващ Охридско-Битолската епархия на Българската православна църква (1941 – 1944 г.), 127–152.

2023, № 2: Неделчев, М. Въздействието на идеите, делата и личността на васил Левски върху македоно-одринските националреволюционери, 11–20; **Nedelchev, M.** The impact of Vasil Levski's ideas, deeds and personality on the Macedonian-Adrianople national revolutionaries, 21–28; **Митов, Вл.** Дякон Игнатий – под вънкашност чужда и под име ново, 29–52; **Тренчев, Г.** Отново за приписката на поп Коста Савов Чилев и за идването на Васил Левски в Разлог, 53–70; **Александрова, Е.** „Наредата“ на Васил Левски като образец за „наказателното законодателство“ на ВМОРО (1893 – 1912 г.), 71–82; **Гюдуров, Д.** Контрабандата в Обединена България (1941 – 1944 г.), 83–114; **Андреев, А.** Синергията между мобилизационни практики и установяването на социалистическата власт в Демографична Федерална Македония, 115–142; **Королов, Л.-Л.** Два диалектни текста с исторически свидетелства от селата Габреш и Дреновени, Костурско, 143–154; **Георгиева, Д.** Живот и дейност на Атанас Нивички – Брадата в спомените на Димитър Атанасов Нивичанин, 155–162.

2023, № 3: Георгиев, Г. Н. Размисли за Българския Илинден 1903: 120 години по-късно, 11–22; **Georgiev, G. N.** Reflections on the Bulgarian Ilinden 1903: 120 years later, 23–32; **Славев, Сл.** Ехо от Април 1876: черешовата артилерия в Илинденско-Преображенското въстание, 33–54; **Красничи, А. Ш.** Английската преса за Илинденското въстание (1903): обществен натиск върху Високата порта за реформи в Македония, 55–62; **Рубаха, Я.** Илинденско-Преображенското въстание в публикациите на тогавашния полски печат (по материали от вестник „Czas“), 63–86; **Деметер, Г.** Австрийски планове на умиротворение на Балканите преди и след Мюрцщегската спогодба, 87–114; **Александрова, Е.** Претворяване паметта за Илинден в пър-

1869

вите юбилейни чествания, 115–134; **Кайчев, Н.** Илинденското въстание в българските учебници по история (1944 – 1989), 135–164; **Неделчев, М.** Паметта за Илинден – Преображение, 165–176; **Михов, М.** Мултиперспективност или историческа достоверност. Българската екзархия, въстанието и автономията 1903 г., 177–190.

Проблеми на изкуството/Art Studies quarterly. БАН, Институт за изследване на изкуствата. Гл. ред. Александър Донеv. ISSN 0032-9371.

2023, № 2: Мартонова, А. Кръстопътища на модернизма, 5–15; **Гаджева, К.** „Погледнете сега нашата Родина!“ Модернизацията на социалистическа България, отразена в детските илюстрации от 60-те и 70-те години на ХХ век, 41–51; **Митева, М.** Юбилейната изложба на приложните изкуства от 1960/1961 г. – опит за модернизация на художествената практика, 53–63; **Ноева, Н.** Галерия *Раковски 125* – лице на модернизиращия се художествен живот в България. Архитектурен облик, изграждане, реконструкции, 64–76.

2023, № 3: Николова, К. Режиyорска свръхинтерпретация и групи на съмишленици в българския театър в периода 1956–1968, 20–32; **Йорданов, Н.** Политическата драма и българският театър, 33–37; **Денчев, П.** Естетизация и стилизация: възможната съпротива в „Хамлет“ на режисьора Венелин Цанков, 38–43; **Тагарева, А.** Социалистическият реализъм на сцената в България през 70-те години на ХХ век. Противоречията на времето, 44–49; **Спасова-Дикова, Й.** Роза Попова – Андромеда на българския театрален небосклон, 50–57.

Проглас. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Гл. ред. проф. дфн Живка Колева-Златева. ISSN 1310-2141.

2023, № 1: Забава, Е.-К. Производни структури. Ролята на апелативите при образуването на собствените имена, 27–33; **Димитрова, И.** За връзката „интелект – хитрост“ в българската езикова картина на света, 34–43; **Щерева-Емрих, К.** Соматични аспекти на понятието „възпитание“ в пенитенциарното право. Немско-български преводни паралели, 44–53; **Емануилова, П.** Със или без отелеснено присъствие във виртуалната класна стая. Саморефлексия на преподавателското присъствие в синхронния езиков час онлайн, 54–68; **Тодорова, А.** Смяхът по време на криза, 69–75; **Кабакчиев, К.** Отново за нелегитимния говорещ в българския език: за обхвата на явлениято и незаменяемостта на перфектите с ренаративи, 76–88; **Станков, Н.** Българските копулативни съюзи „и“, „та“, „па“, „нито“, „ни“ и „хем“ в съвременни текстове и текстове от ХІХ век, 89–100.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://journals.uni-vt.bg/proglas/bul/>

Старобългарска литература. БАН, Институт за литература. Гл. ред. Ана Стойкова. ISSN 0204-868X.

2023, № 67–68: Котова, Д. Византийските източници на *Учителното евангелие* на Константин Преславски, 13–46; **Димитрова, А.** Славянските версии на словото *За суетния живот (За Спасението на душата)*, СРГ 4031 / 4622). Издание на версията от хомилиарите, 47–80; **Vakareliyska, С.** The 25 September Commemoration of Martyr Romanus in Slavic Menologies, 81–106; **Христова-Шомова, И.** *Канонът за Рождество на Йоан Кръстител* от Андрей Критски и неговите славянски преводи, 107–153; **Мусакова, Е.** Още един фрагмент от Жеравненския постен и цветен триод, 154–167; **Petrov, I. P.** The Slavonic Translation of the Introduction to Isaac of Nineveh's *Sermones Ascetici* (The *Epigramma on Silence, Stillness, and the Quiet Life*), 168–209; **Гагова, Н.** Един шрих към книжовния живот на Сер в 60-те г. на XIV в.: съчинението на придворният философ кир Теодор Педиасим за нимбовете, 210–266; **Цибранска, М.** Проекции на старобългарската преводна проза: *За злите жени* в Хилендарския сборник 466 от XV в., 267–288; **Mineva, E.** New Facts about the Transfer of St Parasceve of Epibatae's Relics in the 16th–17th c., 289–300; **Николов, А.** Един новооткрит сборник със смесено съдържание от втората–третата четвърт на XVIII в., 301–343.

Резюмета на статиите на английски език: <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=281>

Съпоставително езикознание/Contrastive Linguistics. СУ „Св. Климент Охридски“. Гл. ред. проф. Петя Асенова. ISSN 0204-8701.

2023, № 1–2: Македонска, Е. Съпоставителен анализ на деятелни имена (nomina actoris) в българския и чешкия език, 7–14; **Dobreva, I.** The cluster /dr/ in the Balkan languages based on Judeo-Spanish metathesis /rd/>/dr/, 15–29; **Leschber, С.** Bulgarisch kukurüz „Mais“ und Bulgarisch čuška „Paprikaschote“ in ihrem mediterranen Kontext, 30–41; **Kabakchiev, К.** On conceptualization and misconceptualization of compositional aspect in Bulgarian publications, 42–54; **Videva, R.** Un intento de aproximación a la terminología de uso más frecuente en el lenguaje de los seguros de vida riesgo en español y búlgaro, 55–66; **Делева, В.** Концепцията за пространствена и времева заедност в условията на новата нормалност (върху материал от българския и полския език), 67–83.

Частичен достъп до статиите: <http://bit.ly/2PvAvGC>

Филологически форум. Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. Гл. ред. Венета Савова. ISSN 2534-9473.

2023, № 2 (18): Данова, С. 1962: Паисий между „интернационализма“ и национализма, 18–35; **Костова, М.** „Кога ме, Ружке, обесят, да ми се риза белее ...“ (Механизми на изграждане на образа на Райко Вардарски в „Преспанските камбани“ на Д. Талев), 36–49; **Георгиев, И.** Геният като културен герой, 50–59; **Николова, С.** „Да му е драго на човека да полудее“, или ars amatoria в романа „Бездна“ на Кирил Христов, 60–75; **Бисеров, Б.**

1869

(Само)жертвеност и насилие: образът на кръвта в едноименния роман на К. Константинов, 76–88; **Палибачийска, В.** Delinquente nato: една световна теория в „Господинът с момичето“ на Георги Райчев, 89–99; **Начева, В.** Хитлер в рокля или за пиесата на Мария Павликовска-Ясножевска „Жена Чудо. Трагикомедия в три действия“ от 1938 г., 110–122; **Димова, Д.** (Не) Възможният разказ за една и съща жена – наблюдения върху „Роман без заглавие“ на Димитър Димов и „Адриана“ на Теодора Димова, 123–140; **Пенкова, П.** Изображенията на майката: демистификации и заличавания, 141–153; **Sandner, N.** „Guck Doch, was du sagst“ – Comic-text im und Als Bild am Beispiel von Nikolaj Dodovs Darko, 154–169; **Ugrenova, A.** Code-switching and indexicality in Borat subsequent movie film (2020), 170–185; **Гаравалова, И.** Фразеологизми с опорна дума със значение ‘котка’ в славянските езици, 186–204; **Khetchikian, S.** „Indjé“ de Yordan Yovkov et „Le Tronc“ d’Ivo Andrić, 214–219.

Свободен пълнотекстов достъп: <https://philol-forum.uni-sofia.bg/>

Чуждоезиково обучение. МОН. Гл. ред. проф. дн Димитър Веселинов. ISSN 0205-1834.

2023, № 3: Chankova, Y. and K. Spasov. On the Use of Focussing Constructions by Bulgarian Students of English, 231–243; **Velikova, G.** Morphological Patterns of Logistics Term Formation. Derivation, 244–253; **Николова-Цанева, М.** Енантисемия – систематизиране и видове в сравнителен план, 254–262; **Христовова, Г.** Формиране на компетентност за четене с разбиране в обучението по български език и литература в началните класове – фактор за успешно чуждоезиково обучение, 277–293; **Абаджиева, М.** и **М. Цибранска-Костова.** Книжнината на българите католици в христоматия: предизвикателства на лингводидактиката и културологията, 294–304.

2023, № 4: Алексова, К. Проницаемостта на формите на конклузива в съвременния български език, 347–358; **Георгиева, М.** Местоименията – между когницията и граматикализацията, 359–366; **Белчева, В.** Учебникът по немски език на д-р Ботю Шанов в контекста на българската лингводидактология, 367–373; **Ракъовски, Цв.** Езикът и модернизмът (върху творби на Петко Тодоров), 385–393; **Иванов, А.** Как се прави показалец?, 394–405; **Данова, С.** Комунизъм и християнство: канонизацията на отец Паисий Хилендарски, 406–421.

2023, № 5: Миланов, В. За мисията на съвременния български езиковед, 451–461; **Добрикова, М.** Етнолингвистични проекти и приложението им в образователния процес в чуждоезикова среда, 462–469; **Искъррова, Н.** Диференцирано преподаване в час по чужд език – слушане с разбиране и четене с разбиране чрез LearningApps, 470–481; **Иванов, И.** Литература и кино в епохата на глобализацията – фрагменти от дебата за културната хибридизация през XXI век, 482–499.

Резюмета на статиите на български език: <https://foreignlanguages.azbuki.bg/>

Bulgaria mediaevalis. Фондация „Българско историческо наследство“. Ред. Александър Николов, Димитър Д. Димитров и Кирил Ненов. ISSN 1314-2941.

2021, 21: Радих, Р. И од тада авај хришћанима (Неколико записа из друге половине XIV века), 3–12; **Barlieva, Sl.** An „Emperor of Bulgaria“ in Siena in 1363, 13–18; **Babić, V.** Perceptions of the Serbian Medieval Writers about the Battle of Marica and Emperor Stefan Uroš, 19–26; **Delikari, A.** The Slavic Version of the Hesychastic Vita of Gregory of Sinai. Spiritual Bonds between Byzantium and Bulgaria during the Reign of Tsar Ivan Alexander, 27–32; **Мусакова, Е.** Песнивецът на цар Йоан Александър – хипотези за неговата история, 33–42; **Кулумджиева, Св.** Новото в българската музика през XIV век, 43–52; **Илиева, Т.** Славянско епитоме на трактата „Ερμηνεία περί τοῦ θεῖου νοοῦ“ от св. Симеон Солунски в MSS РГАДА 88 и Богишич 52. Принципи на съкращаване, 53–66; **Русев, Д.** Сведенията на Енвери за Кера Тамара и хронологията на нейния брак с Мурад I, 67–108; **Данова, П.** Завладяването на Константинопол в хрониката на Бенедето Деи, 109–118; **Петрова, Д.** Падането на България под османска власт според Руския хронограф, 119–124; **Piperski, N. and J. Đorđević.** The Church of the Holy Archangels near Prizren – A New Type of the Nemanjić Royal Mausoleum?, 125–140; **Vinulović, L.** The Painted Program of the Mateič Monastery and the Ktitorship of Empress Jelena Nemanjić Asen as the Path to the Salvation of the Soul, 141–164; **Рабовянов, Д.** Един енорийски храм в българската столица Търновград през XIV век, 165–180; **Чокоев, И.** Археологически данни за везба от българските земи през XIV век, 181–202; **Stanković, Vl.** Confronting the Crisis of 1371 in the Balkans: National and Above-National Aspects (Empires, Ideologies and Romanness), 205–212; **Польвянный, Дм. И.** Битва при Марице и закат балканского Средневековья, 213–221; **Војковић, G.** The Marriage of Tsar Uroš, 223–228; **Мишин, С.** Српско-бугарске везе у другој половини XIV века, 229–236; **Georgieva, S.** The Last Medieval Tsaritsas of Tarnovo, 237–250; **Иванов, Вл.** Владението на Галиполи и битката при Черномен, 251–274; **Marjanović, Dr.** Patriarch Jefrem of Serbia and the Hesychastic Circles at the Sunset of the Middle Ages in the Balkans, 275–290; **Димитров, Т.** Черната смърт във Византия и византийския свят (1347–1453): избухване разпространение и демографски ефекти, 291–314; **Георгиева, Т.** Някои аспекти от икономическото развитие на Българската държава през XIV век, 315–330; **Бенчева, Й.** Използването на водата в Балканското средновековие, 331–340; **Градева, Р.** София на границата на две епохи (втората половина на XIV–началото на XVI век), 341–366.

Bulgarian Historical Review/Revue bulgare d’Histoire. Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Historical Studies. Ed.-in-Chief: Daniel Vachkov. ISSN 0204-8906.

2023, № 1–2: Nenov, K. The Bulgarian Tsardom in the Main Latin Sources of the Crusade of Frederick Barbarossa (1189–1190), 3–47; **Peykovska, P.** Bulgarian Immigration to Canada, Late Nineteenth – Mid-twentieth Centuries, 48–86; **Mykolenko, D.** Ferdinand of Saxe-Coburg and Gotha in the Soviet Scientific Discourse (1923–1939), 87–97; **Besoiu, R. and S. Radu.** Transgressing the Boundaries between Confession, Ethnicity, and Identity: Evangelical Roma

People of Uila (Transylvania – Romania), 124–153; **Grigorova, I.** Les efforts de la Bulgarie pour surmonter les restrictions à ses échanges avec le Marché commun dans le cadre des relations CAEM – CEE (années 1960 – années 1980), 154–177; **Kandilarov, E. and K. Soyung.** „Separation of Politics and Economics“ and the Rapprochement between Bulgaria and Republic of Korea in the Second Half of 1980s, 178–202; **Karakachanov, A. and N. Debruyne.** Subcultures as Active Participant in the Transition: the Bulgarian Case in the 1980s – 2000s, 203–224.

Достъп до съдържанието и резюмета на статиите на английски език:
<https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=125>

Études balkaniques. Institute d'Études balcaniques & Centre de Thracologie. Ed.-in-Chief: Raïa Zăimova. ISSN 0324-1654.

2023, № 2: Botea, B. Les échelles spatio-temporelles des pratiques de la frontière. Mobilités, mémoires, et développement urbain dans le banat Roumain (Jimbolia), 181–209; **Givre, O.** Entre bons usages et nouveaux voisinages. Patrimoine(s) et frontière(s) dans la région de Strandzha (Bulgarie), 210–241; **de Rapper, G.** Le retour des pélasges. Inégalités et imaginaire national sur la frontière entre la Grèce et l'Albanie, 242–269; **Kaurinkoski, K.** De l'île de Cos à Bodrum et au delà: représentations de l'alterité et pratiques frontalières entre la Grèce et la Turquie, 270–303; **Seraïdari, K.** Frontières géographiques, sociales et mémorielles : circuler entre la Turquie, la Grèce et la Belgique, 304–345; **Valtchinova, G.** Le musée des prophéties de Kremna (Serbie Occidentale) au croisement des frontières et des patrimoines, 346–380.

2023, № 3: Petrov, B. The Greek Civil War as Covered by the Cominform Journal „For a Lasting Peace, for a People's Democracy!“, 385–406; **Patronidou, D.** Cultural Politics of Nation-Building in Eastern Macedonia and Western Thrace During Bulgarian Administration (1941 – 1944), 407–433; **Markova, M.** Territory and Real Estate in Kardzhali and Its District in the 1920s and 1930s, 434–474; **Zlatkov, A.** Between the Patriarchate of Constantinople and the Bulgarian Exarchate. The Difficult Choice of the Macedonian Bulgarians at the End of the 19th Century, 475–511; **Oruç, D.** Between Savagery and Civilisation: Cevdet Pasha's Inspectorship in İşkodra (Today Shkodër), 512–541; **Pavlikianov, C.** Athonite Documents Preserved in the 16th Century Codex Hierosolymitanus Graecus No. 370 of the Greek Orthodox Patriarchate in Jerusalem, 542–573; **Polyvyannyu, D.** Паломничества южных славян на Святуго землю в XVI – XVII вв. и создание общего православного пространства Османской империи, 574–598; **Smolčić Makuljević, Sv.** Female Donation and Representation in Serbian Medieval Visual Culture: Queen and Empress Jelena (C. 1330 – 1376), 599–628.

2023, № 4: Zăimova, R. Les capitulations Franco-Ottomanes et les institutions éducatives et culturelles dans les Balkans (XIXe – XXe siècles), 661–676; **Velitchkova-Borin, J.** La coopération culturelle Franco-Bulgare et la création d'un Institut Français à Sofia (1922), 677–699; **Stojić-Radović, B.** La religion au service de la diplomatie: lazarisistes au cours des guerres balkaniques

(1912 – 1913), 700–718; **Ivanov, N.** La France et le développement des institutions éducatives des frères des écoles chrétiennes à Constantinople (1841 – 1914), 719–735; **Milanova, A.** L'importance des récits de voyages de François Pouqueville sur la libération de la Grèce, 736–751; **Spiridopoulou, M.** Récits des voyageuses francophones du XIXe siècle et aspects de la Grèce à travers la plume de Valérie Agénor de Gasparin et Marie-Anne de Bovet, 752–787; **Mihaila, I.** La francophonie dans les principautés roumaines à l'âge des règnes des Phanariotes, 788–809; **Diaconiuc, N.** Voyage et mission. Stanislas Bellanger et son deuxième voyage dans les provinces de l'Empire Ottoman en 1846 – 1847, 810–827; **Dobрева, M.** La France dans les pages de la revue Ottomane Mecmuat-Fünun (Revue Scientifique) de juin 1862 à juin 1867, 828–876; **Naxidou, E.** Les communautés bulgares de Macédoine et leurs rapports avec l'église Catholique pendant les années 1873 – 1878, 877–897; **Vuillemin, A.** L'aventure éditoriale des Écrits Inédits, 898–906; **Stantcheva, R.** L'aventure de la littérature française en Bulgarie à travers l'oeuvre de Latchezar Stantchev, 907–920; **Timénova-Koen, M.** Romain Gary et la Bulgarie, 921–930; **Lalagianni, V.** Sous le signe de Perestroïka : histoire, témoignage et résilience dans le roman *Nous dînerons en français* (2015) d'Albena Dimitrova, 931–949.

Достъп до съдържанието и резюмета на статиите на английски език:
<https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=8>

Palaeobulgarica/Старобългаристика. БАН, Кирило-Методиевски научен център. Гл. ред. проф. Веселка Желязкова. ISSN 0204-4021.

2023, № 2: Крысько, В. Перевод *Сказания Агапия* как памятник древнейшего периода болгарской письменности, 3–30; **Koch, C.** Zur Konkurrenz von *ἁγῶνισμῶν* und *ἁγῶνισμῶν* in den aksl. Evangelientexten, 31–41; **Грицевская, И. и В. Литвиненко.** *Вопросоответы к князю Антиоху* в южнославянской и русской книжности: Списки XIV–XV веков в конвое *Лествицы* Иоанна Синайского, 43–62; **Брага, Т.** *Одески дамаскин № 39* (65) в българската книжовноезикова и литературна традиция, 63–90; **Ostapczuk, J.** Old Testament Saints in Menologia of Cyrillic Early Printed Tetraevangelia, 91–106; **Syroyid, D.** Some Observations on the Composition of the Medieval Slavonic Translation of the *Acts of Paul and Thecla*, 107–118; **Bychak, K.** The Wandering of the Mother of God with the Child in the Folk Tradition of the Border Between Slavia Orthodoxa and Slavia Catholica: Apocryphal and Folklore Motifs, 119–138.

2023, № 3: Спасова, М. Сравнително изследване на особеностите в старобългарския превод на *Слово за четиридневния Лазар* (2) от Йоан Златоуст по преписите в *Супрасълския сборник* и в ръкопис № 24 от Националния исторически музей в София, 9–42; **Славова, Т.** Руските преписвачи на старобългарския превод на *Словата против арианите* от Атанасий Александрийски, 43–56; **Ралева, Ц.** Об одном малораспространенном агиографическом памятнике – *Мучении Трофима и Фала Лаодикийских*, 57–74; **Крысько, В.** Заметки о числах, 75–86; **Мирчева, Б.** За проложните жития на Константин-Кирил и Методий, 87–100; **Петков, Г.** За някои неизвестни преписи на проложните жития от търновския цикъл в румънски ръкописи,

101–117; **Мирчева, Е.** За някои звукоподражателни глаголи в *Римския па-терик*, или как дяволът плаши хората, 119–136; **Станков, Р.** К вопросу о палеославистической терминологии, 137–161; **Баранов, В.** От электронной публикации средневековой рукописи до больших данных, или Что знает искусственный интеллект о начале славянской книжности, 163–180; **Менгел, С.** О русских переводах из Халле и их издании. Новая интерпретация имеющихся исторических свидетельств и фактов, 181–206.

Scripta & e-Scripta. Bulgarian Academy of Sciences, Institute of Literature. Ed.-in-Chief: Anissava Miltenova, ISSN 1312-238X.

Rabus, A. and W. Thompson. Performance of Generic HTR Models on Historical Cyrillic and Glagolitic: Comparison of Engines, 11–34; **Баранов, В., Р. М. Гнутиков и М. О. Новак.** Способы демонстрации данных славянского исторического полнотекстового корпуса „Манускрипт“ [Data Demonstration Techniques in Slavonic Historical Text Corpus], 35–72; **W. R. Veder.** The Earliest Attestation of the *Lěstvica*, 73–104; **Андреев, А. и Т. Афанасьева.** К истории древнеболгарского Часослова [Toward the History of the Early Bulgarian Horologion], 105–134; **Miltenova, A.** The current Bulgarian-Austrian project on the investigations of the manuscript Zograf 105 and its fragment No. 3070, 135–138; **Birnbaum, D.** The Life of Stefan Lazarević: A Contribution to the Study of the Manuscript Tradition, 139–172; **Birnbaum, D.** A Slavic Translation of the Ohrid Chrysobull of 1273, 173–182; **Bojadžiev, A.** Proverbs of Solomon in the Slavic Manuscript No. 105 from the Zograf Monastery, 183–230; **Iliev, I. I.** The *Book of Daniel* included in the *Chronicle of Johannes Zonaras* No. 105 from the Zograf Monastery (Preliminary notes), 231–260; **Petrova, D.** *Life of Stefan Lazarević* and a *Genealogy of Serbian Rulers* in MS No. 88, coll. 201, Russian State Archive, 261–286; **Илиева, Т.** Краткая южнославянская версия трактата „Ερμηνεία περί τοῦ θεοῦ ναοῦ“ Симеона Солунского. Издание текста Протѣлъкъ лутѣргѣн, н цръквн, н ѳннѣ свѣщеньннѣскомѣ по рукописи РГАДА 88 и Божишич 52 [A short South Slavic version of the treatise „Ερμηνεία περί τοῦ θεοῦ ναοῦ“ by Simeon of Thessalonica. Publication of the text Протѣлъкъ лутѣргѣн, н цръквн, н ѳннѣ свѣщеньннѣскомѣ according to the manuscript of RGADA 88 and Bogishich 52], 287–324; **Mutalâp, D.** The Source of the Oldest Romanian Translation of the Writings of St Symeon The New Theologian, 325–360.

Studia Litteraria Serdicensia. БАН, Институт за литература. Отг. ред. Огнян Ковачев. ISSN 2738-7631.

2023, № 4: Пенчев, Б. Убива ли киното „вечната“ баба Неделя?, 15–23; **Карагъзов, П.** Апология и деградация на интимността в романа и филма „Обслужвал съм английския крал“, 81–92; **Аретов, Н.** Преводите на „страховити“ творби от средата на XIX век, 139–150; **Койчева, Р.** Ужасът във Византино-славянското средновековие и западноевропейската готика, 151–170; **Паскалева, Б.** Възвишено и двойственост: Бърк на Ковачев, 227–232; **Неделчев, М.** Съпротивата на канона срещу авангардизмите, 297–302; **Димитров, Л.** Преосмисляйки Пушкин, или балканският привкус на руския романтизъм, 321–334; **Михайлов, К.** Употреби на религиозното в есеистиката на Георги Марков и „петминутките“ на Петър Увалиев, 335–351.

2023, № 5: Пириватрић, С. Политички оквири српско-бугарских културних и књижевних веза у контексту византијске цивилизације. Неколико запажања о чиниоцима културног распрострањања, 15–32; **Милтенова, А.** Преводът на *Capita de temperantia et virtute* от Исихий Синаит в балканската ръкописна традиција, 33–59; **Давидовић, М.** Српски скрипторијум у Серу и српскоромејски политички и црквени односи, 60–87; **Станкова, Р.** Видинската и сръбската служби за Света Петка Търновска (Параскева Епиватска) в българската и сръбската книжнина през XV–XVII век, 88–107; **Плаовић, И.** Реторички портрет Григорија Цамблака, 108–119; **Ненчева, Е.** Панигирикът на дяк Андрей от 1425 г. спрямо най-близките по състав южнославянски кодекси, 120–176; **Бојанин, С.** Листа нерадних дана у горажданском псалтиру с последовањем из 1521. године, 177–199; **Кузидова-Караджинова, И.** За някои възможни употреби на диетологичните календари в южнославянски контекст, 200–218; **Петрова, Д.** Сръбски писмовник в препис от началото на XVI век, 219–243; **Радославова-Петрова, Д.** Архаичните преводи на дамаскиностудитовото „Съкровище“: имало ли е сръбски?, 244–267.

Свободен пълнотекстов онлайн достъп: <https://studialiteraria.eu/bg>

ДИСЕРТАЦИИ

Дисертации, защитени през 2023 година

ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Добриня Иванова БОГДАНОВА. Българската драматургична класика – литературни и телевизионни ракурси. София, 2023.

Емил Иванов ДИМИТРОВ. На кръстопътя между две култури: Пенчо Славейков през 1911 г. София, 2023. ДН

Кремена ДЮЛГЕРОВА-УЗУНОВА. Организация на диалектната лексика в лексико-семантични групи (по материали от златоградския говор). София, 2023.

Катя Грозева ИССА. Български език на юг от екватора (социолингвистично проучване на езика на българската емигрантска общност в гр. Сидни, Австралия). София, 2023. ДН

Мартин Пламенов КОЛЕВ. Номадският субект в творчеството на Матвей Вълев: природа и машина. София, 2023.

Пламена Георгиева КОСТОВА. Успението на Св. Йоан Богослов (ВНГ 916) в южнославянската традиция. Текст и контекст. София, 2023.

Руслана Николова МАРГОВА. Езикови характеристики на фалшивите новини. София, 2023.

Олга Васкова МОЛЛОВА-ЧАПЪРОВА. Функционално-семантичното поле на локативността в съвременния български и руски език. Пловдив, 2023.

Вера Георгиева РАДЕВА. Аспекти на чуждостта в разказите на Георги Порфириев Стаматов. София, 2023.

Красимира Георгиева ФУЧЕДЖИЕВА. Семантични аспекти на етимологичния анализ на българска глаголна лексика (върху материал от „Българския етимологичен речник“). София, 2023.

ИСТОРИЯ, ЕТНОЛОГИЯ, ФОЛКЛОРИСТИКА И ИЗКУСТВОЗНАНИЕ

Елина Антонова АНАСТАСОВА. Персонализацията в римското изкуство от територията на България (I–III в.). София, 2023.

Тереза Иванова БАЧЕВА. Римските папи в стенописните програми на църквите по българските земи (XV–XVIII век). София, 2023.

Дмитрий Христов БОБЕВ. Творчеството на Симеон Захариев. Велико Търново, 2023.

Габриела Василева БОНЕВА. Държавната политика към висшето образование в България след Втората световна война. София, 2023.

Ася Валентинова ВЪЛЧЕВА. Учителят – медиатор между традицията и модерността XX–XXI век (Етнологично изследване). София, 2023.

Пламена Петрова ГАНЕВА. Таксидиотски кутии – история, функция, техника и технология. Велико Търново, 2023.

Теодора Красимирова ГЕОРГИЕВА. Икономическото развитие на българските земи според кирилските паметници през XIII–XIV век. София, 2023.

Анджела Ангелу ГОЦИС. Съвременен експериментално кино – развитие на визуално-артистични практики. София, 2023.

Венцислав Николов ДИНЧЕВ. Некрополът край кв. Бенковски, София, и късноантичните некрополи в днешна България. София, 2023. ДН

Марина Борисова ДОЙЧИНОВА. Монети и монетни находки от I–III век в Югозападна България. София, 2023.

Александър ДОНЕВ Ангелов. Картографиране на филмовата неопитоменост. Независимо, аматорско и алтернативно кино в България след 1989 година. София, 2023. ДН

Дзана Видева ИВАНОВА. Италианската *musica leggera* и българската естрадна песен до края на 80-те години на XX век – аспекти на влиянието. София, 2023.

Деница Тенчева ИЛИЕВА. Сравнителен анализ на керамиката от Югоизточна България и Североизточна Егея в края на III и началото на II хил. пр.Хр. София, 2023.

Найден Николаев ЙОТОВ. Ритуали на всекидневието. Пловдив, 2023.

Мариян Димитров КАРАГЪЗОВ. Близкоизточната политика на Турция (2002–2011). София, 2023.

Виолета Пламенова КАРАИЛИЕВА. Археометрично изследване и реконструкция на бронзови предмети от I–VII в. сл.Хр. от днешна Югоизточна България. София, 2023.

Гергана Димитрова КОСТАДИНОВА. Между класиката и джаза: стилови взаимодействия и жанрови трансформации в българската музика в края на XX и началото на XXI век. София, 2023.

Людмила Миткова КУТИЕВА. Творчеството на Георги Баев в контекста на бургаския художествен живот през 70-те и 80-те години на XX век. София, 2023.

Любомир Георгиев КЮМЮРДЖИЕВ. „Индианските“ организации в Европа. Етнографско изследване върху групи за културно-исторически възстановки. София, 2023.

Венцислав Евтимов МУЧИНОВ. Урбанизация на българските земи под османска власт през XIX век (до 1878 г.). София, 2023. ДН

Пламена Василева МОРАЛИЕВА. Роли на традиционната българска танцова култура в съвременността. Трансформации и въздействие. София, 2023.

Наташа Миткова НОЕВА. Галерия „Раковски 125“ – институционален център на художествения живот. История, организация, изложбена дейност, критика (1940–1972). София, 2023.

Тамара Валериева ПЕЩЕРСКА-ЙОРДАНОВА. Работа на режисьора в документалния филм-портрет. София, 2023.

Дарина Славчева СЛАВОВА. Локални музикални култури: устойчивост и взаимодействия (преселнически общности между България и Гърция). София, 2023.

Владимир Красимир ТЕРЗИЕВ. Здравната просвета в българското общество 1856–1878 г. София, 2023.

Деница Тодорова ШИШКОВА. Комуникационни стратегии и културни императиви на социалните движения след 1990 г. в България. Пловдив, 2023.

Ани Владимирова ЯНЕВА. Ролята на личните архивни фондове в конструирането на историческото арт познание (върху материали от архивите на Любомир Тенев и Александър Александров). София, 2023.

НАУЧНИ ФОРУМИ

2023 г.

Архиви и история: с лице към бъдещето

Национален научен семинар

Катедра „Архивистика и методика на обучението по история“ при Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

18 октомври 2023 г. – София

19 доклада

Програма: <https://t.ly/SpfdL>

Балканите – език, история, култура

Международна научна конференция

Филологически факултет и Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

26 – 27 октомври 2023 г. – Велико Търново

35 доклада

Програма: <https://rb.gy/bu7r5k>

Банатските българи – културно наследство, език и литература

Трета международна научна конференция

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН

Институт за литература при БАН

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН

Дружеството на банатските българи в България – Фалмис

26 януари 2024 г. – София

13 доклада

Програма: <https://t.ly/YCOdr>

Българите в огледалото на по-близки и по-далечни съседи – проблеми при изграждане на образа

Национална научна конференция

Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

20 – 21 септември 2023 г. – София

16 доклада

Програма: <https://cutt.ly/BwHNsCRq>

Българистиката по света. Филологията у дома

Международна научна конференция

ЮЗУ „Неофит Рилски“

12 – 14 октомври 2023 г. – Благоевград

67 доклада

Програма: <https://rb.gy/swld0d>

България, българите и Европа – мит, история, съвремие

XVIII научна конференция

Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

2 ноември 2023 – Велико Търново

21 доклада

Програма: <https://rb.gy/ea1k3a>

Българската литература – класика и съвременност

Национална кръгла маса

Катедра „Българска литература“ към Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

17 – 18 ноември 2023 г. – Велико Търново

46 доклада

Програма: <https://rb.gy/fxbbg9>

В спиралата на времето: пространства, хора, идеи, събития

Национална научна конференция

Регионален исторически музей – Пловдив и Институт за исторически изследвания при БАН

13 – 15 октомври 2023 г. – Пловдив

49 доклада

Програма: <https://t.ly/D6LPt>

Втори българистични езиковедски четения

с Кръгла маса, посветена на електронната обработка на старобългарски паметници

Катедра по български език към СУ „Св. Климент Охридски“

23 – 24 ноември 2023 г. – София

40 доклада

Програма: <https://rb.gy/l4vk2i>

XXIII Климентови четения за млади изследователи

Катедра по кирилometодиевистика на Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

29 ноември 2023 г. – София

11 доклада

Програма: <https://cutt.ly/HwAc64RF>

Дебати в музеологията. Разказване на истории в музеите

Шеста научна конференция с международно участие

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН

7 – 8 ноември 2023 г. – София

48 доклада

Програма: <https://bitly.ws/Zh4Q>

Демографските проблеми през вековете – изменения и перспективи

Национална научна конференция

Регионален исторически музей – Видин

23 – 24 ноември 2023 г. – Видин

Дни на науката 2023

Национална научна конференция

Съюз на учените клон Велико Търново

9 ноември 2023 г. – Велико Търново

14 доклада

Програма: <https://cutt.ly/FwAveY6>

Епохи, личности, памет

Национална научна конференция по повод 140 години от рождението на Рачо Стоянов

Исторически музей – Дряново и Исторически факултет

на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

19 – 20 октомври 2023 – Дряново

51 доклада

Програма: <https://cutt.ly/owAveJ4I>

XVII Цар-Шишманови дни. Етнология на времето: общност и култура

Научен симпозиум

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“

29 септември – 1 октомври 2023 г. – Самоков

49 доклада

Програма: <http://surl.li/ococl>

Изображението в текста, текстът в изображението

Интердисциплинарна юбилейна конференция

НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“, Институт за литература при БАН,

Институт за изследване на изкуствата при БАН

12 – 13 септември 2023 г. – София

53 доклада

Програма: <http://surl.li/ocody>

Изток-Запад: религии, центрове и периферии

Институт за исторически изследвания при БАН

19 – 20 октомври 2023 г.

33 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoen>

Индустрия, индустриално наследство, музеи

Национална научна конференция

РИМ – Габрово, Институт за исторически изследвания при БАН

2 – 3 ноември 2023 г. – Габрово

14 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoer>**История и археология на Югоизточна Европа през Средновековието**

Научна конференция с международно участие

Факултет по хуманитарни науки на Шуменския университет

14 – 16 ноември 2023 г. – Шумен

73 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoeu>**История и култура на Балканите: чужди влияния, контекстуална адаптация, хибридни явления**

Кръгла маса

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

2 – 3 ноември 2023 г. – София

20 доклада

Програма: <http://surl.li/ocofm>**Модернизационни тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко XVIII – XX век**

Международна научна конференция

Държавен архив – Видин.

28 – 29 септември 2023 г. – Видин

19 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoft>**Наука, просвета, държавност и модернизация в България през XIX и началото на XX век**

Институт за исторически изследвания при БАН, Исторически музей – Панагюрище

Национална научна конференция

19 – 20 октомври 2023 г. – Панагюрище

23 доклада

Програма: <http://surl.li/ocogd>**Обмен и приспособяване: езици и култури в диалог (Балканите от Късната античност до ранната модерност)**

Международна научна конференция

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

и фондация „Александър фон Хумболт

24 – 26 януари 2024 г. – София

34 доклада

Програма и резюмета на докладите: <https://cutt.ly/JwHNQB1D>

От ръка на ръка. Обменът от миналото до днес

Национална научна конференция

Исторически музей – Белградчик и Център за етнология и културна антропология на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

10 – 11 ноември 2023 г. – Белградчик

20 доклада

Програма: <http://surl.li/ocogj>

Отец Неофит Рилски – духовност, просвета, култура

Национална научна конференция

Югозападен университет „Неофит Рилски“, Света Неврокопска митрополия и Света Рилска обител

5 – 7 октомври – Благоевград

26 доклада

Програма: <http://surl.li/ocogn>

Паисиеви четения 2023

Национална научна конференция

Филологически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“

26 – 27 октомври 2023 – Пловдив

132 доклада

Програма: <http://surl.li/ocogz>

Памет за Апостола

Национална научна конференция

Национален музей „Васил Левски“

23 – 24 ноември – Карлово

25 доклада

Програма: <http://surl.li/ocohc>

Паралитературни жанрове и литературност

Научна конференция

Секция по теория на литературата на Института за литература при БАН и катедра „Теория на литературата“ на СУ „Св. Климент Охридски“

12 – 13 ноември 2023 – София

49 доклада

Програма: <http://surl.li/ocohl>

Периферията: модуси на функциониране и начини на интерпретиране

Международна научна конференция

Катедра „Българска литература“ към Факултета по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

14 – 15 ноември – София

43 доклада

Програма: <http://surl.li/oisda>

Плевенски исторически четения**От регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще**

Научна конференция

Регионален исторически музей – Плевен и Исторически факултет
на СУ „Св. Климент Охридски“

16 – 17 ноември – Плевен

32 доклада

Програма: <http://surl.li/ocohv>

Проблеми на устната комуникация

XIII международна конференция

Филологически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

6 – 7 октомври 2023 г. – Велико Търново

40 доклада

Програма: <http://surl.li/ocohz>

Промяна и прелом в езиците и литературите

Национална научна конференция с международно участие

Факултет по славянски филологии на СУ „Св. Климент Охридски“

21 октомври 2023 г. – София

21 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoih>

Радостта и веселието през Възраждането

XXVIII колегиум по възрожденска литература

Институт за литература при БАН

30 ноември 2023 г. – София

12 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoir>

София – Скопие: културна динамика на градските пространства

Научна конференция

Академично етноложко сдружение към СУ „Св. Климент Охридски“

20 – 21 ноември 2023 г. – София

17 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoiz>

Стопанство и търговия на средновековните Балкани

Научна конференция с международно участие

Институт за исторически изследвания при БАН

10 – 11 ноември 2023

35 доклада

Програма: <http://surl.li/ocojf>

Традиции и модерност: българското общество през „дългия XIX век“

Национална научна конференция

Институт за исторически изследвания при БАН и Исторически музей – Панагюрище

5 – 6 октомври 2023 – София

34 доклада

Програма: <http://surl.li/oiucn>

Турската модерност – политически, социални и културни измерения XIX – XX в.

Национална научна конференция, по повод 100-годишнината от прокламирането на Република Турция

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

30 – 31 октомври 2023 – София

23 доклада

Програма: <http://surl.li/ocojs>

Хубава си, моя горо: От спомен за вековните гори и свещените дървета до модерния интериорен дизайн

XX юбилейна краеведска конференция

Регионална библиотека – Враца

22 ноември 2023 г. – Враца

26 доклада

Програма: <http://surl.li/ocokd>

Четивото за миряни в южнославянския репертоар XIV – XVIII в.

Международна научна конференция

Институт за литература при БАН

16 – 18 ноември 2023 – София

28 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoqh>

Четения в памет на проф. д.и.н. Цветана Георгиева: история и антропология

Национална научна конференция

Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

26 – 28 октомври 2023 – София

81 доклада

Програма: <http://surl.li/ocoqs>

The Balkans after 1204

Международна научна конференция

Семинар за византология, Философски факултет на Белградския университет и

Институт за етнология и фолклористика с етнографски музей при БАН

27 – 28 октомври 2023 г. – София

The Church and Otherness

Международна конференция

Институт за балканистика с Център по тракология при БАН

и Съюз на учените в България

8 – 10 ноември 2023 г. – София

56 доклада

Програма: <http://surl.li/ocorb>

ХОРИЗОНТИ

Академик Н. С. Державин и появата на първия институт за славянознание в Русия: Ленинград, 1931–1934

Създаването на първия Институт за славянознание на Руската академия на науките е свързано с името на забележителния българист, академик Николай Севастьянович Державин (1877–1953). Той проявява голям интерес към българите и България още през детските си години. Роден недалеч от Азовско море в село Преслав, пълно с български преселници, от малък постоянно чува тяхната реч, наблюдава техните обичаи и начин на живот. Любопитството на Державин към езика, етнографията, историята и културата на България по-късно се превръща в сериозно научно увлечение и става дело на живота му. Първата научна работа, дело на Державин още през студентските му години и публикувана в списание „Етнографическое обозрение“, е посветена именно на българите: „Очерки быта южнорусских болгар“ (Державин 1898). След получаване на висше филологическо образование (следва в Петербург и Нежин) той учителства известно време в Батуми и Тбилиси. Там преподава главно руски език и литература, изгражда се като талантлив педагог и прекрасен организатор, инициира създаването на мрежа от народни училища с обучение по грузинския език, избран е за член на Управителния съвет на Съюза на кавказките педагози. Воден от желание да продължи изследванията си по българистика, Державин се премества в Петербург, където в университета защитава магистърската си дисертация „Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии)“, която излиза от печат в два тома през 1916 г.¹ На следващата година е избран за професор и оттук нататък тръгва израстването му в науката и административната кариера. Развитието му се дължи на много предпоставки. Това е абитуриентът, завършил

¹ Литературата за биографията на Н. С. Державин и пълният списък на научните му трудове вж. в: *Николай Севастьянович Державин (1877–1953): к 140-летию со дня рождения: каталог выставки*. Авт.-сост. М. В. Колмакова, Д. Ю. Чернышченко; отв. ред. Н. В. Колпакова. СПб.: БАН, 2018. Серия „Славянский фонд“. Вып. 5.

в Симферопол гимназия със златен медал и стипендиантът на Руската академия на науките, осъществил научни пътувания в Турция, Бесарабия и България още през учителските и аспирантските си години. За научните заслуги на Державин Руският археологически Институт в Константинопол го избира за свой член-кореспондент. Освен това той е контактен, харизматичен, знае как да говори с всекиго, прекрасен оратор и организатор. Октомврийският преврат и завземането на властта от болшевиките през 1917 г. в Русия открива за него нови възможности поради тоталните размествания на социалните пластове в страната. За разлика от много предреволюционни университетски професори, които се противопоставят на болшевишките реформи в образованието, Н. С. Державин решава да влезе в контакт с новата власт. Той мисли, че благодарение на дипломатическия си талант ще успее да избегне неизбежните сблъсъци между властта и университетското преподавателско тяло. Като резултат съветските управници го назначават за ректор на Петроградския университет (1922–1925).

Но тук Державин дълбоко се лъже: новата власт не възнамерява да прави каквито и да са компромиси с народа, от името на когото застава начело на обществото, като декларира, че действа в името на неговата полза. На практика властта безпощадно премахва и най-малкото несъгласие с нея, отговаряйки с жестоки репресии. За ректорските години на Державин има много повтарящи се измислици. Уж изгонил няколко прочути учени от университета, уж съкратил половината от студентите, уж въвел новия университетски устав, ограничаващ предишните административни свободи. По-прецизен анализ на тогавашната епоха показва обаче, че през тези години Н. С. Державин действа подобно на другите съветски университетски ректори. Новият тоталитарен университетски устав се въвежда навсякъде, според разпоредба на съветското правителство. „Чистките“ на студентите се провеждат в съответствие с нареждания на ЦК на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики) (нататък ВКП (б), който спуска „отгоре“ числото на бъдещите жертви с оглед на класовия им произход. И „чистачите“ не са ректори или декани, а специални комисии, в които главна роля играят външните партийни и държавни функционери. Державин няма пръст също така и в изгонването на редица изтъкнати професори от университета и по-нататъшното им интерниране в чужбина. Някои от тях са уволнени от университета преди той да навлезе в ректорските си пълномощия. А като цяло „делата“ на бъдещите университетски изгнаници петроградското Държавно политическо управление (ГПУ) започва да скалпва повече от една година по-рано: след Кронщатското въстание срещу болшевишката власт през март 1921 г. (Калиганов 2023).

Державин не получава втори ректорски мандат. Той, впрочем, не го жадува много и дори иска да отклони предложението за кандидатурата си. Отказва се от това намерение само след молбите на редица от колегите си.

1869

Онези, които разбират, осъзнават, че правейки компромиси с болшевишката власт, ректорът Державин фактически успява да спаси университета от много по-големи беди. Но и новата власт успява поне малко да разбере от същността на Державин. Първо, че той, въпреки публичните си декларации за вяност към курса на ВКП (б), не бърза да стане неин член. Второ, че е готов да преценява хората според способностите им, а не според класовата им съзнателност. Предлага, например, за кандидат-академик В. О. Сиповски – най-добрият специалист по руска литература от XVIII в., като знае, че той е „опетнен“ с предишното си сътрудничество с белогвардейците. По думите на „проверения“ болшевик И. В. Егоров, Державин е предприел тази постъпка поради „душевната си добрина“ (Гаврилова 2014: 244–245). При това коментаторът слага последните думи в кавички. В душата на Державин няма онова „желязо“, с което от болшевиките, по израза на поета Маяковски, може да се коват пирони. Той е милосърден: прави опити за застъпничество на професора по философия И. И. Лапшин и на академика арабист И. Ю. Крачковски пред ГПУ, опитва се да намали броя на студентите, обречени на „прочистване“, повдига пред властите проблема на непоносимо ниските заплати на професорско-преподавателския състав.

За болшевиките Державин не е „свой човек“, а „придружител на революцията“. Ето защо ВКП (б) и най-висшите чиновници от Наркомпрос (Народният комисариат по просвещението) не го преназначават за ректор, а поставят на това място „проверения човек“, филолога В. Б. Томашевски – участник в Гражданската война, с комунистическа партийна книжка в джоба си. Державин е избран за декан на факултета по езикознание и материална култура и паралелно работи като заместник-директор на ленинградската Публична библиотека. По това време той пише студии за Пушкин, Короленко, Гогол, Лермонтов и други руски писатели, като не престава да мисли за развитието на славистиката и българистиката в Русия. Той взема участие в заседания на Славянската комисия към Академията на науките и предприема стъпки за създаване на специализиран славянски дял в рамките на библиотеката на АН. В Публичната библиотека Державин, покрай другите задължения се занимава с комплектуване на чуждестранни книжни фондове и създава фонда „Славика“. Работата му в тази библиотека се оказва съдбоносна за него. Там той се сприятелява с директора ѝ, академик Н. Я. Мар (1864–1934) – една от най-влиятелните фигури в съветската хуманитаристика по онова време. Син на шотландец и грузинка, Николай Мар е извънредно надарен лингвист, избран е за академик още преди 1917 г. като най-добър познавач на кавказките езици в Русия.

Мар е харесван много от грузинеца Сталин, който го удостоява с честта да се изяви като втори докладчик след него на един от конгресите на ВКП (б). Към края на 20-те – първата половина на 30-те години Мар е на върха на славата си и заема 17 длъжности и обществени позиции: той е вице-пре-

зидент на АН СССР, член на Всесъюзния Централен изпълнителен комитет (ВЦИК), член на Всесъюзния централен съвет на профсъюзите (ВЦСПС), председател е на Съюза на учените и т.н. Голяма подкрепа от болшевиките Мар получава заради фантазмагоричната си теория за основополагащата роля на социално-класовия принцип в развитието на езиците (т.нар. „яфетическа“ теория). Болшевиките с радост се хващат на тази въдица, обсипват Мар с многобройни почести, съдействат му в откриването на специален академически Яфетически институт, преименуван по-късно в Институт за езика и мисленето. Мар вярва в Державин като организатор и учен, и споделя схващанията му за перспективно научно бъдеще на славистиката. Той пише препоръка за избирането на Державин за академик и на 31 януари 1931 г. протежето му е избран за такъв, макар и само с един глас повече от необходимите. Лесното избиране на Н. С. Державин за академик, дори без той да има член-кореспондентски стаж, се обяснява с повеея на онова време. Болшевиките се стремят да „комунизират“ АН СССР и колкото се може по-бързо да заместят опозиционните към тях стари академици с партийно предани им нови кадри или поне съчувстващи. Според техните представи, Державин безспорно принадлежи към последните и от страна на властите за него няма никакви пречки.

Избирането на Державин за академик се прави с оглед той да застане начело на бъдещия Институт за славянознание, и това обяснява почти мигновената поява на плана за бъдещата му структура, който, несъмнено, е бил обмислен много по-рано. Планът е предоставен на 15 февруари 1931 г. и предвижда в Института да има пет секции: а) за историография и библиография; б) за текстология; в) за история на славянските литератури и езици; г) за етнография и фолклор; д) за история и икономиката на славянските страни, ръководени съответно от академиците Н. С. Державин, Н. К. Николски, В. Н. Перетц, Е. Ф. Карски и М. С. Грушевски. Предполага се, че Институтът ще работи в тесен контакт с Яфетическия институт и за Източни езици, с института за изучаване на народите на Съветския Съюз, с Музея за етнография и антропология, с института за нова руска литература. Тясно сътрудничество следвало да се осъществява със съответните институции на УССР и БССР (Робинсон 2004: 210–239). Державин гледа много надалече и вижда перспективи за развитието на института в проучването на историята и културата на славянските съседи. При тогавашните условия те не биха могли да се реализират, но след около 40 години Институтът за славянознание ще получи към названието си добавка „и балканистика“, която съществува от 1968 до 1997 г. Но при първоначалното създаване на Института плановете на Державин се възприемат от ръководството на АН СССР като наполеоновски и прекомерно завишени. В резултат в щата на Института влизат не пет академици, а само един: самият Державин, а общият брой на сътрудниците му е само 9 души. (Логачев 1978: 100).

Променена е и организационната структура на Института: секцията за историография и библиография се превръща в комисия към цялото научно учреждение, премахната от плана е текстологическата секция. Секцията за икономика и история на славянските страни е преместена на челно място в плана, но на практика с икономическите проблеми на славяните в Института не се занимава никой (Робинсон 2004: 219–223). По-реалистично се формира и професионалният личен състав. При наличието на пет академици от общо взето 9 души няма да има кой да върши „черната“ работа. За научен секретар на Института Державин назначава бившия си студент Димитър Дамианович Димитров (1892–1937). Той е етнически българин от село Дяново в Приазовието, навремето написал статия за българските преселници от XIX в. в руското Причерноморие в ръководения от Державин Славянски научен кръжок (Горяинов 1990: 80–81). Державин желае да направи от Димитров българист, което личи по разработваната от него научна проблематика. В актива му са две научни разработки: за Любен Каравелов (Димитров 1932: 117–140) и за патриотичната и революционната тематика във фолклора на българските преселници в Русия, които се публикуват в *Трудовете* на Института. Не след дълго обаче Державин се разочарова в своя избор. И не заради това, че Димитров не се отличава с голяма научна продуктивност (предпочита административна работа), а защото се изявява като крайно тесногърд ортодоксален комунист. Ако Державин се ръководи от мъдрата китайска поговорка „Не е важно от какъв цвят е котката – главното е да знае да лови мишки“ и прокомунистическите и свръхмарксистки публични декларации за него са една маска, то партийният член Димитров изцяло е пропит от комунистически догми.

През целия период на съществуването си Институтът за славянознание няма самостоятелно помещение (Шанова 2015: 59–63). Това обаче не свидетелства за подценяването му като академично научно подразделение от страна на властите. След 1917 г. и по-късно поради индустриализацията на страната населението на Петроград / Ленинград се увеличава с невероятни темпове. Ако се вземе предвид, че в Русия през 20–30-те години на XX в. се строят не жилищни сгради, а предимно промишлени предприятия, става ясно, че проблемът за отпускането на „квадратури“ на хуманитарни учреждения тогава е извънредно трудно решим. Дори всесилният академик Мар, след като в 1921 г. създава и застава начело на академичния Яфтологически институт, се сбъсква с проблема за помещението му, и много дълго неговите сътрудниците заседават в личния апартамент на директора. Институтът за славянознание също е принуден да провежда научни заседания на чужда територия – в славянския кабинет на Библиотеката на АН, която разполага с малка, но добре комплектувана славянска сбирка. Заседанията предвиждат решаване на текущи въпроси, изнасяне на научни доклади и дискусии. После докладите се превръщат в научни студии, които се публикуват в *Трудо-*

вете на Института, които излизат всеки две години. Общо взето за периода от края на 1931 г. до началото на 1934 г. се издават два фундаментални тома, всеки по няколкостотин страници.

При създаването на Института за славянознание най-трудното е да се подведе под тази конструкция съответната идеологическа база. На дошлите на власт болшевики е чужда идеята за сплотяване на хората на базата на етническа, езикова или конфесионална общност. Преиначавайки думите на апостол Павел за единството на юдеите и елините во Христе (Послание към галатите III 3: 26), болшевиките гледат да ограничават у хората чувството за принадлежност към определен етнос чрез култивиране на интернационализма и идеята за единство на народите върху фундамента на марксизма. Ето защо появата на научно учреждение в Русия, което да се занимава само със славяните, изглежда много странна на съветските обществени и партийни функционери. Нали никъде по света никога не е съществувал и не съществува, например, Институт за тюркология, а само институти за източни езици? А ако се посочат така наречените институти за славистика в Западна Европа, то под такова название, като правило, се крият обикновените университетски славистични катедри с относително малък диапазон на славистичните проучвания. Отчитайки обществено-политическата ситуация от онова време, Н. С. Державин придава особен характер на уводната си статия „Новые задачи в области славяноведения“, откриваща първия том на трудовете на Института за славянознание. В нея няма нито програма за бъдещите научни проучвания на институтските сътрудници, нито пък поставените пред тях научни цели. Тя е пълна с ортодоксални дефиниции с цел да се докаже идеологическата полезност на Института за утвърждаване на маркистско-ленинското дело. (Державин 1931: 38–44).

Фактически тя представлява текста на изказването на Державин при откриването на Института, което става на 1 ноември 1931 г. То се провежда много тържествено. Речите звучат на руски, български и полски език. Като директор на Института Державин прекрасно разбира, че малобройният личен състав няма да позволи да реализира широките му научни планове. Изходът от това е привличане за сътрудничество на прочутите руски слависти. Канят се известни учени като академиците М. Н. Сперански, В. Н. Перетц, както и много други титуловани и нетитуловани научни изследователи. И те с радост дават съгласието си, защото през годините на съветската власт възможностите за славистични публикации почти са изчезнали. И ето ги – сякаш по чудо те изведнъж отново възкръсват и дори ги канят да публикуват! Но не винаги работата в тази насока върви така безоблачно. На 18 ноември 1931 г., например, институтското събрание взема решение да се въздържи от сътрудничество с московските професори Г. А. Илински и А. М. Селищев.

Отклоняването на кандидатурата на Григорий Андреевич Илински (1876–1937) не е случайно. Державин не може да не отчита, че този член-ко-

1869

респондент на РАН (1921) научно го превъзхожда като лингвист, археограф и медиевист-историк. Те са почти връстници, но Илински към този момент вече е издал Софийския октоих (XIII в.), среднобългарските Листове на Ундолски (XII–XIII в.), Македонския глаголически фрагмент от XI в., Слеченския апостол (XII в.), Охридските глаголически листове (XI в.) и други стари славянски писмени паметници. Неговият труд „Грамоти на българските царе“, защитен като докторат в Киев (1911), е награден с Ломоносова премия. Като учен той е по-добре познат в България, отколкото Державин, не само благодарение на този труд, но и поради издаването в София на Златоструя на А. Ф. Бичков от XI в. (1929). Избран е за редовен член на Българската Академия на науките (1928), а след две години и на Полската академия. Державин прекрасно разбира, че присъствието на Илински в Института ще го засенчи и че самият той никога няма да го надмине в областта на българската медиевистика. Ето защо той се насочва към българската литература и българската история от епоха на националното Възраждане и по-новото време. И в тази област Державин успява да стане най-продуктивният и вещ съветски българист през 30-те – началото на 50-те години на XX в. На перото му принадлежат литературоведските монографии за Стоян Михайловски, Алеко Константинов, Христо Ботев и Иван Вазов. Той е автор на четиритомната „История на България“, която остава ненадмината в съветската историческа българистика в продължение на няколко десетилетия.

Но не само научната ревност на Державин е причина за недопускането на Илински в Института. Той е прекрасен лингвист и автор на „Праславянска граматика“ (Нежин, 1916), наградена със златен медал и спечелила специалната премия на РАН. Обаче научните схващания на Илински притиворечат на яфетическата теория на Мар, който се отнася към тях крайно отрицателно. В началото на 30-те години той пише остра рецензия за този труд и не допуска второто му обновено и допълнено издание. Державин е много наясно как стоят нещата. Но на него не са нужни езикови битки и дразнене на покровителя му. Във връзка с подобен езиков проблем споменатото по-горе събрание отклонява и кандидатурата за сътрудничество с Института на друг московски професор – А. М. Селищев. Като цяло Державин се стреми да заобикаля езиковите проблеми. По време на първия славянски конгрес в Прага през 1929 г. той не подкрепя идеята за създаване на общославянски диалектен атлас в сътрудничество с чужди учени. Недоброжелателите му интерпретират този факт като свидетелство за привързаността на учения към теорията на Мар. Но в случая за позицията на Державин тя няма решаващо значение. Той просто усеща колко скрити подводни рифове се спотайват в дълбочините на езиковите проблеми. С някои от тях той се сблъсква по време на Балканските войни 1913–1914 г. и през периода на Първата световна война (1914–1918), когато България, Сърбия и Гърция се бият за Македония, доказвайки териториалните си претенции с езикови аргументи. Тъкмо върху такива рифове би

могъл да връхлети и корабът на замисления от Державин бъдещ Институт по славянознание. Вместо плодотворно международно сътрудничество на славистите – още от самото възникване на Института щяха да започнат спорове, кавги и провал на съвместни научни проекти².

Ако хвърлим поглед върху съдържанието на двата тома на научните трудове на Института за славянознание, то няма да открием в тях каквито и да са лингвистични проучвания. Този факт не е случаен и се обяснява с общата ситуация в съветското езиковедие през тези години. Както често става в науката, щом някой академик придобие много голямо влияние и висока административна позиция, той започва да губи мярката, не може да ограничава нарастващия си апетит и се стреми колкото се може повече да увеличи и без това прекомерно големия си лъвски пай. Такъв е случаят и с академик Н. Я. Мар, който възнамерява да съсредоточи в своя Институт за език и мислене едва ли не всички лингвистични проучвания в Русия. В това число и на славистите, разбира се. Ето защо в щата на Державиновия институт не се числи нито един езиковед, а самият директор задоволява лингвистическото си научно любопитство, като работи паралелно в Маровия институт.

Кадровите промени, които прави Державин в продължение на съществуването на Института, не са големи: сменя се само научният му секретар Димитров, който по време на годишния отчет за научната работа на Института в края на 1932 г. изважда от равновесие всички присъстващи с комунистическата си ортодоксалност. Той почва да критикува дейността на Института, в която, според него, крайно недостатъчно място се отделя на комунистическата пропаганда на съвременната класова борба в славянските страни. Кипналият Н. С. Державин много рязко отговаря на критика, констатирайки, че такива сфери на дейност не влизат нито в задачите на Института, нито в компетенциите на сътрудниците му. След това на секретаря не остава нищо друго, освен да напусне родното си заведение.

На мястото му Державин назначава Василий Николаевич Корабълков (1873–1937) – един друг славист, който работи в Института от деня на основаването му. Той е много по-кадърен от Димитров, има значително по-широк кръг научни интереси и е по-известен в света на славистите. Още преди 1917 г. Корабълков преподава сръбско-хърватски и чешки език и история на сръбската, хърватската и чешката литература в различни вузове на Петер-

² Историята на славистиката показва колко предвидлив се оказва Н. С. Державин. Отклоненият през 1929 г. на конгреса в Прага научен проект за общославянския диалектен атлас се съживява през 1958 г. по време на славистичния конгрес в Москва. Той се реализира в продължение на няколко десетки години, предизвиква остри международни научни спорове и завършва след напускането на някои от участниците.

1869

бург. Той е съставител на първата руска хрестоматия за сръбска и хърватска литература, преводач е на много творби от сръбски писатели-реалисти и особено от Бранислав Нушич. Кораблъв се изявява като славянофил, а в ранните си години дори и като панславист, смятащ, че в резултат на сближаването на славянските народи руският ще се превърне в общославянски език. Публикациите на Кораблъв се отличават с изледователска дълбочина, той ги печата в сериозни научни издания като *Известия Отделения руского языка и словесности* и *Византийский временник*, а многобройните му критически статии в чуждестранната периодика (*Славянски век*, *Бранково коло*, *Нова искра* и др.) носят отпечатъка на литературоведския талант на автора. Той много спомага на засилване на международните връзки на Института с чуждестранни славистични центрове. В *Трудовете* на Института има специален раздел за текущия славистичен живот зад граница, в който се осветлява това, което става в Прага, Виена, Берлин, Париж и другаде. В него се отбелязват юбилеи и кончини на прочути слависти, разказва се за проведени славистични конференции, рецензират се нови приносни книги по славистика. По такъв начин Институтът много бързо става част от световната славистична мрежа и се превръща в неин обединителен център.

Но именно това започва да безпокои отличаващите се с маниакална подозрителност съветски наказателни органи. Зад всички контакти на командированите в чужбина съветски граждани с бившите си съотечественици или емигрирали роднини Обединеното държавно политическо управление (ОГПУ) съзира комплоти или враждебни замисли на чуждите разузнавателни служби. В това отношение славистите предизвикват силно подозрение, защото често пътуват зад граница, непрекъснато контактуват с интернираните си колеги и изобщо вън от държавата те постоянно се придвижват без съгледвачески похлупак. Според логиката на чекистите, тяхната мрежа не може да остане без „риби“ и „рибки“. Стига да я хвърлиш по-широко, уловът е осигурен! А заедно него и нови награди или даже по-високи чинове. Ето защо още от 1933 г. чекистите започват да кроят прословутото „Дело на славистите“ (Аншин, Алпатов 1994). Постепенно кръгът на заподозрените се разширява, много от арестуваните не издържат на инквизициите и дават „признателни показания“. За увеличаване броя на бъдещите жертви активно се събират доноси, например, за академиците М. С. Грушевски, Н. Д. Зелински и Н. К. Гудзий, за изкуствоведката М. В. Шчепкина и др.

Главната вина на „славистите“ чекистите виждат в създаването на „Руската национална партия“ с ярко изявен националистичен характер. Според ОГПУ, тя проповядва приоритет на нацията над класата, цели да свалят диктатурата на пролетариата, да установи власт на националното правителство и да разгърне борба за запазване на бита, нравите, културата и историческите традиции на руския народ. Партията уж била ръководена и насочвана от руските емигранти (Н. С. Трубецкой, Р. О. Якобсон, П. Г. Богатиръв и

Макс Фасмер), които в своята дейност се опирали върху вътрешноруския ръководен актив начело с академиците Н. С. Державин и В. Н. Перетц в Ленинград и М. Н. Сперански заедно с Н. Н. Дурново в Москва. Семейството на Державин е на челно място в списъка с 18 ленинградски заговорници, между които и бившия научен секретар на Института В. Н. Кораблев³. Последният попада в списъка никак неслучайно – характерът на административната му длъжност предполага водене на оживена официална кореспонденция с чужди слависти и контакти с тях, когато те идват в Русия. Той е арестуван първи от сътрудниците на Института на 17 април 1933 година. Кораблев е подложен на изтезания, които не издържа и започва дава „признателни показания“ срещу себе си. Това обаче не го спасява: осъждат го на 10-годишно изселване в Казахстан, където той умира.

Чекистите задържат и предшественика на Кораблев, бившия институтски научен секретар Д. Д. Димитров, който тогава работи в ленинградския Областен педагогически институт. По всяка вероятност те искат да получат от него компромат за колегите му от предишното работно място, а може би и за самия Н. С. Державин. Обаче целта им не е постигната: с такъв компромат Димитров не разполага, а Державин винаги проявява демонстративната си лоялност към съветската власт. Поради липса на контакти с бившите му колеги слависти, Димитров не става фигура в тяхното „дело“. Обвиняват го по един друг член – уж влязъл в организация на българските националисти, което е пълен абсурд, защото в обкръжението му няма български сънародници. Арестуването решава да си купи свободата с твърдения за отрицателното си отношение към славистиката поради фашистските ѝ повеи, които лъжат от западния славистичен свят – една зараза, способна да нахърни чистотата на съветското марксистско-ленинско мислене. Между Димитров и ОГПУ се сключва едно негласно споразумение. Ще го осъдят на пет години условно и ще го освободят, ако направи изявление срещу славистиката публично и в печата. Такива акции, по замисъла на чекистите, биха подрешили тезата им за наличието на враждебна идеология, която се внедрява отвън с цел да подронва идеологическата основа на Съветската Русия.

В края на декември 1934 г. освободеният Димитров изнася доклада „Славянская филология на путях к фашизации (К оценке ее состояния на Западе)“ в Института за език и мислене, а в началото на следващата 1935 г. текстът му е отпечатан. Докладът му не предизвиква широк обществен резонанс. Отзиви за него не се появяват, текстът е публикуван в малко познато научно издание в рубриката „Критика и библиография“ с дребен шрифт (Димитров 1935: 122–133). Оновната му идея се състои в това, че славистиката още от

³ Малко преди закриването на Института научен секретар става У. Шустер, но той фактически не успява да си прояви като такъв поради липса на време.

самото ѝ възникване се явява наука расова и „изцяло пропита от зоологически национализъм“. Според думите му, тя е придобила такива черти още от времето на „стълбовете“ ѝ Антон Будилович и Владимир Ламански. Първият от тях е прокарвал расовата концепция за славяните като единно цяло във физическо и цивилизационно отношение. А вторият е отстоявал славянската самобитност и виждал месианска роля на славянството в попълване на съществени празнини в историята на новото човечество. Димитров твърди, че като цяло славистите от типа на Трубецкой, Погодин, Огиенко, Попруженко и др. не само се са оказали излишни, но и че са вредни за истинската наука на победилия пролетариат. Още повече, появилите се в западните страни учреждения като Славянските институти в Прага и в Краков, Украинския във Варшава, института за Източна Европа в Рим и Македонския в София, са поставени в служба на фашизма. Според автора, целият ход на предишното развитие на славистиката и сегашното ѝ състояние показват, че тя „с цялото си същество трябваше да се вгради в системата на съвременния фашизъм“. „А той, както е казал на XVII конгрес на партията великият ни вожд Сталин „е толкова далече от истинската наука, колкото небето от земята“ (Димитров 1935: 133).

За щастие самият директор на Института за славянознание Н. С. Державин по време на „делото на славистите“ не е репресиран. Той е начело в списъка на ленинградските „конспиратори“, но дори не го викат в ОГПУ за разпити. Може би го спасява споменът за покровителството му от страна на Мар, макар че той тогава тежко боледува. Институтът дава малко жертви в разгръщащата се чекистка касапница, но е закрит на 10 януари 1934 г. (Логачев 1978:100). Державин се опитва да протестира, но без какъвто и да е успех. Това събитие е лична трагедия за него и е тъжен факт за историята на съветската славистика. Но последният бледнее на фона на това, което става тогава с тази област на хуманитарната наука в Русия. Арестуват се и се репресират десетки най-изтъкнати руски слависти. Тук няма да изброявам всичките им фамилни имена, а само на тези, за които вече бях споменал. На 12 април 1934 г. в Москва е арестуван академик Михаил Несторович Сперански (1863–1938). Няколко дни по-късно го освобождават след ходатайство към Сталин на родния му брат Г. Н. Сперански, който е главен педиатър в Кремълската поликлиника. Тригодишното изселване на учения от Москва е заменено с домашен арест, но го лишават от академичното му звание. През остатъка от живота си Сперански си стои вкъщи без да се осмелява да контактува с хора, за да не им навреди. И умира като домашен затворник през 1938 г.

На 11 април 1934 г. в Ленинград арестуват академик Владимир Николаевич Перетц (1870–1935). Державин много цени този великолепен специалист по старите източнославянски литератури, фолклор и театър, награден с Макариевата и Ломоносовата академични премии. При формирането на

Института за славянознание той дори го вижда в качеството на свой заместник и, признавайки приоритета му като литературовед, иска да му отстъпи секцията за литератури и езици, задоволявайки се с по-скромна длъжност на завеждащ секция за историография и библиография⁴. Но първоначално планираният от Державин щат на Института не е утвърден от Академията. Поради лошото си здраве ученият престава да преподава и се занимава само с научна дейност. Бидейки редовен член и на Украинската академия на науките, Перетц често посещава заседанията ѝ, много пътува и за ОГПУ е идеално „свързващо звено“, обединяващо „заговорници“ в различни украински и руски градове. По решение на Политбюро на ЦК на ВКП (б) той, както и Сперански, е лишен от академичното си звание. За разлика от колегата си той обаче няма застъпници и след осъждането си от ОГПУ на 16 юни 1934 г. е интерниран за три години в Саратов. В този град за него липсва работа и на следващата година той умира от сърдечна криза.

Между пострадалите във връзка с „делото на славистите“ се откроява и името на по-горе споменатия езиковед етнограф и фолклорист Афанасий Матвеевич Селищчев (1886–1942). Син на селянин от Орловска губерния, той се издига благодарение на преподавателския и изследователския си талант. Той е автор на многобройни научни трудове, между които изпъква изследването на македонските диалекти („Очерки по македонской диалектологии“ – резултат на неговото научно пътуване из Балканите с доказателства, че македонските говори, всъщност, са западните диалекти на българския език) и фундаментални разработки, които полагат основите за изучаване на сибирските говори. Неслучайно Селищчев е избран за член-кореспондент на АН СССР (1929) и на БАН (1931). Но това става по-късно, а в началото на 20-те години Селищчев е редовен професор в Казанския университет. През 1922 г. той пристига в Москва и оглавява катедрата за славянски езици в Първия Московски университет, която е закрыта в края на десетилетието. Селищчев се мести в Института за език и литература към РАНИОН, но и той е ликвидирен през 1931 г. След това намира подслон в Института за езикознание към Наркомпрос и след две години получава покана от Н. С. Державин за работа в ленинградския му институт. От страна на последния това е много смела постъпка, защото Селищчев, както бе казано, винаги се изявява като последователен антимарист и посоченият институт на Наркомпроса, в който той доскоро се подвизава, е прочут със своята антимааровска насоченост. Но ученият не успява да се премести от Москва в Ленинград – през февруари 1934 г. го арестуват и е осъден на петгодишен затвор в казахстанския Карлаг (Трудово-поправителен лагер в Караганда).

⁴ Този факт го препращам към онези изследователи, които несправедливо обвиняват Н. С. Державин в тщеславие. Вж. например (Аксенова 1990: 70).

Във връзка с „делото на славистите“ на 11 януари 1934 г. е арестуван и професор Г. А. Илински. Той се чувства много засегнат след отклоняването на кандидатурата му за сътрудничество с Института за славянознание и започва да се отнася към Державин като към личен враг, обсипвайки го с множество неприлични епитети. (Робинсон 1992: 78–90). Той не е толкова гъвкав като Державин и не притежава достатъчна вътрешна твърдост. В ареста той много бързо „се стопява“, става излишно приказлив и започва да дава „признателни показания“ срещу колегите си. Но това не улеснява живота му: ОГПУ го осъжда на 10 години в Соловецкия лагер с особено назначение (СЛОН). Две години по-късно лагерът на Илински е заменена с изселване в сибирския град Томск, където той завежда местната библиотека за краезнание. През 1937 г. го арестуват за втори път и на 14 декември същата година е разстрелян.

Тук можахме да споменем само някои от прочутите руски учени, пострадали в процеса на „делото на славистите“. Би могло, например, да се назове и името на Николай Леонидович Туницки (1878–1934). Този бележит ученик на академиците А. А. Шахматов и П. А. Лавров, професор в Московската духовна академия, е добре познат в България с научните си трудове за Климент Охридски и за „Българска легенда“ на Теофилакт Охридски. В затвора Туницки не издържа мъченията и се самоубива. Или, например, да се спрем на името на бъдещия академик и директор на Института за руски език В. В. Виноградов. И той, подобно на много други забележителни изследователи, става жертва на напълно изфабрикуваното „дело на славистите“. Като цяло по този повод из страната се арестуват и се репресират над 70 души. На славистиката е нанесен такъв зашеметяващ удар, от който тя не може да се възстанови десетки години. Съдбата на Института за славянознание в този процес фактически е предопределена и за оцеляването му практически няма шансове. Главната причина на унищожаването му носи политически характер и решението за това е спуснато „отгоре“. Но не трябва да омаловажаваме и „човешкият фактор“. Все пак влиятелните хора в Академията на науките биха могли да се надигнат в защита на новосъздадения Институт с аргумента, че той може да стане едно ефикасно идеологическо оръжие срещу засилващия се в Европа фашизъм. Но такива защитници на Института тогава няма. Главната опора на Державин – вицепрезидентът на АН СССР, академик Мар през 1933 г. отива в научна командировка в Турция, където се разболява от грип, последван от усложнения и инсулт. Това го прави недееспособен чак до смъртта му на 20 декември 1934 г. Помощ на Державин би могъл да окаже друг висш чиновник от апарата на Академията – незаменимият ѝ секретар⁵

⁵ Непременный секретарь (рус.) – т.е. секретар, който не може да бъде сменен; научната длъжност в Руската академия на науките, въведена още в деня на основаването ѝ през 1724 г. е премахната през 1938 г. по време на Големия Терор.

1869

акад. В. П. Волгин (1879–1962). Той има невероятно големи пълномощия и фактически е „собственик“ на Академията: изработва бюджета ѝ, открива и закрива академични институти, завежда академичния архив, без подписа му не може да бъде издадена нито една книга с академичен гриф и т.н. (Лагно 2009). Но той е коренно различен от Державин по своята вътрешна същност. В него свръх мяра има онова „желязо“, за което вече стана дума. Той винаги е вежлив, коректен, внимателен, добре облечен и много предпазлив (Бернштейн 2002: 31; Гладышев 2004: 81–84). Едновременно той е човек-функция, който се ръководи от „революционната необходимост“ без да взима под внимание съображенията на съвестта. Зад гърба му има многобройни „подвизи“ по внедряване на тоталитаризма в съветското образование и наука. Волгин е основен разработчик на новия устав, премахващ предишните университетски свободи. Той е създател и на новия устав на Академията, според който президентът ѝ фактически се назначава от ЦК на ВКП (б) и всеки академик може да бъде лишен от званието си, ако се осмели да излезе срещу наредбите на съветската власт. И т.н.⁶

Державин и Волгин са антиподи, но последният не се противопоставя открито на противника си от страх да не разсърди покровителя му Мар, който все пак като вицепрезидент на АН заема по-високо административно стъпало. Обаче той не изпуска удобен случай да сипе подигравки по адрес на Державин. Това личи, например, в речта на Волгин на 2 февруари 1931 г. по време на годишното заседание на АН СССР. В нея той изкривява ролята на току-що създадения Институт за славянознание и я довежда до абсурд. Една от главните научни задачи на Института, по думите му „се състои в издигане на нова височина изучаването на история на религията, по такъв начин за да се създаде дължимата теоретична база за пропагандистка работа“ (Волгин 1934: 35). А след като Мар се разболява, ръцете на Волгин вече са развързани и той с тайно задоволство подписва заповедта за закриване на Института. Державин е съкрушен, но проявява невероятна вътрешна сила и своя борчески характер. В продължение на 13 години той полага неимоверни усилия за реабилитация на славистиката и възраждане на Института за славянознание в Русия (Аксенова 2000: 135). В края на 1946 – началото на 1947 г. такъв институт се открива в Москва. Обаче победата на Державин буквално е изкубната от ръцете му в резултат на задкулиските интриги на тогавашния вицепрезидент на АН СССР В. П. Волгин. Той праща секретни

⁶ Тук няма да изброявам всички „подвизи“ на този комунистически ортодокс. В съветската (и, за жалост, и в постсъветската) историография фигурата му е почти напълно митологизирана. Той се представя пред публиката като някакъв Херкулес, който разчиства Авгиевите обори на буржоазното образование и наука в съветската Русия (Лагно 2012). Плахите опити за създаване на негов по-реалистичен портрет (Гладышев 2004; Гладышев 2006) и досега не са завършени напълно.

писма до премиера В. М. Молотов и за директор на Института е назначен неговият кандидат – академик Б. Д. Греков. Но това вече е съвсем друга история.

Игор Калиганов
Институт за славянознание, Москва

Литература

- Академия наук СССР за четири года. Речи и статьи неперменного секретаря В. П. Волгина. Ленинград: АН СССР, 1934.
- Аксенова Е. П. „Изгнанное из стен Академии“ (Н. С. Державин и академическое славяноведение в 1930-е годы). – *Советское славяноведение*, 1990, № 5, 69–81.
- Аксенова Е. П. *Очерки из истории отечественного славяноведения в 1930-е годы*. Москва: ИСл РАН, 2000.
- Ашнин Ф. Д., Алпатов В. М. „Дело славистов“ 1930-е годы. Отв. ред. Н. И. Толстой. Москва: Наследие, 1994.
- Бернштейн. С. Б. *Зигзаги памяти*. Москва: ИСл РАН, 2002.
- Гаврилова О. А., Петров В. В. „Надо уделить первостепенное внимание изучению прошлого университета...“: Петроградский-Ленинградский университет 1918–1931 гг. в воспоминаниях И.В. Егорова – В: *Новейшая история России*. Междисциплинарный научно-теоретический журнал. Санкт Петербург: НП-Принт, 2002, № 2, 227–256.
- Гладышев А. В. Историк – руководящий. В. П. Волгин. – В: *История и власть: советские историки сталинской эпохи*. Саратов: Наука, 2006, 136–198.
- Гладышев А. В. Вячеслав Петрович Волгин (1879–1962). – В: *Портреты историков. Время и судьбы*. Т. 4. *Новая и новейшая история*. Москва, 2004, 71–104.
- Горяинов А. Н. Славяноведы – жертвы репрессий 1920–1940-х годов: некоторые неизвестные страницы из истории советской науки. – *Советское славяноведение*, 1990. № 2, 78–89.
- Державин Н. С. Новые задачи в области славяноведения. – В: *Труды Института славяноведения Академии наук*. Ленинград: АН СССР, 1932, т. I, 1–14.
- Державин Н. С. Очерки быта южно-русских болгар. Родинные и свадебные обычаи. – *Этнографическое обозрение*. Москва, 1898, кон. 38. № 3, 37–62; № 4, 113–125.
- Димитров Д. Д. Славянская филология на путях к фашизации (К оценке ее состояния на Западе). – *Труды Ленинградского областного Института*. Ленинград, 1935. Т. 5, 122–133.
- Димитров Д. Д. К изучению Л. Каравелова. – *Труды Института славяноведения Академии наук*. Т. 1. 117–140.
- Калиганов И. И. Н. С. Державин – ректор Петроградского университета: Домыслы и реальность. – *Державинские чтения*. XXVII. Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики. (К юбилею Зои Кузьминичны Шановой). Санкт Петербург, 2023, 83–109.

- Лагно А. Р. Вячеслав Петрович Волгин. М.: Изд.-во Московского университета, 2012.
- Лагно А. Р. Функции неперменного секретаря АН СССР: на примере деятельности академика В. П. Волгина. – *Государственное управление. Электронный вестник*. 2009, Вып. 21.
- Логачев К. И. Советское славяноведение до середины 1930-х годов. – *Советское славяноведение*, 1978, № 5, 91–103.
- Робинсон М. А. Судьба отечественного славяноведения глазами ученого: по письмам Г.А. Ильинского. – В: *Славистика СССР и русского зарубежья 20–40-х годов XX в.: Сборник статей и материалов*. Москва, 1992, 78–90.
- Робинсон М. А. К истории создания Института славяноведения в Ленинграде (1931–1934 гг.) – В: *Славянский альманах*. 2004. Москва, Индрик, 2005, 210–239.
- Шанова З. К. Институт славяноведения (1931–1934) в стенах Библиотеки академии наук. – *Петербургская библиотечная школа*. Санкт Петербург, 2015, № 4 (52), 59–63.

НАУЧЕН ЖИВОТ

Девети международен колоквиум по старобългаристика, 28 – 30 август 2023 г. и възпоменателна вечер, посветена на проф. Рикардо Пикио, 31 август 2023 г., София

Международният форум бе проведен в рамките на Националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“. В трите дни на колоквиума взеха участие учени от десет страни: България, Великобритания, Германия, Гърция, Италия, Литва, Нидерландия, Полша, Чехия, Украйна. Личаха имената на авторитетни изследователи с принос в медиевистиката – монсеньор Франческо Браски (Амброзианска библиотека, Милано, Италия), Сергеус Темчинас (Вилнюс, Литва), Алесандро Мария Бруни (Венеция, Италия), Йежи Остапчук (Варшава, Полша), Татяна Суботин (Белград, Сърбия), Флорентина и Марк Гелер (Лондон, Великобритания), Никос Мердзимекис (Солун, Гърция), Александър Наумов (Полша), Владислав Кнол (Прага, Чехия), Уйлям Федер (Нидерландия), Малгожата Скворнек (Лодз, Полша), Иван Петров (Лодз, Полша), Румяна Златанова (Хайделберг, Германия), Марчело Гардзанити (Флоренция, Италия), Красимир Станчев (Рим, Италия), Ана Влаевска-Станчева (Рим, Италия) и др. Програмата включваше изследвания в областта на кодикологията, палеографията, езика, правописните особености и съдържанието на средновековните славянски ръкописи, типологията на средновековните сборници и техния произход. Особено внимание беше отделено на преводите от византийски гръцки в старобългарската и среднобългарската епоха, колацията на преводните текстове и трансмисията им в книжовната традиция. Не отсъстваха доклади за малко известни свидетелства от епиграфиката, средновековното църковно изкуство и културната антропология, както и връзката им с писмеността.

На 31 август 2023 г. в зала „Проф. Марин Дринов“ на Българската академия на науките се проведе възпоменателна вечер, посветена на 100-годишнината от рождението на видния славист и българист проф. Рикардо Пикио. Инициативата е част от серията събития под патронажа на г-жа Илияна Йотова, вицепрезидент на Република България, част от националната научна програма „Развитие и утвърждаване на българистиката в чужбина“. Вечерта беше открита от доц. д-р Елка Трайкова, научен секретар на направление

„Културно-историческо наследство и национална идентичност“. Поздравление поднесе г-жа Илияна Йотова, вицепрезидент на Република България. Нейно превъзходителство г-жа Джузепина Дзара, посланик на Република Италия в Република България, приветства на чудесен български език присъстващите, сред които бяха участниците в Деветия международен колоквиум по старобългаристика, учени от Българската академия на науките, Софийския, Пловдивския и Шуменския университет, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, директорите на Италианския културен институт и на Българския дипломатически институт и много други. Приветствие отправя проф. Евдокия Пашева, заместник-председател на БАН.

Проф. Красимир Станчев (почетен координатор на Клуба по римска славистика, Италия), изнесе доклад за живота и делото на проф. Рикардо Пикио, по време на който бяха прожектирани и откъси от интервюта с учения, предоставени от директора на Центъра за славяно-византийски проучвания проф. Вася Велинова. Свои спомени за работата си с проф. Пикио споделиха проф. Александър Наумов (Полша) и проф. Анна-Мария Тотоманова (СУ „Св. Климент Охридски“). Негово преосвещенство монсеньор Франческо Браски, директор на отделението по славистика към Академия Амброзиана, Милано, и заместник-директор на едноименната библиотека, прочете приветствието на проф. Джорджо Дзифер (Италия).

В края на вечерта д-р Силвия Найденова, директор на Централна библиотека на БАН, представи изложбата „100 години от рождението на проф. Рикардо Пикио“, подготвена от екип на Централна библиотека на БАН (доц. Никола Казански, Емилия Волева и Веска Топалова) и Кирило-Методиевския научен център при БАН (дизайн: Тотка Григорова и обработка на изображенията и предпечат Анита Борисова) под научното ръководство на проф. Красимир Станчев. Редактор на италианските текстове е проф. Марко Скарпа (Месински университет). Изложбата беше реализирана благодарение на достъпа до архива на проф. Пикио, любезно предоставен от наследниците му. На 16 постерни табла бяха представени живота и творчеството на учения, експонирани бяха непубликувани досега документи, сред които паспорта, с който Р. Пикио идва в България през есента на 1942 г., дипломната му работа върху Пенчо Славейков (1946), грамотата за Международната награда „Братя Кирил и Методий“ (1983), ордени, медали, фрагменти от кореспонденцията му с изтъкнати учени като Р. Якобсон, Ю. М. Лотман, П. Динеков и др.

Колоквиумът и възпоменателната вечер бяха отбелязани в публичното пространство като едно значително научно и културно събитие през 2023 г.

Анисава Милтенова
Институт за литература
Българска академия на науките

Интердисциплинарна научна конференция „Изображението в текста, текстът в изображението“ 12–13 септември 2023 г., София

Научната конференция се състоя в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ и обедини докладите на повече от 50 учени от три научни институции: Нов български университет, Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Българската академия на науките. Събитието отбеляза 75-годишнината от основаването на Института за литература, на Института за изследване на изкуствата и на Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“ (НАТФИЗ). Конференцията бе открита с поздравителни слова от ръководителите на споменатите три институции – ректорът на НАТФИЗ проф. Станислав Семерджиев, директорът на Института за литература доц. д-р Пенка Ватова и директорът на Института за изследване на изкуствата проф. Йоана Спасова-Дикова. Поздравителен адрес от името на Председателя на БАН акад. Юлиан Ревалски прочете научният секретар на направление „Културно-историческо наследство и национална идентичност“ доц. Елка Трайкова.

Пленарните доклади бяха насочени към теоретично осмисляне на проблема за изображението в текста и на текста в изображението в книжовността и в изкуството. Мирослав Дачев представи своето изследване върху темата за интерференцията между словото и образа в романа на Умберто Еко „Името на розата“, във филма на Жан Жак Ано и в сериала с режисьор Джакомо Батиато. „Показвам как се тръгва от романа, как се стига до сериала и как романът продължава да живее в изображенията, и как изображенията разговарят със словото във всеки един момент“, изтъкна М. Дачев. Докладът на Михаил Неделчев под заглавие „Разчитане на оставените ни знаци от класиците“ – представи с примери „видимите образи на словото“ в няколко книжни и периодични издания от първите десетилетия на ХХ в. Ангел Ангелов изнесе доклад на тема: „Образи на четенето в живописата на ХІХ в. – Германия, Франция, Италия“. За интерпретативната сила на моноспектакъла и как актьорската игра превръща текста в образ говори Йоана Спасова-Дикова. Докладът на Огнян Ковачев представи „генеалогията и идеологията на филмовия монтаж“ чрез творби на Дикенс, Грифит и Айзенщайн.

Елка Трайкова изнесе доклад на тема: „Текст и визия в смеховата култура на в. „Българан“, в който за пръв път бяха очертани взаимодействията между текст и образ в популярното периодично издание. Пенка Ватова изследва в доклада си пътеписния наратив в „Писма от Южна Америка“ на Борис Шивачев като по-специално се фокусира върху своеобразното кадриране

на изображението, разработено в прехода от статичността на фотографията към динамиката на кинолентата. Докладът на Андрей Ташев беше фокусиран върху „Засукан свят“ като разказ, моноспектакъл и филм. В него той анализира трите вариации на едноименния разказ на Николай Хайтов (неговата оригинална версия и интерпретациите на Мариус Куркински като моноспектакъл и като игрален филм) от гледна точка на изображението и текста. Представената от Калина Захова тема бе „Изображения, текст, реалност: от „Първото стъпало“ на Толстой до витрината на магазина“. Изследователката направи сравнение между и идеите на Лев Толстой за хуманно отношение към животните и съвременни изображения на животни, в които реалността е отдалечена, скрита, подменена с изопачаващ текст, внушен от изображението. Пламен Антов разисква темата „Ботев – институционализация на образа (80-те години на XIX век)“. В нея той разгледа взаимодействието между словесния и визуалния портрет и по-специално ролята на изображението – трайното налагане на физическия образ на Христо Ботев като стожерна фигура в националния пантеон и решаващата заслуга за това на Захарий Стоянов в неговия „опит за биография“ (1888).

Николета Пътова представи нови наблюдения по темата „Иван Вазов – петият автор на илюстрациите в романа „Под игото“. Маргарита Серафимова бе съсредоточила вниманието си в доклада „Другото изкуство (изкуството на другия) в генезиса на творбата“ върху някои интертекстуални и интермедиялни практики, при които живописни произведения се намесват в историята на литературната творба – *in absentia* или *in praesentia* – и заедно участват в „кръговрата“ на изкуствата и в достигането им до читателя. Божана Филипова представи доклад на тема: „Данте след края на литературата“. Текстът ѝ анализира избрани аспекти от интермедиялната трансформация на Дантевия „Ад“ в телевизионния проект „A TV Dante“ на Том Филипс и Питър Грийнауей (1989).

Презентацията на Виолета Вичева бе на тема: „Изображението в текста. Изображението в превода. (Само)наблюдения върху превода на романа „Неясните очертания на света“ от Ирис Волф“. Докладът ѝ разгледа начина, по който тази сетивност – с фокус върху визуалната образност – е предадена в превода на български език на най-успешния роман на писателката, номиниран за Германската литературна награда – *Die Unschärfe der Welt*. Елица Попова се спря на темата: „Краката на Дора Маркус“ или зад силуета на „Дора Маркус“: „абсолютната Частност / Случаят“ (по Р. Барт) на една снимка и нейният поетически облик“. Марина Колева представи своите наблюдения относно изображенията от известния портретен тип „Голяма Херкуланка“ в историята на римската скулптура от Тракия.

На киноизкуството бе посветена презентацията на Красимира Иванова: „Образът на врага в американската кинодраматургия – модели на деструктивността, аспекти на страха“. Петя Александрова се насочи в доклада си

към темата: „Как изглеждат на екран абстрактни понятия – случаят Кешловски“. Миглена Ценова разгледа „Символиката в образа на маковия цвят в една от най-ранните публикации за японска култура на български език. Аналогии с японски традиционен театър“. Текстът ѝ се съсредоточава върху една публикация от Петко Р. Славейков, в която се осъществява първото според досегашните проучвания тълкуване на български език на образа на маковия цвят в японската култура.

Петър Денчев представи изследването: „Пространството в театъра – място и територия на образа“. Докладът му се фокусира върху пространството като механизъм за трансфер на образи от действителността към фикционалния свят на театралното представление и какви подходи за неговото изследване са възможни – теоретични и практически. Теодора Цанкова се насочи в доклада си към „Екфразис: метаморфози, определение и проблематика“. Тя представя историята на понятието „екфразис“ от Античността до наши дни, като анализира импликациите на влаганите в него значения от античните ретори и от редица влиятелни учени през XX и XXI век – Лео Шпитцер, Джийн Хагструм, Уенди Стайнър, Мъри Кригър, У. Т. Мичъл и Дж. А. Хефернан. Отново взаимодействие между изкуствата бе обект в докладите на Милена Божикова „Разпятието“ в изображение и музика: Рико Лебрун и Борис Кременлиев“ и Асен Терзиев на тема „Изображенията на думи в театъра“. В последния доклад с примери от представления в различни стилистики бе анализиран от естетическа гледна точка един от интересните нови феномени в съвременната театрална сцена, който се развива през XX в. и продължава до днес, стимулиран от технологичните и медийни иновации – прожектирането на писмен текст по време на представлението. Нона Петкова се спря на темата „Текстът като орнамент при литургичните предмети от сребро“. Докладът ѝ разгледа от един по-различен ракурс надписите върху богато украсени сребърни изделия – потири, дискоси, обкови на евангелия, кадилници и т.н. през Късното средновековие.

Камелия Николова изнесе доклад на тема: „За отношението *текст – изображение – текст* в театралния спектакъл“. В него тя разгледа въпроса за инкрустирания в драматичния текст образ на един бъдещ спектакъл и предизвикателствата, метаморфозите и трансформациите по пътя на неговото осъществяване на сцената, както и от нея към залата – във всеки един от присъстващите зрители. Александър Донев се спря на темата: „Рисувани „филми“, прото-комикси и „кинокарикури“ – практики и взаимодействия през епохата на ранното кино в България“. Катерина Гаджева в презентацията „За щастието на хората“ – политическите и естетически трансформации на една изложба“ проследи фотографската изложба „Човешкият род“, открита през 1955 г. в Музея за модерно изкуство в Ню Йорк, която е разглеждана като световноизвестен феномен. В областта на литературознанието привлече вниманието проучването на Морис Фадел, който анализира взаимоотно-

шението между две категории на езика в текстовете на поета П. К. Яворов: репрезентацията и перформативността в доклада „Репрезентация и сила у Яворов“. Докладът на Ваня Георгиева бе на тема: „Фотографът“ на Галин Никифоров: кадриране на смъртта“. В него тя разглежда трансгресивността на фотографския образ и влечението към „лицето“ на смъртта в наративната цялост на романа.

Някои съвременни аспекти на взаимодействието между образ и текст бяха засегнати от Александра Димитрова в доклада „Арткнигата – педагогически възможности и предизвикателства“, от Маргарита Божилова-Андонова в презентацията „Пепел и сняг“ на Грегъри Колбърт – преплитане на визия и слово в цвят сепия“. Тя откри, че в този проект кореспондират едно с друго три изкуства: фотографското, киноизкуството и литературата. Темата за литературният похват „екфраза“ (описание на конкретна картина в литературния текст) бе разисквана в докладите на Камелия Спасова „Книга от екфрази“ и от Богдана Паскалева „Картини в текста: Екфразата в античния роман“. К. Спасова анализира разказа на Е. А. „Овалният кабинет“ и проследи няколко водещи принципа на екфразата като похват за срещата между образ и текст. Б. Паскалева се спря на няколко примера на екфрази в различни текстове на антични романи – „Левкипа и Клитофон“ на Ахил Таций, „Етиопска повед“ на Хелиодор, „Златното магаре“ на Апулей, „Дафнис и Хлоя“ на Лонг. Нов ракурс към творчеството и личността на Николай Райнов бе представен от Светлана Стойчева в доклада „Метафизичният пейзаж на Николай Райнов“, в който изтъкна особеностите на феномена писател-художник-изкуствовед.

Конференцията се характеризираше с новост на темите и интерпретациите, с широта на научните полета на изкуствата, които взаимодействаха помежду си, както и с оживено обсъждане на изказаните интердисциплинарни тези.

Боряна Владимирова
Институт за литература
Българска академия на науките

**Седемнадесети международни Цар-Шишманови дни
на Асоциация за антропология, етнология
и фолклористика „Онгъл“
29.09. – 01.10.2023 г., Самоков**

Ежегодните Цар-Шишманови дни бяха организирани от Асоциация „Онгъл“ и подкрепени финансово и организационно от Община Самоков, Историческия музей и Архиепископското наместничество в града, както и от софийската импресарско-издателска къща „Род“. Събитието беше посветено на 230 години от рождението на отец Неофит Рилски (1793–1881) – български монах, учител и възрожденски просветител, 170 години от кончината на Захарий Зограф (1810–1853) – иконописец от Самоковската художествена школа, основоположник на българската светска живопис и 35 години от основаването на Семинара по практическа етнология и медиевистика „Проф. д-р Иван Шишманов“ (СУ „Св. Климент Охридски“, академичната 1988–1989 г.).

В програмата бяха включени:

1. Международен научен симпозиум на тема „Етнология на времето: общност и култура“ с участието на учени от различни изследователски и образователни институции от България и гости от Република Северна Македония и Украйна;

2. Осемнадесето издание на фестивала на културно-историческия и природонаучния късометражен филм и фотография „Балканска културна филмотека“;

3. Церемонии по награждаването на изявени етнологи, медиевисти и археолози с годишни награди на имената на проф. д-р Тодор Иванов Живков, семейство Добреви и Асоциация „Онгъл“.

Участниците в симпозиума работиха по следните тематични направления: обредното – празничното – делничното – литургичното време, времето на/в града и времето на/в селото (часовниковата кула vs селската камбана), време и пространство в старата литература и фолклора, епическото време – времето на епоса, хронос – етнос – етос, мнемонични маркери на времето, култ и обредност – древност и съвремие.

В първото заседание на 29.09.2023 г., посветено на родовия произход и делото на преп. Паисий Хилендарски и на творчеството на Захарий Зограф, доклади изнесоха: Никола Ковачки (София, с. Доспей) „Род и родословие на св. Паисий Хилендарски в родното му място – с. Доспей, Самоковско“; Маргарет Димитрова (СУ „Св. Климент Охридски“) „Незапазеният Попзотов препис на „История славянобългарска“; Константин Рангочев (ИИМ – БАН,

Асоциация „Онгъл“) „Структури на българската фолклорна религиозност I: гр. Самоков и Самоковско“; Силвио Томов (Исторически музей – Самоков) „Ангел Кашъмов и новата история на Самоков“; Иван Ненов (Самоков) „Не отнемаме ли десет години от живота на Захарий Зограф“; Теодор Пеев (Асеновград) „Захарий Зограф и сцените от Житието на св. Никола в едноименната църква на Бачковския манастир“.

Второто заседание за деня започна с текст, който ознаменува 35-годишнината от създаването на студентския Семинар по практическа етнология и медиевистика „Проф. д-р Иван Шишманов“. Негов автор е Росен Р. Малчев (Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“) „Щрихи от прехода между Кръжока по български фолклор във Факултета по славянски филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Семинара по практическа етнология и медиевистика „Проф. д-р Иван Шишманов“ към Асоциация „Онгъл““. Последваха три изкуствоведски доклада: на Илия Николов (ИЕФЕМ – БАН) – „Светогорско наследство. Проучвателни дейности в параклис „Свето Преображение Господне“ в манастира „Св. Вмчк Георги – Зограф“; на Владимир Димитров (НБУ) „Зиданият иконостас в храма на село Голешево“ и на Иво Райков (НХА) – „Народните обичаи през погледа на българския художник от 20-те години на ХХ в.“

В началото на следобедното заседание акцентът беше поставен върху проблемите на митологията, археологията и религиознието. Тук свои хипотези защитиха учените Николай Сивков (Перник) „Тайната на раждането: на прага между небето и земята“; Димчо Радев (София) „Тракийски лечебен олтар – реставрационна методология, значимост и аналогии“; Росица Манова (УНИБИТ) и Павлина Девлова (НИМ) – „Символиката на червената охра върху археологически находки от Апология Понтика“; Юлияна Иванова (Локален археологически и исторически музей „Теракота“ – Виница, Р. С. Македония) „Траги на рударство во Виничкиот регион“; Илинка Атанасова (НУ Археологически музей. Скопие) и Трайче Нацев (Университет „Гоце Делчев“, Щип, Р. С. Македония) „Работилница за стakло во Баргала“; Душко Цветанов (НУ Държавен институт за защита на паметниците на културата в Струмица, Р. С. Македония) и Трайче Нацев (Университет „Гоце Делчев“, Щип, Р. С. Македония) „Археолошки локалитет Мал Кајаси – с. Банско / Струмица (Археолошки истражувања и конзервација на средновековната црква“; Олга Смолина (ИБЦТ – БАН, Източноукраински университет „Владимир Дал“) „Време манастирско и време приходско в православной християнској културе“; Ивета Рашева (НБКМ) „Малка стъпка към голямата тема за почитането на св. Пантелеймон на Балканския полуостров“. В края на тази сесия бяха разисквани два аспекта на климатологията и защитата на населението от природни бедствия от колегите Драган Веселинов (Регионален център за управление на кризи – Щип, Р. С. Македония) „Заштитата на населението од опасности во антиката на териториите на општините Штип

и Карбинци“ и Владимир Власков (НИГГГ – БАН) „Прояви на климатичен компенсаторен механизъм в годишния температурен режим на територията на България (1993–2022)“.

Научната работа през първия ден завърши с представяне на нови издания на Асоциация „Онгъл“ и Импресарско-издателска къща „Род“: Том 22 от *годишниците на Асоциация „Онгъл“* със заглавие „Етнос и култура: между локуса и универсума“ с акцент върху статията на Росен Р. Малчев, Росица Манова, Теодор Пеев, Константин Рангочев „Новооткрит престолен кръст с Разпятие на Исус Христос в Митрополитската църква „Успение на Пресв. Богородица“ в Самоков. Дарителство – реставрация – начално изследване“; Евтима Хаджихристова (Анева) „Етнографско изследване на Самоков (1943 г.)“ – Издателска поредица „Самоков и самоковци“ № 1; Мария Деянова „Езикът на „История славянобългарска“ (Новобългарската му основа и самоковският роден говор на преп. Паисий Хилендарски)“ – Издателска поредица „Самоков и самоковци“ № 2.

Вторият работен ден, 30.09.2023 г., започна със заседание, посветено на отец Неофит Рилски: Иванка И. Иванова (София) „Самоковската доба в житието-битието на отец Неофит Рилски“; Димитър Добревски (Национална художествена академия) и Русана Голева, реставратор (София) „Неофит Рилски в народната памет на банскалии“; Ива Трифонова (КМНЦ – БАН) „Езикът на Неофит Рилски“; Иво Братанов (ШУ „Епископ Константин Преславски“) „Езикът на сборника „Църковен цветник“ на Иван Н. Момчилов (Фонетични особености)“; Красимира Петрова (СУ „Св. Климент Охридски“) „Когнитивни модели на времето в езиковата картина на света“.

Следващата сутрешна сесия предложи на вниманието на научната колегия доклади от предметните области на етнографията, фолклористиката (словесна и музикална) и етнологията. По реда на изнасянето им това бяха: Росен Малев (НЧ „Арамии“, Петрич) и Сотир Иванов (Министерство на културата, Р. България) „Мъжка празнична носия от региона на град Петрич“; Михаил Костадинов (НЧ „Арамии“, Петрич) и Сотир Иванов (Министерство на културата, Р. България) „Арнаутски пищов от Югозападна България“; Веселка Тончева (ИЕФЕМ – БАН) „Песенната култура в началото на XX век между града и селото (наблюдения върху сбирките на Л. Куба „Písňě bulharské“ (1929) и „Písňě makedonské“ (1928) от поредицата „Slovanstvo ve svých zpěvech“)“; Тодор Моллов (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) „Миторитуални идеи и образи в народните любовни песни (Заспал до мома – събудил се до студен камък)“; Снежанка Генчева (ИЕФЕМ – БАН) „Хронологичната грешка в приписката за цар Шишман и Дан войвода и българските народни песни“; Александар Димитријевски (Университет „Св. Кил и Методий“, Скопие, Р. С. Македония) „Улогата и значењето на Стево Теодосиевски во развојот на македонската новосоздадена народна музика“; Искра Тодорова (РИМ – Русе) и Миглена Николаева (РИМ – Плевен) „Етнологски теренен

отчет. Етнографската експедиция на Асоциация „Онгъл“, посветена на традиционното облекло в гр. Самоков и самоковските села“; Биляна Тодорова, Александър Жабов и Климент Малчев (Семинар по практическа етнология и фолклористика „Проф. д-р Иван Шишманов“) „Етноложки теренен отчет. Епиграфската и археографската експедиция на Асоциация „Онгъл“ в православни храмове от Самоковската духовна околия, 2023 г.“.

В следобедните часове се проведеха две заседания. Едното насочи вниманието към проблема за паметта и времето. В него се изявиха Десислава Тихолова (РИМ – Русе) „Вина и памет. Съвременни мемориални практики. Част 4“; Дилян Цветков (БПЦ – Българска патриаршия) „Военните паметници при столичния храм „Св. прор. Илия“, кв. Княжево“, Любомир Цонев (София) „Свети обекти, предпазени от разрушаване и оскверняване чрез затрупване или вкопаване“; Димитър Добревски (НХА) „Свидетели на времето – за дизайна на уреди за мерене на времето през вековете“.

Второто заседание започна с доклади върху теорията и практиката на музеологията и завърши с наблюдения върху примери от съвременната фестивална култура и авторските фолклорно-митологични интерпретации в сценичното изкуство: Йордан Тенев (Самоков) „По стъпките на Петър Боев. Първата журналистическа делегация в Македония“; Сотир Иванов (Министерство на културата, Р. България) „Музеи и общности в Югозападна България. Културно разнообразие, диалог и сътрудничество“; Николай Ненов, Силвия Трифонова-Костадинова (РИМ – Русе) „Публики и посетители в постковид музей – от идентифициране към съучастие“; Миглена Николаева (РИМ – Плевен) „Фестивалната култура и изграждане на местна идентичност. Национален фестивал на пълнената чушка – най-вкусната левченска традиция“; Николай Бързаков (ЮЗУ „Неофит Рилски“) „Съвременни интерпретации на митологията и обредността във филма и театъра“.

В третия ден от Цар-Шишмановите дни в Самоков в рамките на постерна сесия бяха представени текстовете на Татяна Илиева (КМНЦ – БАН) „Представата за священото време в евхаристийното богослужение според мистагогичната традиция в *Slavia orthodoxa meridionalis*“; Маргарет Димитрова (СУ „Св. Климент Охридски“), Десислава Панева-Маринова, Максим Гойнов, Детелин Лучев и Константин Рангочев (ИМИ – БАН) „Енциклопедия *Slavica Sanctorum*: резултати – перспективи – тенденции“.

Събитието завърши с културна програма за участниците и гостите в град Самоков и села от Самоковската община.

В програмата на XVIII „Балканска културна филмотека“ за 2023 г. бяха прожектирани филмите: „Странните образи Господни“. Сценарий и режисура Цветан Симеонов. Научно-популярен филм за иконографията на Иисус Христос; Образователен филм за обредното провиране през скалната арка в местността „Градището“ край с. Долно Дряново, общ. Гърмен, обл. Благо-

евградска; Любителски филм за мегалитното светилище при с. Лиляч, общ. Невестино, обл. Кюстендил.

По време на XVII Цар-Шишманови дни в Самоков бяха присъдени ежегодните награди за принос в българската хуманитаристика.

Техни притежатели станаха:

– иконом Михаил Колев – на името на Мария Йончева за особени заслуги при изследването и популяризирането на традиционната самоковска култура;

– гл. ас. д-р Владимир Власков – на името на проф. д-р Тодор Ив. Живков за принос към българската и балканската етнология и медиевистика;

– докторант Иво Райков – на името на Бойка и Димитър Добреви за изявен млад изследовател в областта на етнологията и медиевистиката;

Награда в категорията „Балканска културна филмотека“ не беше дадена.

Поредните Цар-Шишманови дни в Самоков на Асоциация „Онгъл“ утвърдиха мястото на неформалните научни общности в националния изследователски процес. Участието на колеги от други държави с различни научни традиции и парадигми даде възможност за активен обмен на факти, мнения и хипотези – съставна част от международното когнитивно пространство.

Росен Р. Малчев
48 ОУ „Йосиф Ковачев“, София
Константин Рангочев
Институт за информатика и математика,
Българска академия на науките

Седем десетилетия преподаване на българистика в Будапеща

На 24 октомври 2023 г. в Университета „Лоранд Йотвъош“, Будапеща, Унгария, се проведе международна научна конференция, посветена на 70-годишнината на преподаването на българска филология в Унгария. Организаторите Мария Дудаш и Кристина Менхарт бяха поканили участници от България, Унгария, Италия и Чехия, които представиха научни изследвания и мнения за развитието на обучението по български език и литература в чужбина.

На откриването на конференцията присъстваха представители на Университета „Лоранд Йотвъош“, негово превъзходителство посланикът на България в Унгария, представители на българското самоуправление в Унгария, студенти, изучаващи български език и литература. Прозвуча българска гайда в изпълнение на студент унгарец. Присъстващите се насладиха на български народни танци, изпълнени от студенти българисти в Университета.

Мария Дудаш изнесе доклад на тема „70 години българска филология в ЕЛТЕ“, в който запозна участниците в международната конференция с началото на преподаването на български език и литература в Унгария и проследи приносите на унгарски и български учени в различни градове на Унгария за преподаването на български език и литература. Прави впечатление немалкият брой изследователи и преподаватели, дали своя принос за развитието на унгарската българистика. Участниците аплодираха М. Дудаш за представянето на българистиката в Унгария, която несъмнено има важни приноси в преподаването на български език и литература и в българско-унгарските културни взаимоотношения.

Елена Крейчова (Университет в Бърно, Чехия) и Надежда Сталянова (СУ „Св. Климент Охридски“) изнесоха доклад на тема „Нагласи към обучението по българистика в чужбина“. Съавторките представиха мнения на студенти за обучението по български език и литература, за възможностите на младите българисти за професионална реализация и за тяхната филологическа подготовка. Сравнението между вижданията на студентите българисти в двете страни е несъмнен принос в проучването на българистиката у нас и в Чехия.

Даниела Константинова (ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“) представи доклад на тема „Катедра „Славистика“ във Великотърновския университет и нейните унгарски приятели“. В доклада беше анализирана славистиката в посочения университет и връзките между българските и унгарските изследователи в областта на славистиката. Тези връзки имат вече дългогодишна традиция в лицето на лекторите от този университет, работили в унгарски университети.

Гергана Падарева (ЮЗУ „Н. Рилски“) прочете доклад на тема „Специалността „Българска филология“ – мотивация за избор, впечатления, реализация“. Авторката представи мнения на студенти, избрала да изучават българска филология, както и виждането им за качеството на обучението, предложения за усъвършенстване, а също така и мнения на студенти за бъдещата реализация им реализация като българисти.

Йовка Тишева (СУ „Св. Климент Охридски“) заинтересува слушателите с доклада си „Елизии в устната реч“. Авторката представи случаи на елизии на един или няколко звука – както гласни, така и съгласни. Особено важни в доклада бяха анализите на причините за изпускането на елементи от думата. Направен беше и преглед на съществуващите изследвания за елизии в устната реч. Й. Тишева изследва елизии в различни позиции на думата и в разнообразни контексти и ситуации.

Красимира Алексова (СУ „Св. Климент Охридски“) запозна участниците в международната конференция с категорията евиденциалност на глагола в съвременния български език. Авторката представи не само значението и формите на индикатива, конклузива, ренаратива и дубитатива, но се спря и на най-важните употреби на тези четири евиденциала. Основната цел е да се докаже богатството на форми и употреба на българските евиденциали. Освен това авторката аргументира виждането си, че за българската евиденциална система би трябвало да бъде създаден нов тип С4 по класификацията на евиденциалните категории, която прави Ал. Айхенвалд.

Маринела Младенова (ЮЗУ „Н. Рилски“) представи доклад на тема „Експресивно-оценъчна лексика в българските форуми за руско-украинската война“. Направи впечатление актуалността на тематиката и анализирания примери. Форумите са актуално средство за коментари на съдбовни моменти от нашето съвремие, а експресивно-оценъчната лексика дава информация за отношението и емоциите на пишещия.

Божана Нишева (Славистичен институт, Прага) изнесе доклад на тема „Новите български и чешки глаголи в контекста на динамиката в съвременната комуникация“. Авторката представи, класифицира и коментира нови глаголи в двата езика, като подчерта приликите и разликите. Оказва се, че в чешкия език има повече глаголи от свършен вид, отколкото в българския поради наличието на повече добавящи се представки.

Наталия Няголова (Рим) представи своите размисли на тема „Родно“ и „чуждо“ в романа на Васил Попов „Времето на героя“. Присъстващите бяха заинтересувани от маркерите на родното и чуждото в разглеждания роман.

Моника Фаркаш Барати (Университет в Сегед, Унгария) изнесе доклад на тема „Присъствие на българската литература в унгарски културен контекст“. Участниците в международната конференция бяха запознати с преводите на български художествени произведения на унгарски и спецификата на тяхната рецепция в Унгария.

Венета Янкова (ШУ „К. Преславски“) изнесе доклад на тема „Загадки около „Сборника“ на Ат. Илиев (1889 г.) от библиотеката в ЕЛТЕ, Будапеща (Предварителни бележки)“. Пред слушателите беше представен този сборник на Ат. Илиев, като бяха анализирани бележките на унгарски, български и стенография на анонимен автор, които според В. Янкова са дело на един от първите българисти в Будапеща.

Григор Григоров (Университет в Сегед, Унгария) представи своя доклад на тема „Неосветените дворове на българо-сръбското пограничие“. Интерес предизвикаха вижданията на автора за особеностите на речта в района на тази гранична област и отличителните особености на нейната култура.

Кристина Менхард (Университет „Лоранд Йотвьош“, Будапеща) изнесе доклад на тема „Водосветската обредност при българи, унгарци и българите в Унгария“. Интерес представляваха съпоставките при този вид обредност, както и наличието на източни черти в обредността на унгарците.

Конференцията се отличаваше с новаторство, колегиалност, сърдечност на общуването между учените от различните страни. Тя е принос в българо-унгарските научни и културни взаимоотношения.

Очаква се публикуването на сборник с докладите от конференцията.

Красимира Алексова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Научна конференция с международно участие „Стопанство и търговия на средновековните Балкани“ 10–11 ноември 2023 г., София

В Института за исторически изследвания при Българската академия на науките на 10–11 ноември беше проведена традиционната ежегодна конференция, организирана от Секция „Средновековна история“. Темата за 2023 г. беше „Стопанство и търговия на средновековните Балкани“. Участие взеха над 30 специалисти от България, Полша, Румъния и др., както утвърдени учени, така и млади изследователи.

Конференцията откри доц. Елена Костова, която прочете приветствие от името на директора на Института проф. Даниел Вачков. Поздрав към участниците отправиха проф. Илия Илиев и акад. Васил Гюзелев.

В. Гюзелев изнесе пленарен доклад на тема „Културното влияние на италианско-дубровнишката търговия върху българите и техните земи през XIII – XIV в.“. Той подчерта, че влиянието на Венеция, Генуа и Дубровник върху българите не е само стопанско, като темата за културните взаимодействия между тях все още е слабо проучена.

Лиляна Симеонова (Център по елинистика „Сийгър“ при Хуманитарния факултет на Принстънския университет) представи доклада „Хрониката на Теофан и българо-византийската търговия (средата на VIII – началото на IX в.)“, като анализира българо-византийския мирен договор с оглед на сведенията за двустранната търговия между България и Византия. В същата насока беше докладът на Кирил Маринов (Лодзки университет) „‘Онези, които се занимават с търговия и са съдружници, когато имат еднакво желание, не познават несъгласието.’ Селскостопански и търговски сюжети в словото „За мира с българите“ (ок. 927 г.)“. Описвайки човешката участ, както по време на мира, така и на войната, авторът на словото привлича селскостопански и търговски сцени от тогавашния живот, които пазят интересни детайли. Люба Илиева (КМНЦ – БАН) изнесе доклад на тема „Земеделец само на бодили“ – икономическото развитие на българските земи (XI – XIII в.)“, в който разгледа икономическото развитие на българските земи, отразено в литературните творби, в съпоставка с археологическите данни и с някои интерпретации в съвременните изследвания по темата.

Стоянка Кендерова (НБКМ) запозна участниците с интересното проучване „Стопанският облик на балканския град според „Географията“ на ал-Идриси (XII век)“; при описанието на балканските селища арабският географ следва определена схема, като разкрива и картина на обработени полета, лозя, овощни градини и оживени пазари. Петър Ангелов (СУ „Св. Климент

Охридски“), изнесе доклад на тема „Стопанският облик на българските средновековни градове според пътеписите от първите три кръстоносни похода XI – XII в.“, като подчерта, че тези извори спомагат да се установи не само начинът на възникване на средновековните български селища, но прави възможна и класификацията им. Следващият участник беше Георги Димов (ИБЦТ – БАН), който говори за „Стопанство и търговия на средновековните Балкани през XII в.“, изтъквайки, че столетието се превръща в епоха, която е определяща за икономическите отношения в християнска Европа през следващите векове.

Илия Г. Илиев (ИИИ – БАН) представи доклада „Бележки върху аграрната икономика в югозападните български земи в края на XII – началото на XIII в.“ и сподели наблюдения върху аграрната икономика на българския Югозапад въз основа на писмените паметници, създадени от охридския архиепископ Димитър Хоматиан. Деница Петрова (ИИИ – БАН) изнесе доклад на тема „Сведения за стопанството в средновековните български приписки“. Макар и оскъдни, данните в бележките в съпоставка с други източници, като грамоти на български владетели и по-късни османотурски документи, дават ценни сведения, които обогатяват представата ни за стопанството на средновековна България. Последва докладът на проф. Иван Билярски (ИИИ – БАН) „Регламентация на статута на чуждестранните търговци в България през Второто царство“. Акцентът беше върху сведенията от официални актове, като авторът подчерта, че в тях няма следи от капитулационни отношения. Константин Голев (ИИИ – БАН) говори по тема „Куманите плениха богатствата на страната, мъжете, жените и децата“: Куманските нападения на Балканите и трансрегионалната търговия с роби (края на XII – началото на XIII в.)“. На базата на разнообразен изворов материал той потърси отговор на въпроси като: има ли търсене на робски труд сред самите скотовъдци; кой продава и кой ги купува. Следващият доклад – на Франческо Дал’Альо (ИИИ – БАН) „Плячка и военна икономика през първите десетилетия на Второто българско царство: някои казуси“ повдигна въпроса за приходите на братята Асен и Петър и финансирането на тяхното въстание, като предложи някои възможни хипотези.

Христо Матанов (СУ „Св. Климент Охридски“) представи темата „Практиконът от Конче като извор за икономическото развитие на региона на Радовиш“, като наблегна на извода, че средновековното общество е било силно регионално, с почертана специфика на икономическата структура. Кирил Павликиянов (СУ „Св. Климент Охридски“) изнесе доклад „The chrysobull of the Despot of Serrhai, Jovan Uglješa, for the foundation of the Athonite Monastery of Simonopetra (1371) and its information about the animal husbandry and agricultural activities of the monastery on the island of Lemnos“, като обърна специално внимание на информацията за животновъдството и земеделските дейности на Симонопетра на остров Лемнос. Теодор Димит-

ров (СУ „Св. Климент Охридски“) разгледа темата „Към въпроса за икономическите ефекти на Черната смърт във Византия и византийския свят, 1347 – 1453 г.“, като очерта инфлационните процеси и различните институционални механизми за справяне с тях. Владимир Ангелов, (ИИИ – БАН) изнесе доклад „Сведения за стопанството на Балканите и Европа в съчиненията на византийски автори от XV в.“, наблягайки на няколко интересни екскурса за икономическото развитие на Сърбия, Босна, Албания, Влашко, както и на Англия, Германия и Русия.

Доротeya Валентинова (ИИИ – БАН) запозна участниците с темата „*Juris ratio et aequitas*“ в *Codex Theodosianus* и *Codex Iustinianus*“ в опит да реконструира тази концепция като *aequitas scripta* въз основа на конкретни преводни титули от двата кодекса. Янко Христов (ЮЗУ „Неофит Рилски“) продължи юридическата тема с доклада „За една любопитна липса в разпоредбите на „Закон за съдене на хората“ – отсъствието на наказания за фалшифициране на монети. Петър Първанов (НАИМ – БАН) представи разработката „*Economics of punishment: Comparative perspective on the enslavement of criminals in the medieval Balkans*“, в която засегна въпросите за глобите, телесните наказания и робството. Интересно продължение на темата беше докладът на Симеон Хинковски, (СУ „Св. Климент Охридски“) „Продажбата на роби от българските земи в геноезки документи XIII–XV в.“, който запозна аудиторията с обширен изворов материал за робите българи. Докторант Агон Резя (University of Zagreb) изнесе доклад „*Albanian coast: trade crossroads between Byzantine Empire and Latin West during the 11th – 13th centuries*“, разказвайки за Албания като кръстопът на международната търговия между Изтока и Запада. Разработката на Йоанна Бенчева (СУ „Св. Климент Охридски“) „Търговията с хляб и зърно в далматинските градски статуту от XIII – XV в.“ анализира разпоредбите на градските статуту от района на Далмация, регламентиращи производството, вноса и износа на зърно от една страна, а от друга – дейността на мелничари и пекари. Снежанка Ракова и Галина Гълъбова (ЮЗУ „Неофит Рилски“) представиха доклад на тема „Дипломатия и търговия: хрисовулите на византийските императори за Венеция от XII до XV в.“, в който проследиха промените в търговските отношения между Византия и Венеция и очертаха важни моменти в отделните исторически периоди. Елена Костова (ИИИ – БАН) в доклада „Завещанията на дубровничани – извор за историята на техните търговски компании, действали на Балканите в края на XV в.“ представи ценни сведения за имотното състояние на дубровничани, включително от непубликувани извори.

Орлин Събев (ИБЦТ – БАН) разгледа въпроса за „Османската мерна единица „чифт волове“: континуитет и приложение“, отделяйки внимание на историческите ѝ корени и нейното приложение до края на XIX в. Теодора Георгиева (КМНЦ – БАН) изнесе доклад на тема „В сезонния ритъм: представата за годишните времена у средновековния българин в контекста

на селскостопанската и търговската дейност“, с който представи познанията на средновековния българин за годишните времена, различните климатични явления и обвързаността им с аграрната дейност. Последва докладът на Ивайла Попова (СУ „Св. Климент Охридски“) „Търговските контакти между Флоренция и Мехмед II Завоевателя“, представящ разнообразни извори за търговските контакти между Флоренция и Османската империя след падането на Константинопол. Изследването на Пенка Данова (ИИИ – БАН) „Сведения за търговия и видове стоки в земите на Отомано Угули по данни на Бенедето Деи (1418–1492)“ разгледа сведения в кореспонденцията на Деи, в неговите мемоари и хрониката му.

Надежда Янакиева (ИБЦТ – БАН) представи доклада „Сведения за стоки, пътища и пътни съоръжения в пътеписите на Томазо Алберти от началото на XVII в.“, посветен на сведенията на италианския пътешественик за българските територии – стоки, кервани, места за настаняване и др. Проучването на Десислава Найденова (КМНЦ – БАН), „Котката на исихаста“. Монашеската собственост в Правилата на светите апостоли, запазени в ръкопис № 98 от сбирката на Румънската академия“ засегна няколко текста за личната собственост на монасите исихасти (напр. котка). Георге Лазар (Институт за история „Н. Йорга“, Румънска академия на науките) изнесе доклад на тема „Agents et consommateurs: marchands de Valachie et leur commerce en Europe Orientale (fin XVIIe – XVIIIe siècles)“, в който разказа за няколко влашки търговски фамилии, изнасящи аграрни продукти и внасящи луксозни стоки. Последният доклад в конференцията беше на Любомир Миков (НХА) на тема „Надгробни паметници с релефни сцени на тема ‘оране’ от Югоизточна България“; релефите обозначават дейността на покойника като земеделец и едновременно с това са свидетелство за огромното значение, което хората от района са отдавали на орането като начин на преживяване.

Двудневната конференция премина при подчертан интерес от страна на участниците и гостите. Всяко от осемте заседания завърши с дискусии, отчитащи приносите на представените теми и повдигащи нови интересни въпроси, които да хвърлят допълнителна светлина върху темата за стопанството и търговията на средновековните Балкани. Предвижда се докладите да бъдат публикувани в специална книжка на сп. *Исторически преглед*.

Деница Петрова
Институт за исторически изследвания
Българска академия на науките

Национална научна конференция „Паралитературни жанрове и литературност“ 11 – 13 ноември 2023 г., София

През последните години Секцията по теория на литературата на Института за литература при БАН и Катедрата по теория на литературата на СУ „Св. Климент Охридски“ организират съвместно научни форуми по договорени от двете страни теми¹. Тази година заглавието на националната научна конференция, обявена от двете звена, беше „Паралитературни жанрове и литературност“. На събитието бяха изнесени 39 доклада (от заявени 49), бе проведена една кръгла маса и една премиера. Конференцията продължи три дни – от 11.11 до 13.11.2023 (събота – понеделник), като панелите от първия ден се състояха в Малкия салон на Института за литература, а панелите от втория и третия ден – в Нова конферентна зала на Софийския университет. В организационния екип се включиха гл. ас. д-р Георги Илиев, ас. Франческа Земярска и докт. Йоанна Нейкова, които събраха заявките, изготвиха програмата и се погрижиха за нейното разпространение.

Официалното откриване на конференцията бе обявено в 09:30 часа на 11 ноември. На него доц. д-р Камелия Спасова и гл. ас. д-р Георги Илиев припомниха предходните академични сътрудничества на катедрата и секцията и поставиха тазгодишната рамка. Непосредствено след тяхното въстъпление Дарин Тенев разгледа „модусите на вмъкване на не-литературна логика в развиването на повествователни произведения“, Михаил Неделчев представи своя прочит на руския формализъм в текста си „Романът на ОПОЯЗ“, Георги Илиев разгледа мястото на Бахтин през наскоро публикуваната книга „Животът и смъртта на литературната теория“, отправяйки някои критики към нея, а Камелия Спасова се фокусира върху „транспозицията от паралитературния жанр на „Филоктет, или трактат за трите вида нравственост“ към драматургията на Мюлер“. Опитът на Еньо Стоянов да съпостави киножанровете в периода на тяхното развитие с новото изкуство на видеоигрите преля съвсем естествено в кръглата маса „Видеоигрите като паралитературен жанр“, на която Северина Станкева и Николай Генов се присъединиха в представянето и обсъждането на монументалното изследване „Видеоигрите.

¹ Предходните форуми от този тип са: *Изпълзващият се предмет на литературознанието. Невидимата школа: Мирослав Янакиев, Никола Георгиев, Радосвет Коларов*, 28 – 30.11.2012; *Просветителство срещу идеологема: Цветан Стоянов, Атанас Натев, Димитър Аврамов*, 28 – 30.11.2013; *Наследството на лингвистиката в българската литературна теория*, 27 – 28.11.2014; *Повторение, обновление – практики на римейка*, 30.11 – 02.12.2020.

Опасната муза“ („Версус“, 2023), засягайки темата за статута на игрите и тяхната културна роля в съвременното общество.

В следващия панел Яким Петров използва текстовете на Дейвид Фостър Уолъс, за да анализира „проблематичните отношения на фикцията с науката; ефектите от смесването на дискурсите им, както и потенциалите, които тези ефекти отварят за разгръщането на една постиронична/метамодерна фикция“. В някакъв смисъл Александър Попов продължи тази посока, като разгледа съвместимостта на комикса и понятието „мегароман“, изпробвайки хипотезата си върху поредицата „Пясъчният човек“ („The Sandman“) на Нийл Геймън. След него последва дебат за филма „Сталкер“ и неговия литературен първоизточник, разигран в докладите на Галина Георгиева и Николай Генев; Миглена Дикова-Миланова повдигна въпроса за „ниските“ и „високите“ филмови жанрове, а Лилия Трифонова разгледа образа на фаталната жена в романа „Щети“ на Джозефин Харт и филмовата адаптация на Луи Мал.

В края на конференцията ден отвореността на литературата бе отново засегната с фокус върху граничната литературна форма *écrit*, при която „традиционната връзка между събитие и разказ бива преобърната“ (Йоанна Нейкова). Мария Калинова очерта границата между художествената литература и литературната журналистика в репортажните разкази на Димитър Кенаров. Бе разгледано и „превръщането на несъвместимостта, анахронизма и алогичността в художествени и езикови похвати за кореспондиране с неизразимото“ при Елиът в прочита на Марина Николова, опитала се да се доближи до това как „езикът мисли явления без понятия“, а завръщането към социалните проблеми бе осигурено от норвежката феминистка криминална литература, с която се занимава Атанас Добрев.

Вторият ден на конференцията започна с докладите на Милена Кирова („Антиутопичното в българския роман през XXI век“) и Весела Генова („Фентъзи, история, дистопия: паралитературни вдъхновения и жанрово преливане в романа „Смерти.net“). След тях Пламен Антов анализира повестта „Чичовци“ като „ниска“, пародийна версия на националния героично-епопеен роман „Под игото“, а Габриела Котоманова съпостави факт и фикция през темата за аборта в българската поезия. Последва панел, почти изцяло посветен на В. Г. Зебалд – с три текста, разглеждащи различни аспекти от неговото творчество: „Литература и фотография – негативът на наратива в романа „Аустерлиц“ на В. Г. Зебалд“ на Галя Йотова, „В. Г. Зебалд и кризата на литературността“ на Богдана Паскалева и „По следите на Зебалд: Образи в лабиринта на думите и историята“ на Стефан Гончаров – и един доклад, разглеждащ понятието „документален роман“ (Емануела Чичова).

След обедната почивка Николай Тодоров представи „Първите стъпки в теорията на микроисторията: Луис Гонсалес-и-Гонсалес и Емануел льо Роа Ладюри“, а Илвие Конедарева се фокусира върху автобиографичното полагане на автора във фикционалното пространство на „Балада за Георг Хених“, за да предложи един възможен прочит на взаимодействието между литература и действителност. От своя страна Яница Радева разгледа света на романа

„Хагабула“ през „възможностите, които литературата предлага за преплитането на история и фикция“, а Нели Попова проследи каква трактовка получава проблемът за идентичността и другостта в трилогията на Галанаки, като се фокусира върху темата за паметта. С това изнесените тук доклади се превърнаха в своеобразно продължение на някои наченати в първия панел теми.

Входа към детската литература зададе Яна Монева с юнгианската психология и анализа на „Цар Дроздобрад“, а Ангелина Рангелова представи практическите употреби на „Ян Бибиян“ при работата с деца. Пътят на „Хари Потър“ от „детската книжка до порасналите читатели днес“ бе предмет на изложението на Мария Маринова.

В края на деня се състоя и премиерата на брой 4 на списание „Studia Litteraria Serdicensia“ (ИЦ „Боян Пенев“, 2023) – „Кино, готика, канон“², издаден в чест на доц. д-р Огнян Ковачев и съставен от Камелия Спасова, Богдана Паскалева, Божана Филипова, Франческа Земярска и Лилия Трифонова. Книгата бе обговорена от Пламен Антоф, Камелия Спасова, Дарин Тенев, Богдана Паскалева и Огнян Ковачев.

Третият и последен конферентен ден започна с изложението на Росица Чернокожева „Фройд и Стефан Цвайг – автобиографичен и биографичен паралитературен прочит“ и продължи с „Изобретяването на Анджеа Картьър“ в доклада на Ралица Люцканова. Ребека Джили представи автобиографията на княз И. М. Долгоруков (1764 – 1823), преди биографичното да бъде поставено под въпрос с доклада „Ненаписаните стихотворения на Христо Ботев“ на Александър Кьосев, който представи моменти от работата на генеративния изкуствен интелект с акцент върху стила, авторството и канона. Непосредствено след това Иван Георгиев опита да съчетае автотекстуалната теория на Радосвет Коларов с техниката на лайтмотива, Светлана Караджова разгледа паралитературните явления в модусите на банатската култура, а Ива Анастасова се завърна към литературната конкретика на творбата „Брулени хълмове“, за да „предложи интерпретация на прозореца като граница между различни пространства“. С различните пространства се занимаваше и докладът на Гергана Златкова върху творчеството на Дж. Р. Р. Толкин и К. С. Луис.

Конференцията приключи с изложението на Никола Стоянов за теоретичната фикция и паралитературата, където „философията и разказът се преплитат“, предизвиквайки читателите да прекратят традиционните ограничения.

Николай Генов
Институт за литература
Българска академия на науките

² Броят е достъпен както на сайта на списанието (<https://studialiteraria.eu/bg/archive/year-2023/issue-4>), така и на сайта на Издателски център „Боян Пенев“, откъдето може да се свали на pdf: <https://ilitizda.com/books/808-2023-07-10>.

Международна научна конференция „Четивото за миряни в южнославянския репертоар XIV–XVIII век“

На 16–18 ноември 2023 г. в Института за литература при БАН се състоя международната научна конференция „Четивото за миряни в южнославянския репертоар XIV–XVIII век“. Организатор на събитието бе Секцията по стара българска литература в Института за литература, като участие в него взеха 29 учени от България, Сърбия, Полша, Белгия, Англия и Швеция. Научният форум е част от едноименния проект, финансиран от ФНИ и ръководен от доц. Нина Гагова (ИЛ, БАН).

Сред основните тематични акценти, около които се групираха докладите на участниците, могат да се открият следните: промени в продукцията и рецепцията на макрожанровите състави; динамика на преписването и възприемането на текстове с продължителна история на разпространение; техники на превода, разбирането и четенето; разнообразни аспекти на четенето – смяна на книжовни и социокултурни контексти; доминиращи идеологемии и жанрови форми; взаимодействие между градска, светска, манастирска и традиционна култура и др.

Конференцията беше открита с пленарния доклад на Аделина Ангушева-Тиханова и Маргарет Димитрова „Какво означава предмодерно четене? Характеристика, функции, език“. Изложението на А. Ангушева зададе теоретичната рамка, в която може да се интерпретира феноменът на средновековното четене, като тезисите бяха онагледени с примери от късната дамаскинарска книжнина. Ангушева коментира различните начини, по които функционира писменият текст – като огласяване, като перформативен акт, като активно вариране между писмено и устно слово, а сложната и непротиворечаща си връзка между *legere*, *dicere* и *audire* през Средновековието тя илюстрира с книжовната дейност на Йосиф Брадати и конкретно с поученията му към жени. М. Димитрова анализира неговите текстове с оглед на тяхната разбираемост от необразована публика. Върху реторичните употреби на похвалните слова се фокусира Ирена Плаович в нейния доклад „Ефекат словенске епидеиктике: похвала као поука“. Привличайки примери от творчеството на Климент Охридски и Теодосий Хилендарец тя аргументира своята хипотеза за функционирането на енкомиума като поучителна проповед за миряните. Специално внимание в анализа бе обърнато на пътищата, през които се активира тази комплексна природа на текста – чрез употребата на библиейски, светоотчески, богослужбени и житийни топоси. В доклада на Анета Димитрова „Четене с разбиране: старобългарски и среднобългарски превод на реалии от

Златоустовите *Андрианти*“ бяха разгледани два откъса от словата на Йоан Златоуст „За статуите“, в които сравненията са изградени чрез препратки към (късно)антични реалии. В първия пример за изкусно превеждане е описан езическият философ (киник), носещ вехта дреха, брада и тояга – образ, който се е превърнал в топос и се среща и в други гръкоезични съчинения. Вторият пример (децата се боят от маските в театъра) също свидетелства за умело превеждане с разбиране от страна на преводача, който предава контекстуално „маска“ като „преструвка, актьорщина“ – скомрашина.

В своето изложение „Четивата за св. Мина в южнославянските календарни сборници“ Диана Атанасова-Пенчева анализира данните за разпространението на дометафрастовото мъчение на светеца, както и на сбирката с неговите чудеса. Изводът от направените наблюдения е, че в чети-минейни сборници по-често се преписват чудесата, а мъчението се предпочита предимно в панигирици, които могат да се свържат с по-архаичен архетип. На сходен проблем – писмената традиция, но на чудесата на св. Текла, бе посветен докладът на Амбър Иванов „Чудесата на св. Текла и рецепцията им като четиво през късното южнославянско средновековие“. Тя анализира типове сборници, в които се срещат трите чудеса в техния старобългарски превод и проследи по-нататъшната им рецепция. Нейните проучвания показва, че на по-късен етап те вече не се разпространяват самостоятелно, а се инкорпорират в метафрастовото житие, в преработката на Агапий Критски от 1641 г., както и в свободния превод на Йосиф Брадати от 1743 г. Върху многопластовия култ към св. Варвара бе съсредоточен анализът на Пламена Костова „Света Варвара – агиографски и фолклорен образ“. В изложението ѝ бяха коментирани народните практики и представи, свързани с почитта към св. Варвара, с които се подкрепи хипотезата за смесването на християнски и предхристиянски черти в образа на мъченицата.

Върху текстове с пророческа и апокалиптична тематика беше съсредоточена следващата група доклади. В „Загадката като четиво: форми и стилистика“ Анисава Милтенова анализира примери на загадка в две жанрови форми: на въпросите и отговорите с космогонична тематика в разгадаването на пророческите сънища, в пророчествата за последните времена и съдбата на царствата. Специално внимание беше отделено на загадката в съня на цар Йоас (познат по преписи от XIV в.), в който се тълкува връзката между Стария и Новия завет чрез женски образи-топоси. Обект на проучване в доклада на Нина Гагова „Кога ще дойде краят на света: текстове от южнославянския книжовен репертоар от XIV–XV в., които отговарят на този въпрос“ бяха предсказанията за Апокалипсиса, разпространявани в XIV–XV в., които са основани на познания по астрономия и са фокусирани върху математически изчисления. Наблюденията върху пророчески пасхалии бяха допълнени с т.нар. седемхилядници (със специално внимание върху *Сказание вкратце о скончании кругов и пасхалии*) и съдържащите се в тях представи за настъп-

ването на края. Още една гледна точка към тълкуването на апокалиптичното бъдеще предложи Иван Илиев в изложението си „Царството на Антрихриста в компилация от библейски цитати. Щрихи от сборник със смесено съдържание от XVII в.“. Сред словата, подбрани и преписвани от представители на Аджарската школа, попадат и няколко, свързани по тематика с Антихриста.

Участничката от Швеция, Карине Окерман Саркисян, представи пред аудиторията електронната платформа *Монастика*, разработена от Университета на Лунд (<https://monastica.ht.lu.se/>). В доклада си „Наблюдения над композицией древнейшего списка, содержащего Скитский патерик“ К. Окерман-Саркисян обобщи резултати, базирани в голяма степен на дигитализирани средновековни извори в *Монастика*, като във фокуса на нейното проучване беше препис на Скитския патерик по ръкопис № 93 от Дечанския манастир. В своя доклад „За чиста и нечиста вяра: ръкопис № 120 (230), Пловдивска народна библиотека“ Елисавета Ненчева обърна внимание на непроучен в детайли ръкопис от края на XVIII и началото на XIX в. Кодексът, който съдържа основно поучителни слова, онагледява представите за действена християнска етика, силно експлоатирани от книжовниците от края на Късното средновековие.

В изложението си „Апокрифният *Сън на св. Богородица* в южнославянската ръкописна традиция“ Вася Велинова разгледа текст, широко разпространен в европейската книжнина. Велинова проследи неговата писмена традиция като систематизира данните за 12 известни до момента преписи (вкл. един руски и един румънски), групирани в две редакции. Към нееднородния „формат“ на естествена научното знание бе ориентиран докладът на Марияна Цибранска-Костова „Загадката Цигрь, или за астрономическото знание сред клирици и миряни в поствизантийската епоха“. Акцент в изложението бяха текстът и изображението на загадъчната звезда Цигрь (Венера) в молдовския сборник VAR 219 от XVI в. Друг аспект на предвещателното знание интерпретира Екатерина Тодорова в доклада си „За няколко неизследвани гръмника (по препис № 53 от сбирката на В. Григорович в РНБ). Социокултурният дискурс на гадателните книги“. Тодорова предложи детайлен преглед на три гръмника, включени в ръкопис № 53 (стара сигн. ф.178 № 1735) от сбирката на В. Григорович в Руската държавна библиотека, като акцент в анализа ѝ беше третият гръмник, който се причислява към т.нар. сводни прогностични съчинения по месеци. В доклада си „Медицинско знание и медицинско четиво в южнославянското късно средновековие“ Ирина Кузидова-Караджинова предложи обобщения за медицинското четиво от XIV до XIX в. въз основа на статистически обзор на разпространявани в българските и сръбските ръкописи лековници, диетологични календари и други медицински съчинения, на данни за медицински сборници в османските частни и обществени библиотеки, както и на тенденции в старопечатни книги и периодика.

В изложението си „Дамаскините – новите сборници“ Диляна Радославова-Банкова разгледа дискуссионни въпроси, свързани с определението ‘дамаскин’. Тя се спъра върху книжовния контекст и макрожанровите особености на разнообразието от нови по тип чети-сборници, които навлизат в българската книжнина във връзка с рецепцията на новогръцката антология *Съкровище* на Дамаскин Студит (Венеция, 1557/8 г.) и се разпространяват в продължение на две столетия. В по-конкретен план върху четивата в дамаскинарската литература разсъждава Ян Страдомски. Неговият доклад „Текстове за миряни от Берлинския дамаскин (Slav. Fol. 36) – един литературен прозорец към балканския мироглед от края на XVIII в.“ представи детайлен кодикологичен и съдържателен анализ на състава на ръкописа, който напоследък е обект на по-активен изследователски интерес. В доклада си „Мотивът за договор с дявола в късната южнославянска ръкописна традиция“ Десислава Узунова проследи корените на мотива от най-ранните му фолклорни форми до средновековно установената църковна норма, като обърна специално внимание на два разказа от цикъла *Чудеса Богородични* на Агапий Ландос – за каещия се иконом Теофил и за писмено отреклия се от Христос крал Карул. На популярна тема в паренетичния жанр се спъра Мая Петрова-Танева в своето изложение „Поучителните четива за милосърдието като основна християнска добродетел“ – за милосърдието, разбирано като състрадание към чуждото нещастие, но и като готовност да се дарява милостиня на бедните, в южнославянския репертоар от назидателни текстове, регламентиращи социалното поведение на вярващите. Танева отчете широкия спектър на мотиви и жанрове, отговарящи на въпроси като кому да се помага, как да се помага, колко да се дарява, може ли милостинята да изкупи грях и да осигури спасението на душата в бъдещия век. В презентацията си „Руски синодици в българска среда“ Иванка Гергова проследи проникването на илюстрирани руски ръкописи, създадени за старообрядческа среда, достигнали до български манастирски общности. Тя показва как илюстрираните синодици са били активно четени и използвани като наръчник от български зографи и обогатяват българското православно изкуство за миряни.

Върху един отворен въпрос на съвременното литературознание се концентрира Александра Иванович в своя доклад „Служба као лирско обраћање: средњовековна српска химнографија и Косовска легенда“ – е или не е лирика химнографията. Службата на св. княз Лазар сръбската изследователка анализира като лирическо и речево събитие, като обръщение към светеца, което се случва винаги в настоящия момент, има ритуален характер и е белязано със звуково-ритмични единици и звукови фигури.

В доклада си „Средновековните сръбски родослови и ръкописите, в които се поместват“ Радослава Станкова се опита да систематизира и анализира преписите на този сравнително непродуктивен жанр в южнославянската книжнина. От проучените 15 преписа, запазени в ръкописи от края на XV

до XVIII в. вкл., тя обособи пет групи родослови – на Стефан Лазаревич, на деспот Георги Бранкович, на сремските Бранковичи, на Якшичите и Далматински родослов. Един по-мощен и теоретичен поглед към историографските жанрове предложи Деница Петрова в доклада си „Българските кратки хроники като четиво за миряни“. Иманентните за съдържанието на хрониката елементи като стремеж към всеобхватност на историческия разказ, както и успоредяването на светско с библейско повествование тя определи като ключови в рецепцията на жанра като четиво за миряни.

Върху тенденциите в композицията на псалтирите с последования се сприя Таня Суботин в доклада си „Состав и функция „последовања“ у псалтирима с последовањем“. Изследването на Суботин се опита да подаде няколко възможни посоки в търсенето на отговор дали псалтирите с последования са изпълнявали и литургическа функция. Тя откри две тенденции в съставянето им – в по-ранните псалтири с последования е преобладавал химнографски материал, а приписките в тях свидетелстват, че са били създавани от и за монаси. Съответно, по-късните псалтири с последования са били писани или използвани от светски лица и свещеници и съдържат повече текстове, които нямат литургически характер.

В панорамен, но прецизен историколитературен обзор Ана Стойкова се опита да отговори на въпроса дали и как агиографските произведения преминават от календарните сборници с богослужебно предназначение в състава на късносредновековните сборници с разнообразно съдържание. Нейният доклад „От храма към дома: пътят на житията от календарните състави към сборниците с четива за миряни“ разгърна проблема в два аспекта – първо, в какъв тип ръкописи и в каква част от тях се поместват жития и второ, кои точно произведения и в колко ръкописа се разпространяват те, т.е. в колко преписа са засвидетелствани. Към важни въпроси в другия голям дял на средновековната книжнина – химнографията – бе насочен докладът на Мария Йовчева „Четивата за службите от неподвижния кръг празници според указанията на Черепишкия типик (ЦИАИ 44, XIV в.): проблеми на терминологията и идентификацията“. Изложението бе концентрирано около два основни кръга проблеми, които произтичат от показанията на литургическите рубрики на Йерусалимския типик за употребата на житийно-омилетичния материал в богослужебния поток. Според изследователката функцията на Типика е била да нормира най-общо календара, структурата на службите и характера на препоръчаните за четене текстове, но при избора на самите четива най-вероятно монасите са използвали богатата староизводна традиция, изобилстваща с дометафрасови жития, апокрифи и други подобни произведения.

Конференцията завърши с кръгла маса на тема „Четивото за миряни в южнославянския репертоар XIV–XVIII в.: проблеми на неговото дефиниране и проучване като източник на колективни представи и нагласи (светско,

1869

йерейско и манастирско четиво; четене и слушане)“. Главните лектори в дискусията – Климентина Иванова и Цветомира Данова – коментираха някои важни проблеми по темата, опирайки се на известните данни за мястото на календарните сборници в богослужбния ред. Кл. Иванова представи своите дългогодишни наблюдения върху триодните панигирици в балканската кирилска ръкописна традиция. Тя акцентира върху структурирането на тези сборници с устойчив състав според подвижния кръг на църковната година и включването на съдържащите се в тях риторични текстове в богослужбния ред. От своя страна Цветомира Данова илюстрира с материали от избрани устави и от един триоден панигирик богослужбната функция на календарните сборници.

Пресичането на множество гледни точки и интерпретаторски подходи към различни жанрове, текстове и проблеми на средновековната южнославянска книжнина за миряни даде като резултат впечатляваща по своя характер конференция, в която доминираше литературноисторическата и теоретичната изследователска оптика. Стъпвайки на достиженията на лингвистичноориентираните проучвания, тази академична среща успя да продължи научните дирения отвъд извороведския дискурс, като се съсредоточи върху голямата тема за рецепцията на средновековните произведения и книги. Осмислянето на представите и нагласите на читателите (и слушателите) бе видяно през влиянието на различни политически и социокултурни фактори, както и през социалните характеристики на участниците в книжовния процес. Така в голяма степен бе постигната целта, заложена в наслова на конференцията – да се изгради по-ясна представа за светогледа на южните славяни в XIV–XVIII в., както и за механизмите, чрез които той влияе върху съхраняването и пренасянето на културна памет и идентичност от Средновековието през Османската епоха до Новото време.

Ирина Кузидова-Караджинова
Институт за литература
Българска академия на науките

ПРОФИЛИ

Промислителни слова за Рудолф Айцетмюлер 100 години от рождението му

Огромното научно творчество на изтъкнатия австрийски професор dr.h.c. Рудолф Айцетмюлер (1923–2000), обогатил филологията и славянското езиковедие с основополагащи приноси изследвания и издания, се радва на високо признание сред международната научна общност. Няма съмнение, че този отдаден изцяло на голямото си предназначение учен ще запази неоспоримото си място в развитието на науката и през следващите 100 години. Фундаменталните му проучвания на средновековни (и по-специално старобългарски) писмени паметници в езиково, формално, текстуално, културно-историческо, литературно и пр. отношение поразяват със своята мащабност, новаторство и смелост.

Рудолф Айцетмюлер е роден на 2 декември 1923 година в Линц, където завършва хуманитарна гимназия. След един семестър във Виена 1941/42, военна служба в Африка и попадане в плен в Тунис, се открива възможност да продължи образованието си едва след приключване на войната. Колебасейки се първоначално между музиката и филологията, през 1946 г. записва специалностите индоевропеистика и славистика в Университета „Карл-Франценс“ в Грац при индоевропеиста Вилхелм Бранденщайн и славистите Йозеф Матл и Линда Садник. Промовира през 1950 г. с дисертация в областта на славянската флексия на тема „Към проблема за номиналния nt-суфикс“.

Първа значителна изява на езиковедските му занимания представя изданието през 1955 година в съавторство с Линда Садник *Наръчен речник към старобългарските текстове (Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten)*, който донася международна известност на своите автори и се превръща в незаменим класически справочник за слависти, индоевропеисти и езиковеди, независимо от обнародваните впоследствие други старобългарски речници в различни славянски страни. В славистиката се появява старобългарско-немски речник с нови качества: изграден върху точно определен текстов корпус (ръкописи от IX–XI в.), съдържащ първия по рода си в палеославистиката обратен речник (ч. II), както и етимологични данни към представения в 1180 групи от сродни думи речников състав (ч. III).

Интересите на двамата автори (от 1951 г. съпрузи и сподвижници в науката) обаче не се ограничават само върху т.нар. „канонически“ текстове, а се насочват към старобългарския език и литература, постигнали разцвет по времето на цар Симеон (893-927). Става въпрос за двете забележителни произведения на Йоан Екзарх – т.нар. *Богословие* и *Шестоднев*. С първия том на подготвеното критично издание на *Шестоднева/Hexaemeron* Рудолф Айцетмюлер се хабилитира в областта на „славянската филология“ в Грац. С детайлен *Индекс на словоформите* изданието обхваща седем тома. Към най-стария ръкопис от 1263 година, препечатан по публикация на Осип Бодянский от 1879 година, авторът добавя реконструкция на старобългарския текст.

В периода от 1958 до 1963 година Рудолф Айцетмюлер е доцент в Грац, от 1961 до 1963 година – в Хайделберг, а от 1963 година поема новооснованата Езиковедска катедра по славянска филология като професор в Тюбинген. От 1967 година е поканен да заеме Катедрата по славянска филология в Университета „Юлиус Максимилианус“, Вюрцбург, където остава до емеритирането си през 1991 година, след което се завръща в Грац, а от 1994 година живее в Линц.

Специално внимание в изследванията си Рудолф Айцетмюлер отделя на лексикографията, етимологията, историческо-сравнителната граматика на славянските езици, както и на издаването на средновековни текстове.

В периода, когато Линда Садник заема професорската катедра и ръководи новооснования Славистичен семинар в университета (1959–1968), Саарбрюкен се превръща в жизнено и работно средище на съпругеската двойка. Специално внимание в проучванията си двамата автори отделят на актуалните по това време и широко дискутирани въпроси за изясняване възникването на славянската аспектна система, разграничаването на глаголните начини на действие (и тяхната обективна темпоралност) от глаголния вид, диференцирането на имперфекта от комплексивния аорист в най-ранния период от развитието на славянските езици, ролята на префиксите, инфиксите и суфиксите в системата на глаголния вид и начин на действие и пр. Възникналите по това време студии на Рудолф Айцетмюлер в областта на глаголния синтаксис и историята на славянската глаголна система „Über Präfixe bei nichtdurativen Verben vom Typus *mrěti*“, „Slavisch *iměti* und das indogermanische Perfekt“ (от 1962 г.), „Altkirchenslavisch *vědě* und die slavischen Zustandsverba“ (1963), „Abg. *ide, jade, može*“ (1979), заедно с приносните статии на Линда Садник стават основа за конкретни по-нататъшни разработки на редица възпитаница на двамата учени от Саарбрюкен. Впрочем Рудолф Айцетмюлер не само замества титулярката на Катедрата при неочаквани за нея препятствия, но участва ангажирано в подготовката на студенти, абсолвенти, докторанти и кандидати за хабилизация в Института. Тази вътрешна свързаност намира израз и след преместването на Линда Садник в Грац през 1968 година, когато, благодарение на хонорувани часове, професорът от Вюрцбург поддържа овакантеното място в Саарбрюкен в продължение на цял семестър.

Постигнатите нови наблюдения по отношение зависимостта на глаголния вид от глаголното съдържание и начина на глаголното действие са от решаващо значение и за отражението им в оригинално замисления от двамата учени сравнителен етимологичен речник на славянските езици (*Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen*, 1963–1975). Това внушително начинание авторите за съжаление са принудени да прекъснат поради финансови и други затруднения от извъннаучно естество. Излизат седем свезки А – В, придружени от детайлни индекси, които обхващат събрания огромен материал. Налице е същинска съкровищница от солидно събран, находчиво и високо компетентно интерпретиран лексикален материал. Може само да се съжالياва, че ни най-малко сравнимият с други сходни речници труд е трябвало да бъде прекратен в толкова ранен период от неговата реализация.

Още през 1954 година Рудолф Айцетмюлер и Линда Садник основават в Грац забележителната поредица *Editiones monumentorum slavicarum veteris dialecti* (= EMSVD), в която се публикува критичното издание на Рудолф Айцетмюлер *Hexaemeron des Exarchen Johannes*, Т. I–VI, 1958–1975, което е от изключително значение за палеославистичната издателска практика на средновековни автори. По образцов начин са разгледани въпросите за основния ръкопис, необходимостта от реконструкция на текста, разночетенията, отношенията между преписите, приведени са гръцките паралели, добавен е изчерпателен коментар и превод на немски език.

Чрез фототипни преиздания на отдавна изчерпани, основни за славистиката книжовни паметници и лексикални материали в посочената поредица EMSVD, учените добиват отново възможност за занимания с: Зографско евангелие (1954), Синайски псалтир (1954), Материалите за староруски речник на И. И. Срезневски (1955–1956), Супрасълски сборник (1956), Хомилиарът на Миханович (1957), Савина книга (1959), Мариинско евангелие (1960), Речникът на Дж. Даничич (1962), Сръбски исторически паметници на Фр. Миклошич (1964), Журнал Министерства народного просвещения 1834–1917 (1966), да се запознаят с изследването на Budich, W.: *Aspekt und verbale Zeitlichkeit in der 1. Novgoroder Chronik* (1969) и т.н.

Към широката издателска дейност на двамата учени се отнася и основаването през 1966 година на списанието *Anzeiger für slavische Philologie*, заело своето авторитетно място сред немскоезичните издания с палеославистична насоченост. Излизащо непериодично, списанието наброява по настоящем 49 тома, които продължават да се издават от възпитаниците на Линда Садник и Рудолф Айцетмюлер от времето на съвместната им дейност в Саарбрюкен. Междувременно списанието се превръща в орган за публикуване на приноси от всички области на славянската филология.

Заслуга на Линда Садник и Рудолф Айцетмюлер (съвместно с Йозеф Матл, заместен след 1975 г. от Екарт Вайер) е основаването през 1964 година на епохалната и високо реномирана в международната славистика поредица *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes* (= MLS),

която започва с преиздаването на Остромирово евангелие от А. Востоков (1964), монументалния Каталог на славянските ръкописи от Московската синодална библиотека на А. Горски и К. Невоструев (1964), Светославов изборник 1073 г. (1965), изследвания на А. Леграйд (1965; 1967), Е. Вайер (1969; 1987), В. Айсман (1972), Е. Ханзак (1975–1984), Р. Шнайдер (1986), Р. Вечерка (1989–2003), К. Ханик (2006; 2014), Л. Садник (1991), Ю. Бестерс-Дилгер (1992; 1995), Т. Дайбер (1992; 1997; 2001), Г. В. Кершбаумер (1993), Кр. Фос (1997; 2000), Ф. Келер (1998–2004), Кр. Кох (2000), А. Рабус (2008), Л. Тасева (2010), М. Тихова (2012), Й. Какридис, Л. Тасева (2014), Чети-минутите на Митрополит Макарий (1997–) и мн. др. Поредицата MLS, в която до момента са обнародвани 64 внушителни тома, си поставя за задача да насърчи и подпомогне всестранните занимания със средновековна славянска литература като важен градивен материал за проучване на духовното развитие на славянските народи. Тази цел поредицата постига чрез: 1. Преиздаване на медиевистични публикации; 2. Нови обработки и научни издания на средновековни писмени паметници; 3. Нови изследвания върху тях.

Несъмнен научен принос на Рудолф Айцетмюлер представя издаването на т. XII от поредицата MLS през 1978 година: *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft* (2. изд. 1991). Тази „Старобългарска граматика като увод в славянското езикознание“ не е учебник за студентите, а е предназначена за онези, които желаят да разширят езиковедските си познания с по-задълбочено навлизане в славистичната проблематика. Отражени са новите схващания за състоянието на праславянския език и на диахронните процеси в неговите рамки, както и за особеностите на старобългарския език (по отношение на фонетичното развитие, номиналната деklinация и глаголната система), основани върху актуалните проучвания на автора и съпругата му, както и на техните сътрудници и възпитаници като основа за по-нататъшни дискусии и разработки.

Многобройни статии на автора документират изследванията му, поставени на широка сравнително-историческа основа с оглед на индоевропейските езици, праславянския език и останалите славянски езици.

Научните занимания на Рудолф Айцетмюлер с литературата на Първото българско царство обогатяват проучването на взаимоотношенията между старобългарската и византийската литература. Забележителна е активната му издателска дейност и осъществените от него във Вюрцбург важни лексикографски проекти:

- Пълен индекс на думите и словоформите в *Шестоднев (Wortstellenverzeichnis zum Hexaemeron des Exarchen Johannes* като т. VII на изданието, 1975),
- обобщаващ пълен Индекс на всички засвидетелствани в старобългарските паметници глаголни форми (*Belegstellenverzeichnis der altkirchenslavischen Verbalformen* като т. XI на MLS, 1977),

- Индекс и обратен речник към *Bogoslovie* на Йоан Екзарх (като т. XVII на MLS, 1983),
- Индекс и обратен речник (като т. XXVIII на MLS, 1990) към изданието на старобългарския превод на *Paraenesis Ephraims des Syrens* (т. XX, XXII, XXIV, XXVI на MLS, 1984-1988), започнато от Георг Бойковски, но завършено от Рудолф Айцетмюлер.

За отбелязване е и едно необикновено техническо постижение – Рудолф Айцетмюлер изготвя собственоръчно предпечатните екземпляри на редица томове от MLS: първоначално на електрическа пишеща машина (т. XI), след това на композер със сменяема кръгла глава (т. XII) и накрая с полueleктронен композер (томове XIV–XVII, XX, XXII, XXIV, XXVI и XXVIII). През 90-те години започва работа върху изданието на Въпроси и отговори на *Псевдо-Кесарий* в старобългарски превод с помощта на РС. Набрана е почти една четвърт от славянския и гръцкия текст, преводът на немски, вариантите и критичният коментар, но авторът е принуден да прекъсне работата си по здравословни причини.

Научно-изследователската дейност на Рудолф Айцетмюлер намира съществено отражение във високата му преподавателска работа. Забележително е умението му да въодушевява цяла генерация студенти за продължителни и научни занимания. Огромният му опит в областта на медиавистиката не се ограничава само по отношение на старобългарската и църковнославянската литература, но обхваща и староруската, старополската, старочешката, ранната сръбска, хърватската и словенската литература. Впечатляващи са обхватните му и многостранни познания в областта на сравнително-историческото езикознание, които щедро раздава на своите възпитаници и сътрудници. В резултат от почти четвъртвековната му дейност във Вюрцбург се подготвят многобройни докторски и две хабилизационни работи. С готовността си да изслушва всеки и да вниква в същността на научните му проблеми Айцетмюлер е незаменим духовен наставник и ръководител, който винаги съумява да даде най-подходящ съвет в пословично радушна човешка атмосфера, за което предразполагат както залите на Славянския семинар в Резиденцията на Вюрцбург, така и замъкът Велсдорф при Фюрстенфелд на семейството в Австрия. Студенти и сътрудници се радват на необикновено щедрото гостоприемство в този забележителен дом. Тук те имат възможност да представят работите си и да обсъдят научните си проекти по време на многобройни научни симпозиуми (както имах възможност да се убедя и лично по време на Симпозиума по случай 70-годишнината на проф. Линда Садник, 17.–18.07.1981 г.), които се провеждат в замъка.

През 70-те и 80-те години въпросът за принципите, които трябва да се прилагат при издаване на старобългарски и ранни църковнославянски текстове, са обект на многобройни професионални дискусии. Според схващанията на Рудолф Айцетмюлер, към всеки текст (в повечето случаи превод от

гръцки) следва да се подхожда индивидуално. Въз основа на задълбочените си етимологични изследвания той се изказва срещу всяка реконструкция, тъй като конструиранияте текстове, според него, са субективно-изкуствени и неподходящи за езиковедски изследвания. Като единствена отстъпка с оглед улесняването на по-широк читателски кръг приема въвеждането на съвременна пунктуация. В критичния апарат следва да намерят място допуснатите грешки, несъответствията в основния ръкопис и вариантите по отношение на гръцкия образец със съответни обяснения, като се посочват причините при наличие на нееднозначни тълкувания или последните се представят като дискуссионни. Голямо значение ученият отдава на немския превод и бележките в критичния апарат, които разглежда като цялост. Именно в превода (срв. напр. неговото издание на *Шестоднева*) проличава ясно кое решение авторът счита за приемливо в случай на колебание.

Рудолф Айцетмюлер е носител на множество почетни отличия: на орден „Кирил и Методий“ I ст. на БАН и на международната награда „Братя Кирил и Методий“ (1979). Почетен доктор е на Софийския университет, член на Баварската Академия на науките (1989) и чуждестранен член на Българската академия на науките (1989).

През 1994 година семейство Айцетмюлер-Садник подарява огромната си библиотека на Университета в Пасау. Надеждата им е книгите да образуват основния фонд на изграждаща се библиотека в един бъдещ нов Институт по славистика.

Не само като изключителен изследовател, но и като многомъдростен университетски преподавател с неповторимо обаяние и неподкупна професионална съвест, Рудолф Айцетмюлер успява (заедно с Линда Садник) да изгради една единствена по рода си палеославистична и палеобългаристична школа в Европа със забележителен брой възпитаници и последователи в науката. Осветените разговори с тази завладяваща личност и високите изисквания, които полага в разкритите от него нови насоки в развитието на палеославистиката, колегите му от България съхраняват като вдъхновяващ завет за всеотдайно, скромно и проникновено служение в храма на науката.

Румяна Златанова
Университет в Хайделберг, Германия

Избрана библиография

Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. Heidelberg: Carl Winter in Verbindung mit Mouton & Co., S-Gravenhage, 1955. Nachdruck 1989 (mit L. Sadnik).

Das Hexaemeron des Exarchen Johannes. Bd. 1.–7. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt 1958–1975 [Editiones monumentorum Slavicorum veteris dialecti].

Die altbulgarische Übersetzung der Vita S. Pauli Simplicis. – *Die Welt der Slaven* 5, 1960, 225–232.

Strukturalismus und urslavische Grammatik. Über einen neuen Erklärungsversuch des slavischen Imperfekts. – *Die Sprache* 7, 1961, 190–198.

Das balto-slavische Akzent- und Intonationssystem. Grundzüge und Grundprobleme, dargestellt nach dem heutigen Stand der Forschung. – *Die Sprache* 8, 1962, 46–58.

Über Präfixe bei nichtdurativen Verben vom Typus *mrěti*. – *Zeitschrift für slavische Philologie* 30, 1962, 310–336.

Slavisch *iměti* und das indogermanische Perfekt. – *Die Sprache* 8, 1962, 250–262.

Altkirchenslavisch *vědě* und die slavischen Zustandsverba. – *Slavistische Studien* 260, 1963, 209–214.

Die griechische Vorlage der abg. Vita S. Pauli Simplicis. – In: *Orbis Scriptus. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*. München 1966, 49–52.

Eine russisch-kirchenslavische Parallelhandschrift zum aksl. Codex Suprasliensis. Materialien zu dessen Textgestalt. – *Anzeiger für slavische Philologie* 2, 1967, 48–66; 3, 1969, 102–117; 4, 1970, 72–82; 7, 1974, 92–108.

Vermischte Beiträge. 1. Zu den Väterbüchern der Vita Methodii. 2. Abg. *jatъ chulьnica*. 3. Griech. -εε- und abg. -eo-. – *Anzeiger für slavische Philologie* 4, 1970, 48–57.

Abg. *smrědvъ*. Verdeutlichung einer Etymologie. – *Studia palaeoslovenica*. Praha 1971, 17–19.

Vergleichendes Wörterbuch der slavischen Sprachen. 1. A – B. Wiesbaden: Harrassowitz 1975 (mit L. Sadnik).

Das „Urslavische“ und einige seiner Probleme. – *Anzeiger für slavische Philologie* 8, 1975, 163–168.

Belegstellenverzeichnis der altkirchenslavischen Verbalformen. Würzburg: Weiher 1977 [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 11].

Das altbulgarische *na tьla „χαρά“*. – *Palaeobulgarica* 1, 1977, 1, 32–36.

Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft. Freiburg i. Br.: Weiher 1978 [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 12]; 2., verb. u. erw. Aufl. mit Wortindex. Freiburg i. Br.: Weiher 1991 [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 30].

Zur Einstufung des Apostelfragments von Enina. – *Anzeiger für slavische Philologie* 10–11, 1978–1979, 19–24.

Abg. *ide, jade, može*. – В: *Изследвания върху историята и диалектите на българския език. Сборник в памет на проф. чл.-кор. К. Мирчев*. София 1979, 34–38.

Beobachtungen zur syntaktischen Verwendung von Lokativ und Akkusativ im Altbulgarischen und Serbokroatischen. – *Festschrift für L. Sadnik zum 70. Geburtstag*. Freiburg i. Br. 1981, 14–42 [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 15].

Des Hl. Johannes von Damaskus Ekthesis akribēs tēs orthodoxu pisteōs. Bd. 4. Index und rückläufiges Wörterverzeichnis. Freiburg i. Br.: Weiher 1983 [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 17].

Das Paraenesis Ephraims des Syrers nach kirchenslavischen Handschriften des 13.–16. Jahrhunderts. Bd. 1–5. Freiburg i. Br.: Weiher 1984–1990 (mit G. Bojkovsky) [Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Bd. 20, 22, 24, 26, 28].

Der Exarch Johannes. Fragen zur literarischen Situation seiner Zeit. – В: *Преславска книжовна школа I*. София 1995, 41–46.

100 години от рождението на Рикардо Пикио

На 7 септември 2023 г. би навършил 100 години един човек, който обичаше България, когото България високо ценеше и за когото мнозина колеги – когато на 13 август 2011 г. от Ню Хейвън долетя вестта, че Рикардо Пикио е затворил очи завинаги – казаха: „с него си отива една епоха“ или „без него международната славистика няма да е вече същата“. Сега, когато самото съществуване на международната славистика се поставя под въпрос и славянският свят е изправен пред неочаквани жестоки изпитания, тези думи звучат с още по-голяма сила. Защото Рикардо Пикио, роден и живял като италианец и починал като американски гражданин, предпочиташе да определя себе си като гражданин на онази *Respublica litterarum* или, както той самият я наричаше на български, „книжовна република“, за която са мечтали интелектуалците от епохата на Ренесанса и Просвещението и която друг голям славист на епохата, Дмитрий Сергеевич Лихачов, назоваваше „държава на духа“. Държава, в която господства толерантността, в която всеки има свое мотивирано мнение и научната дискусия не се превръща в конфликт, а ражда сочни плодове.

Блянът по една такава идеална република се заражда у Пикио в контекста на най-нетолерантното двадесетилетие в историята на съвременна Италия. Роден на 7 септември 1923 г. в пиемонтския град Александрия, той израства в семейството на адвоката по професия, но писател, журналист и преводач по призвание Карло Пикио, който не е чужд на възторга от възхода на Италия през 20-те и 30-те години, на илюзията за възраждане на имперското величие на Древния Рим, на което посвещава някои от публикациите си. През 1941 г. той затваря адвокатската кантора в Александрия и се мести със семейство си в Рим, където 18-годишният Рикардо се записва в основания в началото на XIV век университет „Sapienza“, в който продължава следването си и сестра му Лучана, която впоследствие ще стане професор по романо-иберска филология и световноизвестен специалист по бразилска литература¹.

Вродената любознателност първоначално тласка по-малкия ѝ брат в различни посоки: германистика и романска филология, английска и руска литература, но той сравнително бързо се ориентира към славистиката и привлича

¹ Luciana Stegagno Picchio, 25.04.1920 – 28.08.2008, професор по португалски език и литература в университетите в Пиза (1959–1968 г.) и в Рим (от 1969 г.); автор на повече от 500 публикации в тази област и носител на най-високи португалски и бразилски отличия. През 2016 г. една улица в Лисабон е назована на нейно име.

1869

вниманието на основателя на италианската българистика проф. Енрико Дамиани (1892 – 1953).

Дамиани, който по това време е жива легенда в България, през 1942 г. изпраща 19-годишния Пикио на специализация в София, където – по собственото му признание – той изучава български по метода на „пълното потапяне в средата“, без да посещава никакви лекции. След седемдесетдневен престой в България, от 28 септември до 8 декември 1942 г., Пикио е отзован, тъй като официалните италиански функционери в страната, които са се надявали той да бъде ярък представител на „новата студентска генерация на мусолиниевска Италия“, остават силно разочаровани от това, че той не само не е член на нито една от италианските младежки фашистки организации, но и в София завързва връзки с антифашистки настроени младежи.

Краткото време, прекарано на млади години в България, оставя солиден отпечатък както в личния живот, така и в научното дело на Рикардо Пикио. В София той се запознава с бъдещата си първа съпруга, Лавиния Бориеро (1913 – 1986), впоследствие редовен професор по български език и литература в Рим и Неапол и преводач на италиански на „Бай Ганьо“ и други значими произведения на българската литература. Благодарение на Дамиани и на Бориеро, Пикио напредва в българския език до такава степен, че през 1944 г. да е в състояние да преведе някои приказки на Ангел Каралийчев. През 1946 г. защитава дипломната си работа върху Пенчо Славейков², като междуременно се опитва да учи и други славянски езици: освен за български и руски, успява да отдели време и за курсове по чешки, полски, словенски и сърбохърватски – една традиция при неговата генерация италиански слависти, която с времето е почти напълно изгубена.

Антиеврейските закони във фашистка Италия, престоят в България и ходът на Втората световна война укрепват у Пикио антифашистките идеи и в първите следвоенни години той е редактор в социалистическия вестник „Avanti!“; като негов кореспондент през 1946 г. посещава Аушвиц (Освиенцим) и остава потресен от видяното там. През 1947 г. се завръща в Полша като лектор по италиански език и литература във Варшавския университет, където преподава в продължение на две учебни години. По това време у него окончателно узрява решението да избере славистиката като професионално поприще и през 1949 г. той и Лавиния Бориеро отиват в Париж, където в Националната школа за живи източни езици две години се обучават при големия френски българист Роже Бернар и през 1951 г. получават дипломи за

² Picchio, R. *Penčo Slavejkov e l'opera sua nel quadro della cultura europea. Tesi di laurea. Relatore: prof. Enrico Damiani. Roma, Anno Accademico. 1945–1946.* Сега тази работа е на свободен достъп на сайта на Централната библиотека на БАН: <http://dspace.cl.bas.bg/xmlui/handle/nls/35682> .

специалисти по български език, като междуременно Пикио задълбочава и познанията си по палеославистика под ръководството на Андре Мазон.

След завръщането си в Италия Рикардо Пикио става един от основателите, заедно с професорите Еторе Ло Гато, Джовани Мавер, Енрико Дамиани и Леоне Пачини, на италианския славистичен годишник *Ricerche Slavistiche*, на чиято редколегия след две години става секретар, а по-късно и един от неговите съ-редактори. В първия брой на списанието е публикувана студията му „Консервативното западничество на Пенчо Славейков“³.

В брой трети на *Ricerche Slavistiche* се появява първата публикация на Пикио върху Паисий Хилендарски⁴, интересът към когото ще остане траен в неговата научна работа. На „История славянобългарска“ е посветена и една негова статия от 1958 г., в която Пикио за пръв път ще употреби термина *Slavia Orthodoxa*⁵, който (макар и понякога критикуван) ще получи широко разпространение в славистиката⁶. В излязлата през 1959 г. „История на старата руска литература“⁷ Пикио дооформя, може да се каже до-формулира, идеята си за *Slavia Orthodoxa* като за една културно-конфесионална и езиково-литературна общност, зародила се на Балканите във времето на Първото българско царство и впоследствие обхванала целия православно-славянски свят. Десетилетия по-късно Пикио ще се върне отново към тази тема, за да изтъкне още веднъж – в доклада си на Първия конгрес по българистика (1981) под заглавие „Мястото на старата българска литература в културата на средновековна Европа“ – че „някои идеологически и изразни схеми, кодифицирани в средновековна България, обуславят формирането на една специфична литературна система, която впоследствие е управлявала голяма част от другите православно-славянски литератури чак до Новото време“⁸.

³ Picchio, R., L'occidentalismo conservatore di Penčo Slavejkov. – *Ricerche Slavistiche*, I, 1952, 124–144.

⁴ Picchio, R. Gli *Annali* di Baronio – Skarga e la *Storia* di Paisij Hilendarskij. – *Ricerche Slavistiche*, III, 1954, 211–233.

⁵ Picchio, R. La *Istoriija slavěnobolgarskaja* sullo sfondo linguistico-culturale della *Slavia ortodossa*. – *Ricerche Slavistiche*, VI, 1958, 103–118.

⁶ За утвърждаването на термина спомогна много и томът със студии на Иван Дуйчев върху славянското Средновековие, публикуван в Лондон през 1970 г. именно под заглавие *Slavia Orthodoxa*.

⁷ Picchio, P. *Storia della letteratura russa antica*. Nuova Accademia ed., Milano, 1959. Второто издание на тази книга, излязло под заглавие „La letteratura russa antica“ (Firenze-Milano, 1968) е многократно преиздавано, през 1972 е преведено на испански („La literatura russa antigua“, Losada, Buenos Aires), а през 2002 г. се появиха два различни превода на руски език: Пиккио, Р. *Древнерусская литература. Языки славянской культуры* (Москва) и *История древнерусской литературы*. Изд. „Круг“, Москва.

⁸ Цит. по Пикио, Р. *Православно славянство и старобългарската традиция*. София, 1993, с. 163. Освен в брошурни издания на италиански и на български, раз-

Но да не избързваме. През 1953 г. тридесетгодишният Пикио се хабилитира като свободен доцент и от 1954 до 1961 г. води курса по руски език и литература във Флорентинския университет. През 1959 – 1961 г. той преподава по съвместителство славянска филология в университета в Пиза, където лекциите му слуша Джузепе Дел'Агата, който по-късно ще го наследи като професор по славянска филология и по български и чешки език и литература. През 1961 г., спечелил национален конкурс, Рикардо Пикио се завръща в Римската „Sapienza“ като редовен професор по славянска филология, където скоро наследява Джовани Мавер като директор на Славистичния институт, а Лавиния Бориеро от 1962 г. преподава там български език и литература, бидейки на основна работа като професор в Неаполския Източен университетски институт. Към средата на десетилетието в техните отношения настъпва криза и Пикио започва да мисли за работа отвъд океана: през 1965 и 1966 г. гостува за по един семестър като професор в Ню-Йоркския *Columbia University*, а през 1967 г. се явява на конкурс за професорско място в *Harvard University*. За този конкурс Еторе Ло Гато (тогава доайен на италианските слависти), изпраща до Роман Якобсон писмо-препоръка за Пикио, в което го характеризира като „централна фигура в италианската славистика“⁹. Пикио не спечелва този конкурс, но от 1968 г. започва да преподава славянски литератури в друг от водещите американски университети, Йейл (*Yale University, New Haven, Connecticut*), където окончателно преминава на щат през 1971 г., а от 1976 г. е зачислен като изследовател и към *Harvard Ukrainian Research Institute*.

Макар и на основна работа в САЩ, Пикио не прекъсва връзките си с Италия: до 1983 г. той е съ-директор на *Ricerche Slavistiche*, издавано в Рим; през 1970 г. основава и оглавява издаваната във Флоренция поредица „Историко-филологически изследвания“ (*Studia Historica et Philologica*), първият том на чиято славистична секция излиза през 1973 г., а през 1978 в славяно-романската секция е публикувана книгата на самия Пикио „Славяно-романски литературоведски етюди“¹⁰. По този начин Пикио изгражда един своеобразен трансатлантически четириъгълник Рим – Флоренция – Йейл – Харвард, чийто център и основен идеен двигател е той самият. Така през 70-те – 80-те години на ХХ в. от централна фигура на италианската славистика той

пространени по време на конгреса, този много значим за българистиката текст на Пикио е публикуван на български в списание *Литературна мисъл*, 25, 1981, кн. 8, 19–36 и на италиански в *Ricerche Slavistiche*, XXVII–XXVIII, 1980–1981, 37–63 („Il posto della letteratura bulgara antica nella cultura europea del Medio Evo“).

⁹ „Picchio è oggi figura centrale della slavistica italiana“ – Ziffer, G. Ettore Lo Gatto e i suoi corrispondenti. – *Slavia. Rivista trimestrale di cultura*. XXXI, 2022, n° 4, 81–86 (cit. p. 85).

¹⁰ Picchio, R. *Études littéraires slavo-romanes*. Firenze 1978 (*Studia Historica et Philologica* VI, Sectio Slavoromanica 3).

се превръща в ярка фигура на международната славистика, която има като свой паралел в източната половина на все още разделения евроамерикански свят само личността на Дмитрий Лихачов. По някои основни проблеми на палеославистиката те често имаха различни виждания, но мисля, че за всички колеги от моето поколение публикациите и на двамата са били опорна точка за преодоляването на стари схеми и предубеждения в търсене на художествената, естетическата стойност на средновековната книжовна традиция.

Именно в американския период на научната и преподавателската си кариера Рикардо Пикио разработва някои основни свои концепции и лансира редица нови идеи. Това е времето, в което той най-интензивно работи върху изоколните (или изоколическите) структури в старите и предмодерни славянски текстове, определяйки изоколическия принцип като основен художествен похват в тях¹¹. В архива му се пазят изоколни четения на Пространните жития на Кирил и Методий и на текстове на Патриарх Евтимий, свидетелство че старобългарската проблематика никога не е преставала да го вълнува.

На Седмия международен конгрес на славистите във Варшава през 1973 г. той изнася доклад на тема „Модел и образци в литературната традиция на средновековния православнославянски свят“¹², изиграл важна роля за мнозина от младите тогава палеослависти като друг аспект на разглеждане на проблема за литературните етикет и канон, разработван от Д.С. Лихачов и Ю. М. Лотман. Следващ само собствените си идеи, без да му се налага да се подчинява на предпоставени идеологически норми, през 1977 г. Пикио публикува обширна статия на тема „Функция на библейските тематични ключове в литературния код на *Slavia Orthodoxa*“¹³ – своеобразен и много нужен в онзи момент контрапункт на идеята на Лихачов за реалистичните елементи в старите славянски литератури. Кратка, но пълна с нови идеи е статията му „Компиляция и композиция: две нива на авторство в православнославянската традиция“, публикувана през 1981 г.¹⁴, като темата получава по-нататъшна разработка в други негови трудове.

¹¹ Вж. напр. Пикио, Р. Върху изоколните структури в средновековната славянска проза. – В: Пикио, Р. *Православното славянство и старобългарската културна традиция* (цит.), 473–530 и публикациите му, цитирани в бел. 7, с. 523–524.

¹² Picchio, R. Models and Patterns in the Literary Tradition of Medieval Orthodox Slavdom. – In: *American contributions to the Seventh International Congress of Slavists*. Warsaw, August 21–27 1973, vol. 2. The Hague Paris: Mouton Publishers, 1973, 439–467.

¹³ Picchio, R. The Function of Biblical Thematic Clues in the Literary Code of *Slavia Orthodoxa*. – *Slavica Hierosolymitana*, 1, 1977, 1–31.

¹⁴ Picchio, R. Compilation and Composition: Two Levels of Authorship in the Orthodox Slavic Tradition. – In: *Cyrrilomethodianum*, 5, 1981, 1–4.

По-горе бе спомената книгата на Пикио „Славяно-романски литературоведски етюди“ (1978). Трябва да се каже, че сравнителните славяно-романски изследвания са една от водещите линии в научната му работа през 70-те и 80-те години. Заедно с група колеги от различни страни, сред които и втората му съпруга Мария Симонели (Maria Simonelli, 1921–2012), професор по романска филология, създават Международен комитет за славяно-романски изследвания, на който през 1983 г. Пикио става председател. Само през периода 1973–1986 г. той публикува 15 студии и статии на славяно-романска тематика, сред които специален интерес за българистиката представляват статиите му за някои аналогии между писателската техника на Петрарка и литературните стилове на Балканите през XIV в. (имайки предвид Евтимиевото „плетение словес“)¹⁵ и изключително важната студия върху поемата *La Bulgheria convertita* (Покръстена България) на бароковия поет Франческо Брачолини: най-сериозното изследване върху този текст и до ден днешен¹⁶.

Тук няма да се спирам върху приносите на Пикио в други области на славистиката, засягащи езиковия въпрос у славяните (на тази тема под негова редакция излизат три колективни монографии, една в Италия и две в САЩ¹⁷), проблемите на руската и на полската литератури, както и общата история на Източна Европа, на която през 1970 г. посвещава два обемисти очерка, издадени и като отделна книга. Но не може да не се отбележи един впечатляващ аспект в цялата му научна работа и преподавателска дейност: трайният, постоянен интерес към българската литературна и езикова традиция. Вече бяха споменати първите му публикации, посветени на Пенчо Славейков и на Паисий Хилендарски. С годините, задълбочавайки интереса си към православно-славянското Средновековие, той се връща все по-назад във времето, към Патриарх Евтимий и Григорий Цамблак, за да стигне до основите, до Кирило-Методиевската проблематика, на която посвещава редица вдъхновени и в много отношения новаторски страници. Тук ще бъдат споменати само най-важните от тях: обемистата студия „Въпросът за езика и

¹⁵ Picchio, R. Quelques coïncidences formelles entre le prose latine de Pétrarque et les techniques littéraires des Slaves balkaniques au XIV-ème siècle. – In: R. Picchio, *Études littéraires slavo-romanes* (cit.), pp. 23–42.

¹⁶ Picchio, R. Un pamphlet epico di Propaganda Fide: *La bulgheria convertita* di F. Bracciolini. – In: *Relazioni storiche e culturali fra l'Italia e la Bulgaria. Studi presentati al Convegno Italo-Bulgaro in memoria di Enrico Damiani. Napoli-Positano, 29 maggio – 3 giugno 1979*. Napoli, 1982, 157–195.

¹⁷ *Studi sulla questione della lingua presso gli Slavi / Исследования о вопросе языка у славян / Studies on the Language Question Among the Slavs*. A cura di / под редакцией / edited by Riccardo Picchio. Roma, 1972.; *Aspects of the Slavic language question*. Ed. by Riccardo Picchio and Harvey Goldblatt, I–II, New Haven, Connecticut – Columbus, Ohio, 1984.

Кирило-Методиевското славянство¹⁸; преведена и на български¹⁸; статията за светопаоловските съпоставки на апостолската дейност на Кирил и Методий в пространните им жития¹⁹; статията му за текста и контекстуалните функции на XIII глава на ПЖК²⁰; споменатата вече съпоставка на Евтимиевото „плетение словес“ с литературната техника на Петрарка и, last but not least, пленарният му доклад на I Международен конгрес по българистика (1981).

Обаче картината далеч няма да е пълна, ако се разглеждат само публикации на Пикио в областта на българистиката. Ако човек надникне в архива му, ще се натъкне на един много интересен и почти непознат факт: лекционните си курсове по увод в славянските литератури в Йейл той започва с представяне на старобългарската традиция. Освен това, папките с лекциите му са изпълнени с хендаути, представляващи неговите изоколни четения на текстове от ПЖКМ, от Евтимий и Цамблак. И още нещо, което не може да не направи впечатление: поканен, например, в Бергамо на симпозиум за Достоевски, той чете доклад на тема „Мёртвый дом Достоевского и Каравелова“; поканен на семинар в Уискънсин, посветен на източноевропейското селячество, изнася доклад за селянина в българската литература, като дава примери от творчеството на Тодор Влайков, Михалаки Георгиев, Цанко Церковски и др. По този начин той органично включва българистични теми в общославянската и общоевропейска тематика – нещо не така често срещано в чуждестранната славистика.

Многобройните ангажименти в четириъгълника Йейл – Харвард – Рим – Флоренция физически откъсват Пикио от България, но не и от българистичната проблематика, както вече бе показано. От края на 70-те години той отново е чест гост в страната, където е получил кръщението си като славист и възстановява преките си връзки с българските колеги и научни институции. През 1981 г. той изнася пленарен доклад на Първия международен конгрес по българистика, който получава широк отзвук сред колегите. През 1983 г. става лауреат на международната награда „Братя Кирил и Методий“, връчена му през май 1984 г., когато той е в София за участие в Четвъртата българистична българо-италианска конференция. През май 1985 г. отново е в София и участва в Международната научна конференция по случай 1100-годишнината от смъртта на св. Методий. През 1986 г. участва във Втория международен

¹⁸ Picchio, R. *Questione della lingua e Slavia Cirillometodiana*. – In: *Studi sulla questione della lingua presso gli Slavi* (cit.), 7–120; Пикио, Р. Въпросът за езика и кирило-методиевското славянство. – В: Пикио, Р. *Православното славянство и старобългарската културна традиция* (цит.), 191–331.

¹⁹ Picchio, R. VC and VM's Pauline Connotations of Cyrill and Methodius' Apostelshp. – *Palaeobulgarica*, 6, 1982, 3, 112–118.

²⁰ Picchio, R. Chapter 13 of *Vita Constantini*: Its Text and Contextual Function. – *Slavica Hierosolymitana*, 7, 1985, 133–152.

1869

конгрес по българистика, през 1988 г. – в X Международен конгрес на славистите, проведен в София; пак тогава е провъзгласен и за Почетен доктор на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

По това време Рикардо Пикио се е върнал на работа в Италия: през декември 1985 г. той официално се сбогува с Йейл, чийто почетен професор остава до края на живота си, и от 1986 г. поема мястото на редовен професор в Неаполитанския университетски източен институт (сегашният университет „L' Orientale“), водейки курсове по славянска филология и стара руска литература, като същевременно е титуляр на преподаването по Български език и литература, подпомаган от Иван Буюклиев и Вардарина Спасова. Това завръщане в родината е отбелязано от негови възпитаници, колеги и приятели с двutomник в негова чест, който съдържа 64 статии, 10 от които от български автори. В него е публикувана и пълна, до тогавашния момент, библиография на научните трудове на Пикио, включваща 200 заглавия²¹. В Неапол той, все още е зареден с енергията, с която е работил през предходните десетилетия, се старее – и в голяма степен успява! – да даде нов, по-съвременен облик на неаполитанската славистика. Предлага проекти, обгражда се с нови възпитаници, организира научни срещи, пренасяйки в Неапол и седалището на Международния комитет за славяно-романски изследвания. През 1989 г. той е един от инициаторите и основните организатори на проведения в Херкулан, край Неапол, конгрес по украинистика, по време на който е основана Международна асоциация на украинистите. Украинската тема продължава да го вълнува и по-късно, особено след разпадането на СССР. През 1991 г. е координатор на организационния комитет на проведения в Сеяно, край Неапол, Първи конгрес на италианската славистика, който поставя началото на една традиция, спазвана и досега на всеки 5 години. През същата година излиза книгата му *Letteratura della Slavia ortodossa*, в която са събрани някои от най-важните му студии върху книжовната традиция на православното славянство.

В последните години преди пенсионирането си Пикио поставя началото на ново славистично издание – серията „Славистика“ към годишника на института (*AION-Slavistica*). Първият му брой излиза през 1993, годината в която Пикио се пенсионира. Изданието има подчертан международен характер, в него публикуват и български автори, а до смъртта си член на редколегията е проф. Георги Димов († 1994). Все през 90-те години Рикардо Пикио

²¹ Goldblatt, H. A Bio-Bibliographical Profile of Riccardo Picchio. – In: *Studia Slavica Mediaevalia et Humanistica Riccardo Picchio Dicata*. Ed. M. Colucci, G. Dell'Agata, H. Goldblatt. Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1986, XXIII–LIX; нейно продължение е публикувано през 2003 г. и там този брой нараства на 266 – вж.: *Studii in onore di Riccardo Picchio offerti per il suo ottantesimo compleanno*. A cura di Rosanna Morabito. M. D'Auria editore, Napoli, 2003, 13–18.

и неговият по-млад колега Микеле Колучи организират написването на една обемиста колективна „История на руската литературна цивилизация“, издадена в два тома през 1997 г.²² През 1998 г. Пикио участва активно в работата на XII Международен конгрес на славистите в Краков – това е и последното му присъствие на тези най-представителни международни славистични форуми. На следващия конгрес (Люблина 2003) той е избран за пожизнен член на Международния комитет на славистите. През същата година колегите от Източния институт в Неапол му връчват юбилеен том, посветен на 80-годишнината му²³. Друг такъв сборник е подготвен в САЩ, но излиза едва през 2008 г., de facto за 85-тата му годишнина²⁴. По това време Пикио, вече сериозно болен, се е оттеглил в Ню Хейвън, където затваря очи седмици преди да навърши 88 години.

Портретът на Рикардо Пикио няма да бъде пълен, ако освен на научната работа не се отдаде дължимото и на преподавателската му дейност, на която той гледа не като на задължение, а като на мисия, която изпълнява докато силите му позволяват, работейки и след пенсионирането си с докторанти и специализанти, повечето от които сега са университетски преподаватели. В над 40-годишната си преподавателска кариера той оставя множество ученици, преки и непреки, подкрепя с отзиви и рецензии за дисертации и вдъхновява с идеи множество слависти в Италия, САЩ, България, Полша. По собственото му признание, той приема работата с младите и техните успехи като най-голямото морално възнаграждение. Разбира се, не са му безразлични и официалните признания на делото му. Първите, а впоследствие и най-високите, идват от страната на кръщението му като славист: през 1963 г. за заслугите си в развитието на българистиката е удостоен с орден „Кирил и Методий“ I степен, през 1981 г. е избран за чуждестранен член на БАН и му е връчен почетният знак „Марин Дринов“, през 1983 г. става лауреат на Международната награда „Братя Кирил и Методий“, а през 1988 г. – почетен доктор на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и носител на почетния му знак със синя лента. Заслугите му са оценени високо и в други славянски страни: през 1991 г. е избран за чуждестранен член на Полската академия на науките, а през 1994 г. – на руската. Но повече от грамотите, ордени и медалите го радват изданията на негови книги в чужбина и най-вече

²² *Storia della civiltà letteraria russa*. Diretta da Michele Colucci e Riccardo Picchio. Vol. I, II. UTET, Torino, 1997.

²³ *Studi in onore di Riccardo Picchio offerti per il suo ottantesimo compleanno* (цит.).

²⁴ *Slavia Orthodoxa & Slavia Romana. Essays Presented to Riccardo Picchio by his Students on the Occasion of his Eightieth Birthday*. Ed. by H. Goldblatt and G. Dell'Agata, K. Stantchev, G. Ziffer. The MacMilan Center for International & Area Studies at Yale, New Haven, 2008.

в славянските страни, на изучаването на чиято култура той е посветил целия си живот: през 1993 г. в България²⁵, през 1999 г. в Полша²⁶, през 2002 г. – след години на мълчание около идеите му, понякога нарушавано от някоя критична бележка – в Москва излизат споменатите вече два различни превода на неговата „История на старата руска литература“, а през 2003 г. един обемист том с преводи на негови студии и статии²⁷.

От излизането на сборника с избрани студии и статии на Рикардо Пикио в областта на българистиката са изминали 30 години, но голяма част от неговите идеи са все още актуални и могат да послужат като стимул за бъдещи изследвания. А немалка част от публикациите му, като се започне от статията за Пенчо Славейков от 1952 г., изобщо никога не са били превеждани и остават непознати за българския читател. Остават разпръснати в стари вестници и списания негови интервюта, популярни статии и спомени (за Роже Бернар, напр.), които допълват с нови, понякога изненадващи щрихи портрета му на българист и приятел на България. Поради това най-добрият начин да се отдаде почит към делото му след достойното отбелязване на стогодишнината от рождението му би било предприемането на нови преводи и издания на негови текстове, за да се предадат неговите идеи, неговите мисли на по-младите поколения българисти и палеослависти, които не са имали щастието да се докоснат до обаятелната му личност. Това би дало възможност Рикардо Пикио не само да присъства в паметта на познавалите го и в историята на славистиката, но и да участва активно в научния живот на XXI век.

Красимир Станчев
Трети Римски университет

²⁵ Пикио, Р. *Православното славянство и старобългарската традиция* (цит.).

²⁶ Picchio, R. *Studia z filologii słowiańskiej i polskiej*. Kraków, 1999.

²⁷ Пикио, Р. *Slavia Orthodoxa. Литература и язык*. Под редакцией Н. Н. Запольской и В. В. Калугина. Знак, Москва, 2003.

Юлиана Рот на 80 години*

През 2023 г. честваме юбилейна годишнина на проф. д-р Юлиана Рот. Когато разглеждаме нейните приноси към българистиката, се срещаме с въпроса за българската академична диаспора: за учените – българи по произход, чието академично поприще и научни приноси се формират и развиват в странство. Тя е българка с научна кариера, която преминава в германска университетска среда. Юлиана Рот е родена на 15 април 1943 г. в София, в семейство, считано за политически неудобно от „народната власт“, и е първото дете на лекар и германистка. Завършила е гимназия (Седмо училище) през 1961 г. в родния си град, а през 1966 г. завършва специалност химия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

През следващата 1967 г. Юлиана Рот заминава за Германия поради сключен брак, първоначално във Фрайбург, заедно със съпруга си, етнолога Клаус Рот. Според тогавашното академично законодателство и практика в условията на „желязната завеса“, опитите за признаване на университетското ѝ образование в Германия са обречени на неуспех. Това, което успява да постигне, е разрешение да се яви на дипломен изпит по химия. През същата 1967 г. обаче Юлиана Рот заминава за САЩ със съпруга си, който е спечелил стипендия в Държавния университет на щата Индиана (Indiana State University), гр. Блумингтън. По това време Блумингтънският университет е известен с високото равнище на славистиката. Така пред Юлиана Рот се отваря нов хоризонт и у нея се развива интерес към славистиката и намерение да се усъвършенства в областта на руския език и литература. Успоредно с работата си като помощник на професора, титуляр по полонистика и българистика, тя посещава лекции и семинари, прожекции на филми и лектории, които съществено обогатяват познанията ѝ за славянския свят и за славистиката и подхранват нейното увлечение към тях.

Заедно със семейството си, Юлиана Рот остава в Блумингтън в продължение на година и половина и през 1969 г. се завръща в Германия, където усъвършенства славистичната си компетентност, записвайки се да следва тази специалност на магистърско равнище в Университета във Фрайбург. Там тя се среща с академична среда, значително отличаваща се от тази, която ѝ е позната от следването ѝ в България: различни са начините на преподаване и изпитване, както и отношението студент – професор. За разлика от българската академична практика, от студентите в Германия се очаква и се изисква да бъдат активни участници в семинари и консултации, а не пасивни слушатели.

* Текстът е написан въз основа на интервю с проф. Юлиана Рот, проведено през март 2023 г. в София.

Юлиана Рот завършва магистърското си образование предсрочно, през 1972 г. и започва работа върху докторска дисертация по лингвистика на тема *Преизказните форми в българския език*. Работата върху дисертацията включва, освен всичко останало, и провеждане на наративни интервюта, както и проучване на вестници и други книжни източници. Изследователската работа на дисертантката показва формите, в които реалната българска езикова практика се различава от книжовните норми.

Тя защитава успешно дисертационния си труд през 1976 г. Изборът на дисертационна тема обаче по-късно се оказва определящ за бъдещето ѝ като изследователка и за ограниченията при намиране на работа след защитената докторска степен. Заедно с това, тя се среща с непризнатите, но устойчиво съществуващи трудности пред това да бъдеш учен, когато си мигрант и „външен“ за дадена академична среда. Необходими са много по-големи усилия, в сравнение с колегите, за които тази среда е родна.

През същата 1976 г. заедно със семейството си тя се премества в Мюнстер, където работи като преподавателка по български език и литература към Славяно-балтийския семинар към университета в Мюнстер. Това е и времето, когато в България Людмила Живкова покровителства развитието на българистиката. Отделените по това време държавни средства създават редица възможности за пълноценен научен живот, като участие в българистични конференции, срещи и семинари.

Успоредно с преподаването, Юлиана Рот се ангажира с работа в отдела на Външното министерство на Федерална република Германия, който организира посещенията на правителствено равнище на високопоставени съветски ръководители и техните контакти с политическия и икономически елит на Германия. По време на гостуването си съветските ръководители разполагат с чекове без лимит, предоставени от германска банка. В хода на тази експертно-практическа работа Юлиана Рот се среща с интересни и знакови личности от съветската епоха, като поета Роберт Рождественски и съпругата му. По покана на Рождественски, Юлиана Рот посещава Съветския съюз два пъти – през 1972 г. и 1984 г., като се запознава с приятели на своите домакини, сред тях – и с представители на тогавашния съветски елит.

Тази практическа работа носи интересен и запомнящ се опит относно срещите между различни култури; от това се пораждат и импулси, които по-късно Юлиана Рот трансформира в интелектуалния проект за интеркултурната комуникация като специално поле на знание. През 1983 г. тя се премества заедно със семейството си в Мюнхен, където пред нейното научно поприще се открива нов хоризонт. В продължение на шест години (1983–1990) тя работи по мащабен изследователски проект, посветен на популярната литература на Югоизточна Европа, подкрепен от Германската научна фондация (DFG). Изследователката работи по проекта заедно с една немска, гръцка и румънска колега, а също и с един сътрудник, специалист върху литературата на народите на (тогава все още съществуващата) Югославия. Юлиана Рот

проучва българската популярна литература, работата ѝ през този период дава плод в серия от публикации, нейни, и в съавторство с Клаус Рот. Това е и нейното „посвещение“ във фолклористиката и етнологията, както и съществен неин принос към българистиката. До появата на този проект и свързаните с него публикации, българските популярни четива (основно преводна книжнина) се изучават в България като етап от развитието на българската възрожденска литература. Мюнхенският проект и по-конкретно публикациите на Юлиана Рот изследват това явление като проблем на фолклористиката. Това е културологично ориентирана фолклористика, която „вижда“ фолклора отвъд рамките на устната културна традиция и го свързва с формирането на модерната българска духовност, заедно с развитието на печатното дело, грамотността и просветата.

След разпадането на социализма, Юлиана Рот разширява интересите си и в посока на етнологичното изучаване на близкото минало: социалистическите празници и ритуали в България, модернизационните и миграционни процеси в Югоизточна Европа.

През 1990 г. е завършен проектът за популярната литература, а през същата година в Германия е формирана дисциплината „Интеркултурна комуникация“. Проф. Юлиана Рот поставя начало на дисциплината в Германия – в Университета Лудвиг Максимилиан, Мюнхен; тя е сред шепата пионери по темата в глобален мащаб, заедно с няколко учени от САЩ и Канада. Малко по-рано, през 1988 г. тя гостува на Калифорнийския университет в Бъркли (САЩ), където общува с антрополози, запознати с тази проблематика и с интереси към един от авторите основатели на областта, Едуард Т. Хол (Edward T. Hall), ученик на Рут Бенедикт [Ruth Benedict]. Теоретичното предизвикателство е пречупено през емпиричния опит на Юлиана Рот при работата ѝ в германското Външно министерство, от разнообразните контакти с различни култури.

Появата на дисциплината „Интеркултурна комуникация“ е свързана с бързите и бурни промени както в Германия, така и в света като цяло. След падането на Берлинската стена (1989), през 1990 г. падат границите в Европа, осъществява се обединението на Германия, глобализацията набира скорост с всички последици от това; интернет разширява обхвата си. В този контекст Баварското министерство на икономиката и транспорта създава програма за развитие на интеркултурното общуване във фирмена среда. Това се превръща във възможност за Юлиана Рот, която получава четиригодишен грант от същото министерство за пътувания, срещи с учени и проучване на все още прощащите практики на преподаване на „Интеркултурна комуникация“. Заедно с изследователската работа и публикациите в новата научна област, проф. Юлиана Рот разработва курсове и семинари, каквито не се предлагат в другите университетски програми; студентският интерес е огромен. Успоредно с всичко това, в рамките на различни европейски проекти тя обучава

преподаватели, популяризира и спомага за въвеждането на дисциплината в различни страни, включително Русия, Румъния, Унгария, Гърция, България.

Научният път на Юлиана Рот преминава през различни „прагове“ и „неравности“. Тя обаче успява да превърне предизвикателствата в предимство. От образованието по химия, през славистиката и русистиката, тя достига до българистиката – като учен и като преподавател, популяризира българския език и култура в Германия. Тя е и българка, която оставя запомняща се следа във въвеждането на прощащата дисциплина „Интеркултурна комуникация“ в Германия. С безспорната си и завидна енергия, тя не спира да работи и понастоящем и да търси нови проекти, изяви и интелектуални предизвикателства. Да ѝ пожелаем нови успехи!

Милена Беновска-Събкова
Югозападен университет „Неофит Рилски“

Избрана литература:

- Рот, Юлиана, Клаус Рот. 2007. *Студии по интеркултурна комуникация. Теория и практика*. София, АИ „Марин Дринов“, 2007.
- Roth, Juliana, Klaus Roth. 1984. Populare Lesestoffe in Bulgarien. Zur Geschichte der städtischen Popularkultur in Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert. – *Ethnologia Europaea* 14 (1984) 80–91.
- Klaus Roth, Juliana Roth. 1983. “Naj-nova pesnopoljka s narodni pesni ...” Populare Liederbücher und Liederheftchen in Bulgarien. *Jahrbuch für Volksliedforschung* 27/28 (1982/83) 242–257 (= Festschrift Lutz Röhrich).
- Roth, Juliana, Klaus Roth. 1990. The System of Socialist Holidays and Rituals. *Ethnologia Europaea* 20 (1990) 107–120.
- Roth, Juliana. 2003. Blickwechsel. Beiträge zur Kommunikation zwischen den Kulturen. *Münchener Beiträge zur Interkulturellen Kommunikation*. Band 15.
- Roth, Juliana. 1996. Interkulturelle Kommunikation als universitäres Lehrfach. Zum einem neuen Münchner Studiengang. In: Roth, Klaus (Hg). *Mit der Differenz leben*. Münster, 253–270.
- <https://www.ikk.uni-muenchen.de/kontakt/personen/ehemalige-professorinnen/roth/index.html>. (Последен достъп: 20.10.2023).

Габриеле Волф на 65 години

Немската етнологка Габриеле Волф (Gabriele Wolf) свързва голяма част от изследователската си работа с България. Дипломира се през 1987 г. в Института по немска и сравнителна етнология (Volkskunde) на Мюнхенския университет „Лудвиг Максимилиан“. Определението „сравнителна“ в названието издава една специфика на този институт – обучението и изследванията в него надхвърлят обичайния интерес към домашната немска култура. През 60-те и 70-те години професор в него е известният с балканистичните и южнославистичните си проучвания Леополд Кретценбахер, а от 1982 г. – Клаус Рот, който поставя акцент върху България. Следването на Г. Волф съвпада с началните години на професурата на К. Рот и още в студентските си години тя е привлечена от него за научни изследвания. От 1983 г. в продължение на близо десет години двамата събират материали за съставянето на библиография на немско-, англо- и френскоезични публикации върху южнославянските народни култури. Обемистият том включва 7654 библиографски единици, систематизирани в десетки тематични рубрики и е публикуван през 1994 г.¹ Паралелно с този труд Г. Волф работи в стартирания от проф. Рот международен проект за изследване на популярната литература в Югоизточна Европа през XIX и XX в., като обект на нейния интерес са функциите на български писмовници, издадени между 1835 и 1923 г. В този специфичен жанр на популярната литература тя търси белези на прехода от устност към писменост и общи културни функции, които авторите са възлагали на тези наръчници². В рамките на същия проект тя започва проучванията за дисертационния си труд върху опитите за аграрна модернизация в България посредством издаването на популярни (за широк кръг читатели, не за специалисти) селскостопански книги. Обект на изследването ѝ са над хиляда книги

¹ *South Slavic Folk Culture. A Bibliography of Literature in English, German, and French on Bosnian-Herzegovinian, Bulgarian, Macedonian, Montenegrin and Serbian Folk Culture. Südslavische Volkskultur. Bibliographie zur Literatur in englischer, deutscher und französischer Sprache zur bosnisch-herzegowinischen, bulgarischen, mazedonischen, montenegrinischen und serbischen Volkskultur.* Compiled and edited by Klaus Roth and Gabriele Wolf with the cooperation of Tomislav Helebrant. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 1994. 553 p.

² Briefsteller in Bulgarien (1835–1923). – In: Klaus Roth (Hg.). *Südosteuropäische Populärliteratur im 19. und 20. Jahrhundert.* München, 1993, 331–346.

и брошури, публикувани между 1878 и 1944 г. Интересуват я авторите, аргументативните, наративните и комуникативните им стратегии, чрез които се опитват да просвещават читателите и да ги превръщат в добри селски стопани, циркулацията и рецепцията на книгите. Няколко години след защитата му (1998) дисертационният труд е преработен в монографичен и публикуван³. Тя членува в Немското етнологско дружество, в Мюнхенското етнологско сдружение, както и в Дружеството за Югоизточна Европа в Мюнхен.

Г. Волф запазва интереса си към популярната култура в България в края на XIX и началото на XX век като поле, във и чрез което се е осъществявала модернизация (или поне опити за такава), обикновено разбирана като европеизация, като в по-сетнешните си изследвания пренасочва вниманието си от книжнината към сцената, към „инсценирането“ на културни образци. В няколко публикации се занимава с културните и образователните задачи, които някогашният културен елит е възлагал на театъра⁴.

Друго научно поле, в което Г. Волф осъществява своите научни дирения, е всекидневната култура в българското село в епохата на държавния социализъм. Изследванията ѝ се основават на емпиричен материал, събран при теренни проучвания в самоковското село Радуил и при проучвания на архивни документи за него. Проблемите, които засяга, са културните и икономическите трансформации във всекидневието на хората, настъпили вследствие на колективизацията, партийно-политическото монополизиране на властта, плановото развитие на градоустройството, снабдяването и търговията. Занимават я всекидневните стратегии и практики на селяните за

³ *Lesen für den Fortschritt. Zur Rezeption von populärer landwirtschaftlicher Fachliteratur in Bulgarien (1878–1944)*. Münster: Waxmann, 2001, 342 p. (подробна рецензия от Доротея Добрева в сп. „Български фолклор“, 2002, кн. 3/4, 135–139).

⁴ „Das Publikum besuchte zufrieden das Theater und staunte.“ Überlegungen zu Theater und Öffentlichkeit in Bulgarien um 1900. – In: Herald Heppner, Roumiana Preshlenova (Hg.). *Öffentlichkeit ohne Tradition. Bulgariens Aufbruch in die Moderne*. Frankfurt a. M., 2003, 193–210; „Was nicht nützlich ist, ist schädlich.“ Theater und städtische Unterhaltungskultur im bulgarischen Europäisierungsdiskurs (zweite Hälfte 19. Jahrhundert.). – In: Petar Petrov, Katerina Gehl, Klaus Roth (Hg.). *Fremdes Europa? Selbstbilder und Europa-Vorstellungen in Bulgarien (1850–1945)*. Berlin, 2007, 49–60; Baj Ganju auf dem Maskenball. „Fremdes Europa“ und öffentliche Stadtkultur in Bulgarien um 1900. – In: Petar Petrov, Katerina Gehl, Klaus Roth (Hg.). *Fremdes Europa? Selbstbilder und Europa-Vorstellungen in Bulgarien (1850–1945)*. Berlin, 2007, 81–99; Театърът като гражданска образователна институция. Размисли за „гражданско общество“ и „дивилизоване“ в България в края на XIX и началото на XX век. – В: Петър Петров и др. *Нашата Европа. Български представи за своето и чуждото 1870–1945*. София, 2011, 241–266.

справяне със затруднения и дефицити. Някои от публикациите ѝ са посветени на теоретични и методологични въпроси⁵.

През годините Г. Волф поддържа активно сътрудничество с български етнографи и фолклористи. Изследванията ѝ във и за Радуил, както и част от онези върху популярната култура са осъществени съвместно с научни сътрудници от бившия Институт за фолклор и бившия Етнографски институт (от 2010 г. слети по-късно в Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей) при БАН. Нейните приноси в изследването на популярната култура в контекста на модернизирването на обществото и промените настъпили след Втората световна война получават заслужено признание. Да ѝ пожелаем здраве, нови идеи и публикации.

На мъногая лѣта!

Петър Петров
Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
Българска академия на науките

⁵ Застроеното социалистическо пространство. Пространствено и функционално преустройство на едно българско село от 50-те години до днес. – *Български фолклор*, 23/3–4, 1997, 39–70; Проектът „Радуил“ – етнологично изследване на селото между „микроистория“, „преживяна история“ и „собствен живот“. – *Българска етнология*, 36/4, 2000, 5–16; „Власт“ и „своенравие“. Към анализа на реалния социалистически жизнен свят. – В: Радост Иванова, Ана Лулева, Рачко Попов (ред.). *Социализмът – реалности и илюзии. Етнологични аспекти на всекидневната култура*. София, 2003, 120–132; A Socialist Mayor and His Village. The Receiving End of the „Transmission Belt“. – In: Christian Giordano et al. (eds.). *Bulgaria. Social and Cultural Landscapes*. Fribourg, 2000, 231–247. „Mangelwaren“. Konsumentenerwartungen und „Beziehungen“. Einkaufen in der sozialistischen Konsumgenossenschaft. – *Ethnologia Balkanica*, 4, 2000, 91–116; Funktionäre und lokale Öffentlichkeit. „Politische Kultur“ im sozialistischen Dorf. – In: Zvetana Todorova, Clemens-Peter Haase (Hg.). *Politische Kultur in Bulgarien seit 1878, Deutschland und Südsoteuropa*. Sofia, 2003, 213–231; Nationale Politik und lokale Praxis im Vergleich. Zum kulturspezifischen Umgang mit dem „sozialistischen System“ in der VR Bulgarien und der DDR. – In: Silke Göttisch, Christel Köhle-Hetzinger (Hg.). *Komplexe Welt. Kulturelle Ordnungssysteme als Orientierung*. 33. Kongreß der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde in Jena 2001. Münster, 2003, 239–248; Arbeiten in einer landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaft (TKZS) in Bulgarien. – In: Klaus Roth (Hg.). *Arbeit im Sozialismus – Arbeit im Postsozialismus. Erkundungen zum Arbeitsleben im östlichen Europa*. Münster, 2004, 71–90 (в съавторство с Doroteja Dobрева).

Кети Мирчева – един независим изследовател на 65 години

Има различни типове учени. Едни имат вкус към теоретичните разсъждения, други – към фактологическите наблюдения. Много рядко двете неща се съчетават. При Кети Мирчева това се забелязва почти веднага. Основната част от изследванията ѝ са посветени на конкретни личности, факти и събития – за Любен Каравелов и Стоян Заимов, революционното движение от 70-те години на XIX век и Левски, авторизиране на неподписани статии от това време, разчитане и тълкуване на архивни материали и пр. Те не само са разглеждани максимално всестранно, но и с познаване на сериозния научен инструментариум. При това, нейните статии и студии са сякаш имунизирани спрямо често срещаното и досадно въвеждане на цитати и отправки към авторитетни фигури, които в момента са на гребена на вълната, или са мислени по този начин.

Специално внимание заслужават наблюденията на К. Мирчева върху позабравени, пренебрегнати или практически неизвестни фигури от миналото – Таньо Стоянов, Светослав Миларов, Мелетий Софийски, Иларион Критски, Григор Д. Начович, Фредерик Милинген (Осман бей) (заедно с Олга Тодорова), Христо (Христофор) Мустаков... Някои от тях са свързани с невероятни истории, измерени и нещо коментирани от изследователката. Подобни сюжети впрочем тя открива и при някои от големите фигури, например Георги С. Раковски и пренасянето на тленните му останки.

Интересът на К. Мирчева към миналото се реализира и в редица текстове, които тя публикува и коментира, обикновено заедно с други сериозни изследователи – два тома „Семеен архив на Хаджитошеви“ (1984, 2002), „Записки от терсханата“ (1999) на Ст. Заимов, както и два тома „Зографски кондики“ (2020, 2023).

На няколко пъти съм се обръщал към Кети за консултации. Последния път ѝ предложих да разчетем заедно един особен ръкописен текст – непубликувана статия на Васил Попович, стилизирана като средновековен текст. Бях го намерил, имах и някакъв коментар. Работихме заедно, тя има съществен принос към резултата – и като текст, и като анализ. Имах желание публикацията да бъде обща, но тя дискретно се оттегли, без да имаме никакви сериозни разминавания, каза че приносът ѝ е по-малък, вероятно някои мои коментари ѝ изглеждаха недокрай обосновани.

Привидно встрани от строго научните ѝ занимания, рядко, но недвусмислено К. Мирчева публично заявява своите разбирания по важни обществени проблеми, например за съдбата на българските евреи, за ключови периоди и

събития от миналото и днешния ден. Без да предизвикват медиен шум, тези нейни публикации се помнят заради тяхната ерудираност и задълбоченост, които лежат в основата на категоричността на заявената позиция. Тези идеи намират място и в учебниците, които тя подготвя, едно специфично занимание, от което тя като че ли се отдръпна. Допускам, че причината е свързана и с обвързването им с проблематичните учебни планове, може би и с разбиранията на съавторите учители. Не съм я питал, в случая може би отнасям към нея моите учебнически неволи.

На няколко пъти съм имал удоволствието да публикувам нейни текстове в „Литературна мисъл“ и при първия от тях бях изненадан, когато трябваше да посоча „афилиацията“ и научните титли. При коректурата Кети поправи моите импровизации (д-р, Институт за исторически изследвания, тогава Институт за история) с нетипичното „независим изследовател“. Освен че е формално точно, при него може да се потърси и някаква гордост (чувство, което е иначе чуждо на Кети), гордост от независимостта, от свободата да представяш своята гледна точка, своите разбираня, без да се съобразяваш с институционална принадлежност и с „честта на пагона“.

Николай Аретов
Институт за литература
Българска академия на науките

Избрана библиография

1. За извороведската стойност на приписките и бележките с просветна информация (XVI – XVIII в.) – *Годишник. История на образованието в България*, 1, 1983, 69–90.
2. Две неизвестни писма за контакти на английския вицеконсул Блът с българските просветни дейци през Възраждането. – *Годишник. История на образованието в България*, 2, 1984, 304–311. (съдържа и текста на писмата)
3. Полезен може да бъде някой, без да е известен. (150 г. новобългарско училище. Живот и просветителска дейност на габровския учител Цвятко Недев Самарджиев). – *Зорница*, № 25–26, 1985, 112–115.
4. Каталог на документите на Габровското училище, съхранявани в Националния музей на образованието. (1842 – 1892). – *Годишник. История на образованието в България*, 3, 1985, 140–152 (в съавт. с Жозефина Кирпиченко).
5. За Търновския митрополит Иларион Критски и неговата роля в създаването и укрепването на първото новобългарско училище в Габрово. – *Годишник. История на образованието в България*, 4, 1986, 32–42.
6. Неизвестни писма на Йоаким и Георги Груеви. – *Известия на държавните архиви*, 56, 1988, 325–363.

1869

7. Из историята на българо-гръцката вражда (по материали от българския възрожденски печат 1844–1878). – В: *Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България*. София, 1994, 252–257.
8. Любен Каравелов – Александър Нарешкин и освободителното движение на южните славяни – 1877 – 1878 година. – *Исторически преглед*, 1994/1995, № 3, 133–147.
9. За вестник „Свобода/Независимост“ и неговото разпространение сред българската емиграция. – В: *Култура, църква и революция през Възраждането*. Сливен: Исторически музей – Сливен, 1995, 111–121.
10. Вестникът на Любен Каравелов „Свобода/Независимост“ и организационната структура на БРЦК в Османската империя (абонати и кореспонденти). – *Българско възраждане. Идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 1, 1995, 129–154.
11. Някои наблюдения върху външнополитическата активност на българската емиграция – 1867–1869 г.: Щрихи към портрета на Григор Д. Начович. – *Исторически преглед*, 1996, № 5, 3–28.
12. Русчук и българския емигрантски печат през 60-те – 70-те години на XIX в. – *Алманах за историята на Русе*, 1, 1996, 93–106.
13. Началото на една историография. Размисли за изложбата „Април 1876. Първата история“ в Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 18 април – 2 май 1996 г. – *Исторически преглед*, 1996, № 4, 150–152.
14. Отново за разпиления архив на Любен Каравелов (Има ли вина Захарий Стоянов?). – *Българско Възраждане. Идеи. Личности. Събития (Годишник на Общобългарския комитет „Васил Левски“)*, 2, 1999, 242–260.
15. Любен Каравелов и българската емиграция в 1869 г. – В: *Българското революционно движение в навечерието на създаването на БРЦК 1869 г.* София, 2000, 47–60.
16. Кореспондентската мрежа на вестник „Свобода/Независимост“ – въобразена и реална география. – *Литературна мисъл*, 2000, № 2, 23–41.
17. „Агликена поляна“ и „Четите в България“, или как бе създаден първият исторически разказ за четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа. – В: *Захари Стоянов и нашето време*. София, 2000, 269–280.
18. Документи, свързани с дейността на Любен Каравелов (1872 – 1878). – *Българско Възраждане. Идеи. Личности. Събития (Годишник на Общобългарския комитет „Васил Левски“)*, 3, 1998/2000, 2001, 162–202.
19. Кое е последното писмо на Любен Каравелов до Васил Левски. Наблюдения и допълнения към последните месеци от дейността на Левски, контактите на двамата ръководители на БРЦК и участието на Пловдивския комитет в тях. – В: *БРЦК в историческата съдба на българския народ: Докл. и науч. съобщения от науч. конф., проведени в Ловеч през 2001 и 2002 г.* Велико Търново: 2003, 41–68.
20. От респекта през противопоставянето до вграждането в националния пантеон (Любен Каравелов в живота и интерпретацията на Стоян Заимов). – В: *Наше минало: издание за история, изкуство и култура*, № 26, ноември 2003, 59–63.

21. Емигрантът – в служба на нацията и националното движение. Случаят Любен Каравелов. – В: *Българската емиграция през Възраждането*. Сливен, 2003, 77–80.
22. Циганите в българската словесност през XIX век. – В: *Балканските идентичности в българската култура*. София: Кралица Маб, 2003, 159–169.
23. Изследвачът на Българското възраждане Крумка Шарова. По случай 80 години от рождението ѝ. – *Българско Възраждане. Идеи. Личности. Събития (Годишник на Общобългарския комитет „Васил Левски“)*, 6, 2004, 183–190.
24. В осмисляне на натрупаното. Историкът Крумка Шарова. – *Исторически преглед, 2004, № 5–6*, 31–50 (юбилейно издание по случай 80 години от рождението на професор Крумка Шарова).
25. Кореспондентската мрежа на вестник „Свобода/Независимост“ – въобразена и реална география. – В: *Въобразените текстове на Българското възраждане: В чест на Стефана Таринска*. София: Издателски център Боян Пенев, 2005, 204–233.
26. Отново за московския период на Любен Каравелов и сътрудничеството му в руския периодичен печат (1861–1867). – *Българско Възраждане – идеи, личности, събития. (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 7, 2005, 49–55.
27. Панайот Хитов и вестник „Свобода/Независимост“. – В: *Панайот Хитов и българското националноосвободително движение*. Сливен, 2005, 116–122.
28. Стоян Заимов – „дискредитираният“ апостол на Врачанския революционен окръг. – *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 8, 2006, 93–121.
29. Българският „прочит“ на Мацини в края на 60-те – началото на 70-те години на XIX век. – В: *Българи и италианци през вековете в борби за независимост и държавност*. София: Институт по история, 2006, 262–273.
30. Пръв проект за създаване на цялостен разказ за въстанието от 1876 година. – *Българско Възраждане – идеи, личности, събития. (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 8, 2006, 411–420.
31. Един епизод от историята на възрожденския ни печат: Любен Каравелов на страниците на в. „Шутош“ – между съмишленичеството и крайното отрицание. – *Исторически преглед, 2007, № 3–4*, 130–141.
32. Мелетий Софийски – първи екзархийски митрополит в София. – В: *Историята и книгите като приятелство: сборник в памет на Митко Лачев*. София: Гутенберг, 2007, 541–582.
33. Един забравен образ на Васил Левски, създаден от Стоян Заимов в 1884 г. [в първата книжка на „Миналото“]. – В: *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 9, 2007, 127–146.
34. Гръцки документи от Христо (Христофор) Мустаков. – В: *Балканските измерения на фамилията Мустакови*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2008, 240–417 (в съавт. с Надя Данова и Андреас Либератос).

1869

35. Отново за московския период на Любен Каравелов и сътрудничеството му в руския периодичен печат (1861–1867). (Необходимо допълнение). – В: *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 11, 2009, 183–190.
36. Идеите на БРЦК във вестник „Свобода/Независимост“ (Някои резултати от количествен анализ на съдържанието на изданието). – В: *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 11, 2009, 131–169.
37. В търсене на „верния тон“ между национализма и верноподаничеството. Някои наблюдения върху официалния дискурс в Болградското централно училище (1859–1868). – В: *Просвета и промяна*. София: Институт за исторически изследвания, 2010, 353–369.
38. За последните години от живота на Любен Каравелов – имало ли е прелом. – В: *Времето на Левски*. София: Културно дружество „Родно Лудогорие“, 2010, 292–332.
39. Унищожаване на книги – български практики и митове от XIX век. – В: *Балканите. Модернизация, идентичности, идеи*. София: Институт за балканистика с Център по тракология, 2011, 364–390.
40. Едно писмо на Васил Априлов от 15 май 1845 година. – В: *Факти и мистификации в старите текстове*. София: ИК Гутенберг, 2011, 302–332.
41. Неизвестни страници от биографията на един международен авантюрист през третата четвърт на XIX век: балкански визии и български контакти на Фредерик Милинген (Осман бей) до 1878 г. – В: *Българското възрожденско общество – проблеми, борби и постижения: сборник с изследвания в чест на 75-годишнината на доц. д-р Огняна Маждракова-Чавдарова*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, 411–446 (в съавт. с Олга Тодорова).
42. Нови документи за завещанието на Любен Каравелов и съдебните спорове около печатницата му след неговата смърт. – В: *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 16, 2015, 96–132 (в съавт. с Веселина Антонова и Иво Жейнов).
43. На кого принадлежат литературните произведения: първото издание на съчиненията на Любен Каравелов и въпросът за авторските права у на – В: *Българско Възраждане – идеи, личности, събития (Годишник на Общобългарски комитет и Фондация „Васил Левски“)*, 16, 2015, 88–95.
44. Включването на „Старозагорското въстание“ в големия национален разказ (от Освобождението до 1908 г.). – *Известия на Старозагорския исторически музей*, 6, 2016, 44–55.
45. Присноблаженото „Право“ и развратната „Свобода“ (Из историята на полемиката Любен Каравелов – Иван Найденов). – *Култура, идентичности, съмнения: сборник в чест на проф. д.ф.н. Николай Аретов*. София: АИ Проф. Марин Дринов, 2016, 276–290.
46. За началото на почитта към Априлското въстание. – *Marginalia*, 29.04.2016, достъпно на <http://surl.li/ojzjk> (посетено на 18.12.2023)

47. „Кръвната клевета“ в огледалото на пловдивския български печат през последното десетилетие на XIX век. – *Годишник на Регионален исторически музей* – Пловдив, 2017, 192–207.
48. Първото национално честване на Априлското въстание – между политическите употреби и локалните пристрастия. – В: *Град и памет: Априлското въстание 1876 г. през призмата на паметта*. (Годишник на Регионален исторически музей – Пазарджик), 2017, 174–206.
49. Между политиките на две империи. Нови данни за опити на български колонисти в Русия за репатриране в Османската империя от 1871–1872 г. – *Исторически преглед*, 2018, № 1, 134–186 (в съавт. с Надя Данова)
50. Пренасянето на тленните останки на Г. Раковски от Букурещ в София през 1885 г. Към началото на създаването на националния пантеон. – *Литературна мисъл*, 2018, № 1, 51–67.
51. Четири зографски кондики от XVIII – началото на XIX век. – В: *Зографски сборник: Зографският архив и библиотека. Изследвания и перспективи*. София: Зографска света обител, 2019, 350–412 (в съавт. с Надя Данова, Олга Тодорова, Светлана Иванова).
52. Към историята на антисемитизма в Пловдив в късния XIX век. – *Литературна мисъл*, 2020, № 1, 70–89
53. Към историята на една книга: „Черковний въпрос“ на Светослав Миларов – създаване, среща с османската цензура. – В: *Дългият осемнадесети век 3. Книгите като събития в Европа и Османската империя (XVII – XIX век)*. София, Общество за изучаване на XVIII век, 2020, 255–284.
54. Ловчанските революционни комитети и локалните обществени конфликти – влияния и зависимости. – В: *150 години Вътрешна революционна организация. Сборник с доклади от научна конференция от научна конференция „Изграждане и дейност на Вътрешната революционна организация (1869 – 1876), 8 май 2019, Плевен*, 2020, 105–113.
55. За изследователското дело на Крумка Шарова и настоящото издание. – В: Шарова, Крумка. *Архивът на Българския революционен централен комитет: извороведски изследвания*. София: ИК Гутенберг, 2021, 9–22.
56. Опит за интерпретация на някои от новооткритите османски документи за Васил Левски и съдебното следствие срещу участниците в Арабаконашкия обир. – В: *Васил Левски, комитетската организация и османската власт 1872 – 1873 г.* София: Златен змей, 2021, 48–70.
57. Историята на един балкански град или как се раждат българският и гръцкият национализъм. – *Литературна мисъл*, 2021, № 4, 149–152.
58. 150 години от гибелта на Васил Левски. Апостола, историографията и популярната памет през последното десетилетие – три казуса. – *Българистика/Bulgarica*, 46, 2023, 9–22.
59. Три Зографски кондики (1799–1904 г.). София: Фондация Наследство Зографски манастир, 2023, 448 с. (съст., заедно с Надя Данова и Светлана Иванова).

Николай Русев на 65 години

През август 2017 г., както всяка от предходните години, проф. Николай Дмитриевич Русев пристигна в Бяла на Черно море с група студенти от Тараклийския университет (Република Молдова) на учебна практика на археологическия обект на нос Свети Атанас. Също както винаги имаше всякакви подаръци и поредните издания на „STRATUM plus“, но... с непринудено задоволство, Кольо, както приятелски си го наричах, постави на масата и монографията за родното му село (състоящо се от две трети етнически бесарабски българи): „Шикирлик – Суворово: два века в истории (1815–2015). По документам и рассказам участников событий“. Вече беше ми споделял някои теми по книгата (в обем от 680 стр.), но макар и запознат със значимата му библиография, възкликнах: – *Еххх..., и да знаеш, имаш издадени десетки книги и стотици статии, но с тази си изпълнил дълга към поколенията!*

* * *

Проф. дин Николай Дмитриевич Русев е роден на 25 март 1958 г. в село Суворово (Измаилски район, Одеска област) в семейство на потомци на преселили се в края на XVIII – началото на XIX в. българи. През 1980 г. завършва специалност „история“ в Одеския университет „Иля Мечников“ и още като студент задълбочава интересите си към археологията и средновековната история. От 1987 г. е научен сътрудник по средновековна история в Института по история на Молдовската Академия на науките. От това време са и първите му професионални ангажименти в археологическа експедиция – на знаменитата крепост Стари Орхей и както лично ми е споделял, дължи много на един от първите си учители в археологията Павел Петрович Бирня (също етнически българин от с. Твърдица). В 1992 г. защитава кандидатска дисертация на тема „Низовья Дуная и Днестра времени формирования Валашского и Молдавского княжеств (проблемы истории городов конца XIII–XIV вв.)“ (научен ръководител Л. Л. Полевой). В периода 1992–1997 г. освен работата в Молдовската академия на науките редовно участва в археологически разкопки на територията на Молдова и в Одеска област в Украйна, а също преподава средновековна история в университета и в педагогическия институт.

От 1998 г. и последователно в следващите години е завеждащ Катедрата за история на цивилизацията, декан е на Факултета по културна антропология и ректор на Висшата антропологическа школа (ВАШ) в Кишинев. Чете курсове на тема: „Цивилизация на средновековна Европа“, „Комплексно изворознание“ и др. От 1999 г. е един от съ-редакторите на авторитетното списание по археология и културна антропология „STRATUM plus“, за ре-

довното излизане на което и за придържането му към високо професионално съдържание проф. Русев отдава много сили. През 2000 г. успешно защитава дисертация (за степента доктор на историческите науки) на тема: „Молдавия во второй половине XIII – первой трети XVI вв. по данным нумизматики“ в Института по история на материалната култура при Руската академия на науките (Санкт-Петербург).

В последните десетилетия на миналия и в първите на новия век е организатор и ръководител на редица археологически експедиции в Украйна, Молдова, България. Сътрудничи на експедиции на Украинската академия на науките, Ермитажа и Университета в Копенхаген във връзка с археологически изследвания в района на делтата на р. Дунав, по-конкретно микрорайона до т.нар. Траянов вал. Член е на управителния съвет на научното дружество на българистите в Република Молдова.

От 2004 г. е професор в създадения и с неговата лична съпричастност Тараклийски молдовско-български университет „Григорий Цамблак“ (ТДУ; Тараклийски държавен университет). Освен учебните занятия, заедно със своите асистенти изгражда „Учебен историко-етнографски музей“ с акцент върху местната диаспора. Повече от 25 години, заедно с професорите Р. Рашев, Г. Атанасов и с доцент В. Йотов организира археологически експедиции на няколко знакови паметници в Североизточна България, където стотици студенти от ВАШ и ТДУ преминават своята учебна практика.

Изследователската работа на проф. Русев се характеризира с широта на научните интереси и се простира в няколко интердисциплинарни области: археология, нумизматика, изворознание, икономическа и социално-политическа история на Източна и Югоизточна Европа през Средновековието и в частност микроистория на Буджака (южната част на Бесарабия). Публикациите му имат безспорен принос в българистиката и особено в трансграничните проучвания. Централно място в научното му дело са проблемите от историята на прабългарите по Прутско-Днепровските земи през Средновековието, българите и татарите от „Златната орда“ по Долни Дунав (втората половина на XIV – първата половина на XV в.) и др. Николай Д. Русев е автор и съавтор на повече от 200 научни и научно-популярни статии, а също и на редица монографии, в това число: „На грани миров и эпох: города низовий Дуная и Днестра в конце XIII–XIV вв.“ (1999); „Монеты средневековой Молдавии (Историко-нумизматические очерки)“ (1999); „1812 – поворотный год в истории Буджака и задунайских переселенцев“ (2011), „История Республики Молдова“ (претърпяла вече три издания).

В продължение на години Н. Русев извършва преподавателска и консултантска работа, като няколко поколения изследователи се радват на неговата подкрепа. Под негово научно ръководство са защитени дисертациите на Л. Дергачева (Кишинев, 2011 г.) и А. Красножон (Черновци, 2018 г.). Заедно с О. Луговой (доцент в Одеския университет) и В. Йотов подготвя издаването

на важното изследване (от 1950 г.) на известния одески историк на средните векове П. О. Каришковски (П. О. Карышковский) „Балканская эпопея князя Святослава 967–971 гг.“ (Варна, Кишинев, Одеса, 2022, 372 с.).

Сътрудничеството на Николай Русев с българските историци и археолози е с близо тридесетгодишна давност и се изразява в участие не само в археологически експедиции, но и в научни конференции като „Българите в Северното Причерноморие“ във Велико Търново (1996, 1997, 2004, 2009, 2012) и редица други. Научните публикации, основани на докладите от тези форуми, са приносили и бележат нови постижения в историята на културното наследство на Балканите.

Да му пожелаем здраве и още много творчески успехи!
На мъногая лѣта!

Валери Йотов
Археологически музей, Варна

Избрана библиография

1. Этнический и конфессиональный состав населения Белгорода (Четатя Албэ) золотоордынского периода. – *Молдавский исторический журнал*. № 4. 1990, 29–37.
2. История Белгорода XIV в. в „Житии Иоанна Нового“. – В: *Проблемы истории и археологии Нижнего Поднепровья*. Часть I. История. Белгород-Днестровский. 1990, 129–130.
3. Историческая судьба жития Иоанна Нового. – В: *Болгаристика в системе общественных наук: опыт, уроки, перспективы*. Харьков. 1991, 46–47.
4. Городские центры Днестровско-Дунайских земель и Золотая Орда (моменты и ареалы эволюции). – В: *Молдавский феодализм. Общее и особенное (история и культура)*. Кишинев. 1991, 39–66.
5. Социальные конфликты в Белгороде на Днестре XIV в. – В: *Из истории социальных отношений и общественно-политического движения в Молдове (XIV – начало XX в.)*. Кишинев. 1991, 6–22.
6. Нижний Дунай в истории Молдовы XIV в. – *Молдавский исторический журнал*. № 1. 1993, 39–46.
7. Золотая Орда в жизни городов Днестровско-Дунайского региона. (По сведениям письменных источников). – In: *Evul mediu timpuriu in Moldova (probleme de istoriografie si istorie urbana)*. Chisinau. 1994. P. 70–107. (Съавт. И. Г. Коновалова).
8. Два пассажа из „Описания Молдавии“ Дмитрия Кантемира: перспективы археологической интерпретации. (Предварительные соображения). – *Молдавский исторический журнал*. № 2. 1994, 24–28.
9. Бесарабските българи: история, проблеми, перспективи. – *Епохи*. Кн. II, година II. 1994. Велико Търново, 5–15 (0,7 а.л.). (Съавт.: И. Ф. Грек, Н. Н. Червенков).

10. Българи, византийци и руси на долното течение на Дунав през 968–971 г. – В: *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 5. Велико Търново, 1996, 175–187.
11. Политическая ситуация на Нижнем Дунае конца XIV века и Молдавское княжество. – *Трудове на Великотърновския университет. Исторически факултет*. Т. 32, кн. 3. 1994. Велико Търново. 1996, 121–132.
12. Житие Иоанна Нового: легенда и историческая действительность. – В: *Аккерманские древности*. Вып. I. Белгород-Днестровский. 1997, 127–162.
13. *История Республики Молдова*. Кишинев, 1997. 333 с. (Съавт.: Н. П. Тельнов, П. П. Бырня и др.). Гл. IV. Молдавия в условиях османского господства (1538–1774 гг.), 60–76.
14. Българите и татарите от „Златната Орда“ на Долни Дунав (втората половина на XIV в. – първата половина на XV в.). – В: *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 6. Велико Търново, 1997, 153–167.
15. „Безноса я привратница эпох“: Черная смерть на Западе и Востоке Европы. – В: *Stratum: структури и катастрофи. Сборник символической индоевропейской истории*. СПб. 1997, 220–239.
16. Болгарско-молдавские контакты на Нижнем Дунае (вторая половина XIV в.). – In: *Relațiile moldo-bulgare în epoca medie și modernă*. Chișinău. 1998, 51–62.
17. Нижний „Траянов“ вал в контексте топографии и хронологии древностей Буджака. – В: *Древнее Причерноморье. IV-е чтения памяти проф. П. О. Карышковского*. Одесса. 1998, 129–134.
18. *Правители Европы. Справочное издание*. Одесса, 1998. 527 с. (Съавт.: О. А. Довгополова, Е. А. Радзиховская и др.) Болгария, Молдова, Румыния, 245–267, 416–423.
19. Василий Дмитриевич Агура: жизнь и судьба. – В: *История и культура болгар и гагаузов Молдовы и Украины (Сборник статей к 100-летию со дня рождения И.И. Мецгерюка)*. Кишинев. 1999, 130–138.
20. Археологические исследования Буджакской экспедиции в микроне зоне села Суворово. – В: *Охрана и исследования памятников археологии в Одесской области*. Одесса. 1999, 34–37, 73, 74. (Съавт.: А. В. Гудкова, К. Рандсборг, М. М. Фокеев).
21. *На грани миров и эпох: города низовий Дуная и Днестра в конце XIII–XIV вв.* Кишинев. 1999. 240 с.
22. К истории изучения античных памятников Бессарабии (по документам Императорского Одесского общества истории древностей). – *Stratum plus*. № 3: Скифский квадрат. 1999, 359–367. (Съавт. С. И. Пармакли).
23. Молдавия в „темные века“: материалы к осмыслению культурно-исторических процессов. – *Stratum plus*. № 5: *Неславянское в славянском мире*. 1999, 379–407.
24. Монеты средневековой Молдавии (Историко-нумизматические очерки). – *Stratum plus*. № 6: *Время денег*. 1999, 176–262. (Съавт. П. П. Бырня).
25. Исследования городища Руйно – Каргал-кале (предварительные сообщения). – *Stratum plus*. № 5: *Великая Скуфь*. 2000, 97–107. (Съавт.: Г. Атанасов, Г. В. Засыпкина, В. Йотов).
26. „Яко ту вся благая сходятся“: Антропология дунайской трагедии 968–971 гг. – *Stratum plus*. № 5: *Великая Скуфь*. 2000, 213–225.

1869

27. Молдавские монеты конца XIV – первой трети XV вв. (особенности распространения). – *Stratum plus*. № 6: Печать презренного металла. 2000, 204–220.
28. Балканы и Восточная Европа: к истории цивилизационного выбора. – *Stratum plus*. № 5: *Славянские древности*. 2001–2002, 300–319.
29. *История Республики Молдова*. Изд. 2-е. Кишинев, 2002. 360 с. (Съавт.: Н. П. Тельнов, П. П. Бырня и др.). Гл. IV. Молдавия в условиях османского господства (1538–1774 гг.), 63–81.
30. „И... разошлись славяне по земле“. *Из истории Карпато-Днестровских земель VI–XIII вв.* Кишинев, 2002. 240 с. (Съавт.: Н. П. Тельнов, В. П. Степанов, Р. А. Рабинович.). Гл. 3. Славяне, болгары и Болгарское государство, 67–131.
31. Новые данные о Трояновом вале. – В: *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V век н.э.)*. Тирасполь. 2002, 406–412. (Съавт. М. М. Фокеев).
32. Разкопки на раннесредневековната крепост до с. Руйно, област Силистра. – В: *Археологически открития и разкопки през 2001 г. XLI национална археологическа конференция*. София, 2002, 130. (Съавт.: Г. Атанасов, В. Йотов).
33. Молдавия и „Параталасия“: свидетельства нумизматики. – В: *Древнее Причерноморье. V-е чтения памяти проф. П. О. Карышковского*. Одеса. 2003, 158–166.
34. Благотворительное общество в бессарабской болгарской колонии Шикирли-Китай (1876–1877 гг.). – В: *Бессарабия и освобождение Болгарии*. Кишинев, 2004, 47–51.
35. Ароматы увядающего говора (болгарские фразеологизмы села Суворово). – В: *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 8. Велико Търново. 2004, 101–118.
36. Раннесредневековна крепост до с. Руйно, община Дулово, област Силистра. – В: *Археологически открития и разкопки през 2003 г. XLIII национална археологическа конференция*. София. 2004, 187. (Съавт.: Г. Атанасов, В. Йотов).
37. Волохи, русские и татары в социальной истории средневековой Молдавии. – *Русин*. № 2. 2005, 93–105.
38. Монетные находки и молдавско-польские связи конца XIV – первой трети XV вв. – В: *Древнее Причерноморье. Сборник статей, посвященных 85-летию со дня рождения проф. П. О. Карышковского*. Одеса. 2006, 188–193.
39. Стефан Великий в обстоятельствах времени (антропологические эскизы). – *Stratum plus*. № 6: Печати времени. 2003/4, 19–62. (Съавт.: Ж. Б. Кроитор, Ю. В. Лазо).
40. Некоторые аспекты молдавско-русских связей эпохи Стефана Великого. – *Русин*. Международный исторический журнал. № 2 (4). 2006, 44–55.
41. Дунайские болгары в эпоху раннего средневековья (цивилизационный аспект). – *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 9. 2006. Одеса, 61–76.
42. Болгары в средневековой истории Карпато-Днестровских земель: обзор проблематики. – В: *Человек в истории и культуре. Сборник в честь 70-летия В. Н. Станко*. Одеса – Терновка, 2007, 208–217.
43. Совместные молдавско-болгарские исследования археологических памятников Нижнего Подунавья (некоторые итоги и перспективы). – In: *Relații moldo-bulgare: Problemele de cercetări*. Chișinău. 2007, 37–44.

44. К археологии болгарского Онглоса – Дунав – Днестър. – *Годишник на Тараклийския държавен университет*. Т. 1. Кишинев. 2007, 34–47.
45. Некоторые тенденции в общественной жизни болгарской колонии Шикирли-Китай в 1857–1878 гг. (Опыт исторической индукции). – В: *Безсмъртието на Васил Левски (Сборник с доклади от Международната научна конференция, проведена на 12 юни 2007 г. в Тараклийския държавен университет по случай 170-годишнината от рождението на Апостола)*. Кишинев. 2008, 91–104.
46. „В начале и в конце благих дел“ (О трех этапах истории Молдавии эпохи Стефана Великого). – *Revista de istorie a Moldovei*. Nr. 2 (74). Chişinău. 2008, 49–65.
47. Средневековые болгарские и ордынские монеты XIII–XIV из укрепления близ с. Пожарево. – *Acta musei Varnaensis*. Т. VII. Част 1: Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на Черноморското крайбрежие. Варна. 2008, 389–402. (Съавт. Г. Атанасов).
48. „Очень жестокий и воинственный болгарский народ в большей своей части оставил идолов...“ (Об одном из последствий крещения Болгарии). – В: *„България, земя на блажени...“*. *In memoriam professoris Jordani Andreevi. Международна конференция в памет на проф., д.и.н. Йордан Андреев*. Велико Търново: ИВИС. 2009, 241–251.
49. Болгары и славяне в дунайском ханстве VII–IX вв.: проблема центра и периферии. – *Синергетика образования*. № 2 (18). VI Международные Кирилло-Мефодиевские научно-педагогические чтения. Армавир. 2010, 130–134.
50. Северо-восточные владения Дунайской Болгарии VII–X вв.: история и погребальные памятники. – *Stratum plus*. 2010. № 5: Ремесло археолога, 159–168.
51. Григорий Цамблак в Молдове: факты и догадки. – В: *Молдовско-български връзки: Бележити личности. Образование и наука*. Кахул, 2011, 8–24.
52. Демографические сведения 1835 г. о „задунайских переселенцах“ колонии Казаклия. – *Българите в Северното Причерноморие*. Изследвания и материали. Т. 11. Одесса; Велико Търново. 2012, 57–76. (Съавт. Ю. Г. Узун).
53. Измаильский болгарин Георгий В. Шопов: возвращение из забвения. – В: *България: митрополия и диаспора. Сборник по случай 65-та годишнина на д.и.н. Николай Червенков*. Отг. ред. проф. К. Калчев. Кишинев. 2013, 259–268.
54. Онглос в начальной истории Дунайской Болгарии. – *Древнее Причерноморье*. Вып. X. Одеса, 2013, 39–47. (Съавт. Г. Г. Атанасов).
55. Археологическая практика в Болгарии: развитие знаний как продолжение обучения. – В: *Десет години Тараклийски държавен университет „Григорий Цамблак“*. Тараклия, 2014, 117–136.
56. Феномен балкано-дунайской культуры и история Дунайской Болгарии. – В: Козлов В. И. *Население степного междуречья Дуная и Днестра конца VIII – XI веков: балкано-дунайская культура*. Казань, Санкт-Петербург, Кишинев, 2015, 278–295.
57. Серьги в виде знака вопроса из средневековой Болгарии: мысли об археологии в связи с публикацией Георгия Владимировича. – *Stratum plus*. № 5. – Санкт-Петербург, Кишинев, Одеса, Бухарест. 2020, 437–441.

58. За археологията и хората (второ десетилетие българо-молдовска археологическа експедиция). – *Добруджа*. Т. 30. Добрич, Силистра, 2015, 509–517.
59. Денежное обращение и монетные эмиссии правобережного Поднестровья в эпоху Золотой Орды. – *Стародавнє Причорномор'я*. Випуск XIII. Голов. ред. І. В. Немченко. (Чтения памяти П. О. Карышковского). Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. 2021, 362–368.
60. Обитатели степей Буджака: опыт беглого обозрения наблюдений XVIII в. – *Stratum plus*. № 6: *Из жизни некоторых царств*. Санкт-Петербург, Кишинев, Одесса, Бухарест. 2021, 53–74. (Съавт. Ф. З. Марков).

In memoriam

Ото Кронщайнер (1938–2023)

„Забравата е най-големият враг на добрите дела“

На 26 октомври 2023 г. напусна този свят проф. Ото Кронщайнер. С неговата кончина световната палеославистика изгуби един от най-ярките си изследователи и популяризатори на старобългарската литература и език. Благодарение на солидната си подготовка в университетите във Виена, Варшава и Загреб по славистика и история на източноевропейските страни, той остави ценно научно наследство. В продължение на дълги години като преподавател във Виена и Залцбург подготви свои ученици и последователи за успешен път в славистиката.

Ото Кронщайнер е роден в гр. Лозенщайн, Горна Австрия. Следва история на източноевропейските страни и славистика във Виена, Варшава и Загреб. През 1964 г. защитава във Виена докторска дисертация, посветена на славянските планински имена в провинция Щирия („Die alpenlawischen Elemente in den Bergnamen der Steiermark“). Хабилютира се в Клагенфурт с изследване върху следите от старите славяни в Алпите („Die alpenlawischen personennamen“, 1975). Извънреден професор във Виена (1980), редовен професор в университета „Парис-Лодрон“ Залцбург (1981). От 1983 г. е директор на Института по славистика. През 1968 г. в Залцбург, в рамките на новосъздадената Катедра по славистика с титуляр проф. Иван Гълъбов, възниква първата западноевропейска българистика. Водят се езикови курсове, четат се лекции по българска граматика и по старобългарски език, канят се гости от България. Създава се внушителна за мащабите на Катедрата библиотека, която съхранява ценни първи екземпляри от стари български книги. След една почти тригодишна пауза, в края на 1981 г., извънредният професор от Виена Ото Кронщайнер получава покана да поеме катедрата по специалността „Славистика и славянска хуманистическа със специален акцент върху българистиката“.

Чрез своята активна научна политика проф. Ото Кронщайнер, в продължение на повече от 30 години, превръща Залцбург в притегателен център на българистиката. Става дума за ежегодните „Славистични разговори“, за списанието „Славянски езици“ с извънредните издания „Бялата поредица“ и „Критични издания на старобългарски текстове“, за изданието на първата на немски език „Българска литературна история“, списание за ономастични изследвания, за първо издание в два тома на немски на епиграфските паметни-

1869

ци от IX–XIV (Altbulgarische Inschriften 1994; Altbulgarische Inschriften 1997) в съавторство с К. Попконстантинов, за още множество книги, работа със студенти. Не на последно място е удачно да се отбележи и участието на лектори по български език в подготовката на студентите, изучаващи български. Той бе председател на Австрийското дружество за ономастични проучвания; от 1982 г. член на международния комитет на славистите, а от 1986 г. е почетен член на Дружеството на филолозите-българисти. Благодарение на проф. Ото Кронщайнер през 1988 г. бе сключен безсрочен договор за двустранно сътрудничество между Университета „Парис-Лодрон“ Залцбург и ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ за обмен на студенти и преподаватели в областите: германистика, история, класическа археология, славистика, биофизика и правни науки; участие в международни прояви и съвместни проекти. Неговата грижа за утвърждаване на българистиката в Европа е видна и от един важен, но уви нереализиран проект – създаване на частен център, „Австро-Баварски център за българистика“, със статут на университет по българистика в Залцбург, филиал на Нов български университет.

Проф. О. Кронщайнер беше учен с концептуално мислене. Той умееше и в дребни наглед факти да открива значими теоретични проблеми, видно от многобройните му изследвания, посветени на старобългарския език и литература. Несъмнен е приносът му за изработване на концепцията за поредицата „Die Slawischen Sprachen“, която е с международно признание. Славистичните изследвания на О. Кронщайнер имат предимно езиковедска насоченост и се характеризират със стремеж към нови хипотези за утвърдени вече положения, с широко привличане на ценни и вещо познани от него латински извори за езиковата и културната история на славяните. Той проучва славянския субстрат на територията на Австрия и мисионерската дейност в Каринтия, Панония до идването на св. св. Кирил и Методий и техните ученици по тези места. Според него залцбургският епископ Виргил, който е покръстил още през VIII в. западните славяни, е създал на основата на латинската графика за тях азбука и съответен църковен език. О. Кронщайнер поддържа идеята на американския славист Имре Боба за това, че Кирил и Методий са проповядвали в Панония и че прилагателното „моравскъ“, което се среща в изворите, не се отнася до предполагаемото име на страна Моравия, а до местното име Морава“.

Позовавайки се на мнението на редица известни слависти, О. Кронщайнер утвърждава, че през средните векове надрегионалният културен език на православните славянски (Slavia orthodoxa) в България, Киевска Рус и Сърбия по своята структура е старобългарски език, който е възникнал като официален държавен език в България по времето на княз Борис (852–889) и цар Симеон (893–927). Той отстоява мнението, че България е първата държава в Европа със собствен (старобългарски) език („Altbulgarisch oder/und Altkirchenslawisch?“), който е жив език, а така наречените класически старобългарски паметници отразяват един етап от развоя на този език, видно и

от стотиците епиграфски паметници от IX – XI в (Altbulgarische Inschriften 1994). С присъщата си неуморност и отдаденост на делото, О. Кронщайнер беше едновременно и строг редактор, добронамерен съветник и учител на мнозина от неговите възпитаници.

Към най-значимите му приноси трябва да прибавим и новото издание на *Житието на св. Методий* с паралелен немски превод (Житиѣ блаженнаго Методиа архиепискоупа моравскааго). Чрез това издание О. Кронщайнер още веднъж подчертава нееднократно изразяваното свое мнение за изключителното значение на най-великото Методиево дело – превода на Священото писание. Той с основание смята, че този факт се омаловажава и дори премълчава, като се изтъква единствено създаването на славянската азбука от двамата просветители и борбата им с триезичната доктрина. Според него житието на св. Методий съдържа много сведения – преки и косвени – за обема на преведените от него книги, видно от гл. XV, в която подробно се разказва за историята на превода. Косвените сведения са отразени в библейските цитати, използвани от житиеписеца. Те доказват не само съществуването на пълен старобългарски превод на Библията, но сочат и това, че в основата на всичките ѝ средновековни преписи лежи преводът на Методий. Чрез този труд, О. Кронщайнер осъществява стремежа си да отрази в един нов превод на съвременен език своите виждания за начина, по който трябва да се четат и интерпретират редица места от текста на Житието. Според него погрешните четения са предизвикани както от недостатъчно вникване в историческите реалии, така и от консервативната традиция в интерпретацията на отделни места от текста. Такива грешки стават основа на неправилни тълкувания, свързани с топонима Морава, съответстващ моравьскъ, предаван досега според него като „Моравия“, „от Моравия“. О. Кронщайнер отбелязва, че никъде в славянските преписи на Житието той не е засвидетелстван като „Моравия“, а трябва да означава „от Морава“. Той подробно е изложил своите нетрадиционни виждания за локализацията на местоположението ѝ. Така този проблем е един от най-съществените в труда на О. Кронщайнер и неговото изясняване е в основата на интерпретацията на Методиевото житие и не на последно място съчетан с термина „моравизъм“, който според него е възникнал в резултат на погрешното локализиране на областта, в която е работил Методий, като архиепископ във Велика Моравия. Трябва да отбележим, че О. Кронщайнер умело е подбрал и използвал подбор от аргументи в подкрепа на защитаваната от него теза, като представя нова гледна точка по повдигнатите въпроси.

Проф. Ото Кронщайнер е носител на множество австрийски и международни награди. Между тях са: почетен член на Дружеството на филолозите-българисти (София), чл.-кор. на Македонския научен институт (София), носител на орден „Кирил и Методий“ (1985), носител на орден „1300 години България“ (1986), носител на почетен знак „Климент Охридски“ (1988), доктор хонорис кауза на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ (1990), доктор хонорис кауза на СУ „Св. Климент Охридски“ (1998).

През 1988 г. като гост професор в Института за славистика в Университета в Залцбург и по време на съвместната ни работа с епиграфския материал за двутомното издание и идеята му за ново издание на *Пространното житие* на св. Методий дискутирахме важни научни въпроси. Той често отбелязваше, че „науката се развива в дискусиите. Това, че се дискутира, съвсем не е притеснително. То е желателно. Но дискусиите могат да бъдат ползотворни само тогава, когато се водят от позициите не на умозрително построени тези и хипотези, а на база фактология, конкретни изследвания и изводите от тях“. Съвместната ни работа от 1985 г. ми спомогна да опозная учения и човека О. Кронщайнер. През всичките години той си остана такъв, какъвто го видях за първи път в 1983 г., когато проф. Ангелина Минчева ме запозна с него: отзивчив, енергичен доброжелателен, с чувство за хумор, отговорен и безкрайно човечен. Общуването с него беше удоволствие, беше земен човек. Като учен – изследванията му остават актуални.

Проф. Ото Кронщайнер извървя докрай своя път в науката и остави ярка следа и чрез своите следовници името и делото му продължават да са живи.

Казимир Попконстантинов
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Избрана библиография

1. Die slawischen Denkmäler von Freising. Der Text. – *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft, Slawistische Reihe*, 1, 1979, p. 1–46.
2. Über die Besonderheiten des Russischen innerhalb der slawischen Sprachen. – *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft, Slawistische Reihe*, 3–4, 1979, p. 11–26.
3. *Правда Русская. Das Recht der Rus'. Der handschriftliche Text mit deutscher Übersetzung.* Klagenfurt, 1980, 134 p.
4. Ist die Zählweise *Eins auf Zehn* (едипъ на десенте) ein *Balkanismus*? – *Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft, Slawistische Reihe*, 4, 1980, p. 207–210.
5. *Die alpenlawischen Personennamen.* Wien, 1981 (Österreichische Namensforschung. Sonderreihe, 2), 214 p.
6. Zum Alter und Areal der bulgarischen Lautgruppe št/zd. – *Österreichische Osthefte*, 23, 1981, p. 330–337.
7. Salzburg und die Slawen. Mythen und Tatsachen über die Entstehung der ältesten slawischen Schriftsprache (Antrittsvorlesung an der Universität Salzburg). – *Die slawischen Sprachen*, 2, 1981, p. 27–51.
8. Virgil kot duhovni očepokristjanjevanja Slovanov in najstarejšega slovanskega cerkvenega jezika. – *Die slawischen Sprachen*, 7, 1984, p. 47–64.
9. Method und die alten slawischen Kirchensprachen. – *Die slawischen Sprachen*, 8, 1985, p. 105–132.
10. Виргил – духовен баща на покръстването на славяните и на най-стария славянски църковен език. – *Die slawischen Sprachen*, 8, 1985, p. 133–142.

11. Старобългарският държавен език и неговата предистория. – *Die slawischén Sprachen*, 8, 1985, p. 143–155.
12. Altbulgarisch oder/und Altkirchenslawisch? Eine Glosse zu slawistischen Benennungsmythen. – *Die slawischen Sprachen*, 9, 1985, p. 119–128.
13. Virgil als geistiger Vater der Slawenmission und der ältesten slawischen Kirchensprache. – In: *Virgil von Salzburg. Missionar und Gelehrter*. Salzburg, 1985, p. 122–128.
14. Von der Hölle und vom Paradies. Eine etymologische Glosse. – In: *Pontes Slavici. Festschrift für St. Hafner zum 70. Geburtstag*. Graz, 1986, p. 219–222.
15. Die altbulgarische Reichssprache und ihre Vorgeschichte. – В: *Кирило-Методиевски студии*, 4, 1987, 247–253.
16. Das romanische Erbe in den slawischen Sprachen auf dem Territorium des Imperium Romanum. – *Die slawischen Sprachen*, 12, 1987, p. 35–73.
17. Die kulturhistorische Bedeutung der altbulgarischen Sprache. – *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstituts in Österreich*, 9/1, 1987, p. 59–65.
18. Die Ausbreitung der altbulgarischen Sprache. Wissenschaftsmythen und Tatsachen. – *Die slawischen Sprachen*, 14, 1988, p. 79–97.
19. Zur Literatursprache der Kiewer Rus'. – *Die slawischen Sprachen*, 15, 1988, p. 7–14 (на бълг. език: p. 15–21).
20. Wirgili – duchownym ojcem misji u Slowian i najstarszego slowianskiego jezyka koscielnego. – *Die slawischen Sprachen*, 17, 1989, p. 65–74.
21. *Житие блаженанаго МеѠодиа архуенискоуна моравьскааго. Das Leben des hl. Method des Erzbischofs von Sirmium*. Salzburg, 1989 (*Die slawischen Sprachen*, 18), 202 p.
22. Защита на старобългарския език. Verteidigung der altbulgarischen Sprache. Академично слово. – *Die slawischen Sprachen*, 22, 1990, p. 51–70.
23. *Старобългарски надписи. Altbulgarische Inschriften*. I. Salzburg–Wien. (*Die slawischen Sprachen*, 36), 1994, 266 S. (в съавт. с К. Попконстантинов).
24. *Старобългарски надписи. Altbulgarische Inschriften*. II. Salzburg–Wien. (*Die slawischen Sprachen*, 52), 1997, 254 S. (в съавт. с К. Попконстантинов).

За него:

- Давидов А. Laudatio an Otto Kronsteiner aus Anlass der Verleihung des Ehrendoktorats am 23. Mai 1990 der HH1. Kyrill und Method – Universität der alten bulgarischen Zarenhauptstadt Veliko Tarnovo. – *Die slawischen Sprachen*, 22, 1990, p. 11–18.
- Bibliographie. – *Die slawischen Sprachen*, 22, 1990, p. 21–29.
- Vorlesungen. – *Die slawischen Sprachen*, 22, 1990, p. 33–39.
- Vorträge. – *Die slawischen Sprachen*, 22, 1990, p. 43–46.
- Стойкова А. Ново издание на Пространното житие на св. Методий. – *Palaeobulgarica*, 16/4, 1992, p. 105–108.
- Трендафилов, Хр. Кронщайнер, О. – В: *Кирило-Методиевска енциклопедия*, т. II, 1995, 468–470.

In memoriam

Хайнц Миклас (1948–2023)

Напусна ни един от най-изтъкнатите палеослависти на нашето време – проф. д-р Хайнц Миклас от Виенския университет, отдал целия си живот на глаголическите и кирилските паметници, на преводната старобългарска книжовност, на изследване на нейния произход и разпространение в славянските писмени традиции.

Роден в Грац, Австрия, завършва славянска и английска филология в Грацкия университет. Ученик на Л. Садник и на С. Хафнер, той формира своите интереси към старите славянски паметници още в студентските си години. Специализира в Софийския университет (1971/1972 и 1973/1974) и през 1975 г. защитава в Грац докторска дисертация за среднобългарския превод на „Диоптра“ от Филип Монотроп, като темата за различните пластове в превода на среднобългарските паметници е водеща и за следващите му проучвания. От 1977 г. преподава в Университета във Фрайбург, Германия, където става доцент през 1988 г. Професор е във Виенския университет от 1994 г. в който развива богата научна, преподавателска и обществена дейност. Сътрудничеството му с български учени е характерно за преобладаващата част от неговите проекти, сред които се открояват изданието на Берлинския сборник (Wuk 48, Берлинската държавна библиотека и фрагментът Q.p.I.15 в Руската държавна библиотека в С. Петербург) (1988), в съавторство с Лора Тасева и Мария Йовчева, както и изданието на каталога на ръкописите от Зографския манастир „Свети Георги“ на Света гора (1994), в съавторство със Стефан Кожухаров, Божидар Райков и Христо Кодов. Свообразен връх на тези публикации е изданието на Евангелието на цар Иван Александър (2018), в съавторство с Елисавета Мусакова.

Проф. Хайнц Миклас посвещава много усилия на проблематиката, свързана с възникването и развоя на кирилската и глаголическата писменост. Изследва създаването на кирилицата в България след идването на Кирило-Методиевите ученици в Плиска през 886 г. и предлага периодизация за развитието ѝ през IX–X в., анализира взаимодействията ѝ с глаголицата и употребата в най-ранните кирилски паметници.

В тази връзка е и кръг от новаторски проекти на учения, посветени на сбирката от глаголически ръкописи, запазена в манастира „Св. Екатерина“ на Синай. Вниманието му е привлечено от откритите през 1975 г. паметници, останали недостъпни за изследване и издание. Намерението му е да съчетае хуманитаристиката с постиженията на високите технологии. През 2014 г.

иницира проект „Erschließung und Erhaltung von Kulturgut – Moderne bildgebende und materialanalytische Verfahren zur Visualisierung, Dokumentation und Klassifikation von historischem Schriftgut (Handschriften)“, съвместно с Манфред Шрайнер, Роберт Саблатниг и Клаудиа Рап. В проекта се цели използваните материали в ръкописите (пергамент, багрила, графично оформление, украса и т.н.) да бъдат изследвани детайлно с нов подход чрез специализирана техника, извършваща рентгенова флуоресценция. Централно място в проекта наречен *Glagolitica Sinaitica* заемат ранните глаголически кодекси *Синайски евхологий* (Sin. Slav. 1/N), *Синайски псалтир* (Sin. Slav. 2/N) и един фрагмент от канона на св. Петър и Павел (Sin. Slav. 4/N).

През 1997 г. Х. Миклас участва в редактирането на първото научно издание на част от *Синайския псалтир* от XI в., един от ключовите глаголически ръкописи, чиято основна част е открита още през 1850 г. в библиотеката на същия манастир. През 2012 г. е публикувано първото издание на *Псалтир на Димитър Олтарник*. В ръкописа се съдържа и най-ранният лекарственник, написан на глаголица. Текстът на Псалтира съдържа най-ранните свидетелства за развоя на старобългарския език през IX–XI в. и публикуването му се нарежда сред бележитите постижения на палеославистичните изследвания. Друг том от поредицата *Glagolitica Sinaitica*, която се реализира с подкрепата на Австрийския фонд за научни изследвания, е изданието на *Енинския апостол* от X в., старобългарска ръкописна книга, открита и запазена в България (НБКМ 1144), (2022), в съавторство с Искра Христова-Шомова и Даниел Йорданов. Поредният том – четвърти по ред (2023), в съавторство с Мария Шнитер, е текст-критично издание на новооткритите 28 листа на *Синайския евхологий* (Cod. Slav. NF 1), ценен влог към основното тяло на ръкописа, открито в манастира „Св. Екатерина“ през 1975 г. (Sin. Slav. 37). Уникалните резултати на изследването, постигнати чрез рентгеновата флуоресценция разкриват неподозирани възможности за установяване на времето и мястото на създаването на ръкописните кодекси, като методът също така е насочен към разчитане на палимпсести. Постиженията, осъществени от международния интердисциплинарен колектив, ръководен от проф. Хайнц Миклас – графичен и графематичен анализ, пълен палеографски и кодикологичен анализ, за първи път се правят научно достойни и дават нов облик на най-ранната славянска книжнина.

Проф. Хайнц Миклас е доктор хонорис кауза на Софийския университет (1997), чуждестранен член на Българската академия на науките (2006), лауреат на държавни награди и редица почетни отличия. Неговата плодотворна дейност оставя трайна следа в съвременните хуманитарни науки, в проучването на Средновековието и в българистиката като цяло. Творческото му дело е цяла епоха в палеославистиката, която ще бъде продължена от следовниците му.

Анисава Милтенова
Институт за литература
Българска академия на науките

In memoriam

Марта Форсайт (1940–2023)

На 24 септември 2023 г. почина Марта Форсайт, предана и неуморна изследователка и популяризаторка на традиционния български песенен фолклор в продължение на повече от четиридесет години.

Марта Форсайт завършва Славянски езици и литература в Радклиф коледж (Кеймбридж, Масачузетс) и Калифорнийския университет (Лос Анджелис). Нейна преподавателка в Радклиф е забележителната музиколожка, фолклористка и антроположка Сватава Пиркова-Якобсон. В курса ѝ по славянски фолклор Марта за пръв път чува български автентичен музикален фолклор в записите на Алберт Лойд и е особено впечатлена от многогласното пеене в много тесни интервали, за което Пиркова-Якобсон ѝ казва: „Когато го чуеш за пръв път, ти се струва, че ще умреш! Но като го послушаш повече, постепенно ще свикнеш и дори ще започне да ти харесва. И след известно време ще ти липсва, ако го няма!“

През 1976 г. Марта заедно със съпруга си Дик и тригодишния си син Питър за първи път идва в България на Събора на народното творчество в Копривница, а през 1978 г. участва в Международния летен семинар по български език и култура към Софийския университет. Запознава се с български фолклористи и етномузиколози, които изнасят лекции по време на семинара. По препоръка на Вергилий Атанасов от Института за музикознание при БАН посещава близките села Бистрица и Железница. Така се среща с певческата група „Бистришките баби“. Това е началото на дългогодишен контакт, приятелства, много записи и една забележителна книга, за която ще стане дума по-долу.

През следващите близо 40 години Марта Форсайт продължава проучванията си на традиционния български фолклор. През целия си живот тя работи като независима изследователка, необвързана с институции. Това ѝ дава завидна свобода и ѝ позволява да се фокусира върху основния си интерес: двугласното пеене. Поради това теренните ѝ проучвания обхващат предимно югозападната част на България, където двугласът е разпространен. Някои от по-дългите ѝ престои в България са осъществени с финансовата подкрепа на културни организации: IREX (Фондация за международни проучвания и обмен) през 1980–1981 г., местните организации Център за фолклорни изкуства в Нова Англия и Асоциация за фолклорни фестивали в Нова Англия през 1985 г. и Програмата Фулбрайт през 1988 г.

Марта Форсайт е записала над 4 000 песни от 104 села в Софийско, Самоковско, Кюстендилско, Пернишко, Ихтиманско, Пазарджишко, Пиринския край, Велинградско и Смолянско. Целият ѝ архив – звукозаписи, видео

и ръкописи – е предаден в Библиотеката на Конгреса на САЩ, заведен и описан под заглавие „Martha Forsyth collection of Bulgarian recordings“ и може да се ползва при поискване. Копия от много от записите ѝ са предадени също и в архива на Харвардския университет, както и на Института за фолклор на БАН. Богата и разнообразна информация, достъпна за всекиго, който се интересува, се съдържа и в личната ѝ страница: „Martha Forsyth * Bulgarian village singing“ (<https://martha.forsyths.org>), над която тя работеше до последните месеци от живота си и която за съжаление остана недовършена.

През 1982 г. Марта и Дик Форсайт издават две касетки и книжни тела с подбор от теренните записи на Марта под заглавие „Traditional Song in South-Western Bulgaria“ („Традиционни песни от Югозападна България“). Книжките съдържат текстовете на песните с превод на английски и информация за региона, както и за битовите или обредни ситуации, свързани с песните.

През 1992 г. звукозаписната фирма Раундър Селект издава грамофонна плоча с 25 теренни записа на Марта Форсайт под заглавие „Two Girls Started to Sing“ –Bulgarian Village Singing („Запяли са две моми“: песни от българските села).

Но най-забележителната публикация на Марта Форсайт е монографията „Слушай, щерко, и добре запомни... Песните и живота на Линка Гекова Гергова от село Бистрица, Софийско“, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 1996. Баба Линка Гергова беше нещо като духовна водачка на „Бистришките баби“ – изумителна певица, разказвачка и личност. Книгата съдържа обширния ѝ песенен репертоар – 205 песни – и подробните ѝ обяснения за годишния цикъл и обичаите, с които са свързани песните. Първият раздел се състои от разказите на баба Линка за собствения ѝ живот. Изданието е двуезично, на български и на английски език. Транскрипциите и преводите на песните, както и на пряката реч на баба Линка, свидетелстват за изключително фино езиково чувство на Марта Форсайт и, разбира се, за владеенето ѝ на български език, както диалектен, така и литературен. Този огромен дългогодишен труд естествено не би бил осъществим без консултациите и помощта на редица български и американски колеги, на които в предговора авторката изказва подробна и поименна признателност.

Към много от песните има и нотирани мелодии. Изданието обхваща 740 страници и включва компактдиск със записи на песни и откъси от разказите на певицата. Книгата се разпространява в България и в САЩ и става предмет на заслужен интерес и признание както от фолклористи, така и от читатели с интерес към българската фолклорна култура.

Марта Форсайт е дългогодишен член на ръководството на Асоциацията за проучвания на България (Bulgarian Studies Association) – академична организация за изучаване и обмяна на знания за български език, литература, култура, история, археология, политика, икономика и международни отношения. От 1982 до 2014 г. тя е секретар-касиер на Асоциацията и дейно

участва в организирането на конференциите ѝ, провеждани в България и в САЩ с участието на американски и български учени от различни специалности. „Марта беше нашият архивар и историк“ – се казва в некролога, издаден от Асоциацията. – „Тя беше институционалната памет на организацията и посвещаваше толкова време и усилия на финансовата ѝ устойчивост (...) в добри и в трудни времена, че наистина тя беше сърцето на Асоциацията.“

Марта беше не само събирач и проучвател, но и изпълнителка на български песенен и танцов фолклор, на първо място, разбира се, на любимите си двугласни и тригласни песни. През 1989 г. тя основава и до преди няколко месеца ръководеше групата „Здравец“ в Бостън, която се състои от четири певици и четирима инструменталисти и изпълнява традиционна музика от България и Северна Македония. Музикантите заучават репертоара си от теренни записи, много от тях предоставени от Марта Форсайт. Ежемесечните танцови вечери на „Здравец“ привличат с радостното си непринудено общуване „в нашата махала“ и са винаги добре посетени. Групата редовно участва в ежегодната Балканска музикална вечер, организирана от Центъра за фолклорни изкуства в Нова Англия (Марта редовно поемаше голям дял от организирането на тази вечер) и други фестивали. Има участия на Събора на българското народно творчество в Копривщица през 1991 и 2000 г., на Националния възпоменателен събор „Петрова нива“ в Странджа през 2000 г. и в предавания на Българското национално радио и телевизия. Въпреки тежката загуба, членовете на „Здравец“ са твърдо решени да продължат дейността си и занапред .

Ентузиазираният стремеж на Марта Форсайт да популяризира българския фолклор и талантът ѝ на организатор се съчетават и в един друг вид дейност. През 1990 г. тя организира двадесетдневен турне на „Бистришките баби“ в САЩ, което обхваща Вашингтон, Ню Йорк, Филадельфия, Бостън, Принстън, Ню Хевън и някои по-малки градове в западен Масачузетс. Турнето включва не само концерти, но и много учебни срещи (т.нар. workshop) с местни групи, които изпълняват балкански фолклор и в продължение на няколко часа заучават хороводни стъпки и песни от „Бабите“. А в Принстън са поканени и в едно училище, където първокласниците точно този ден учат буквата “Б” и учителката изписва на дъската „**Bulgaria, Bistriza, Babi**“.

На няколко пъти Марта организира групи от САЩ за екскурзия до България, която включва посещение на Събора в Копривщица, последвано от две седмици обиколка на селища, където по предварителна уговорка американските гости се срещат и общуват с местни фолклорни музиканти. През последните две седмици от живота на Марта на електронната страница, създадена специално за общуване с нея, се появиха десетки послания с трогателни изрази на благодарност за тези срещи с природата на България, с българския фолклор и живите му носители, а и с българската кухня. Тези контакти работят и в двете посоки, защото и за местните домакини е било

интересно и важно да се срещнат с американци, които се отнасят с уважение и любов към фолклорното им наследство и се учат да го изпълняват.

Марта имаше дарбата да създава лични връзки и приятелства на най-различни нива и – поради многобройните ѝ интереси – с най-разнообразни хора. И още по-важно, тя умееше и обичаше да създава контакти между многобройните си колеги, приятели и лични познати или кореспонденти. Тази жива човешка мрежа ще пази спомена за нея с топлота и благодарност.

Боряна Александрова
Център за народни изкуства на Нова Англия

In memoriam

Явор Милтенов (1978 – 2023)

Последните дни на 2023 година нанесоха неочакван и много болезнен удар на българската медиевистика – напусна ни в разцвета на своя живот професор д-р Явор Милтенов, учен с широк творчески хоризонт и международно признание, авторитетен познавач на книжовността на Първото българско царство, от когото се очакваха още важни приноси в проучването на византийско-славянските културни контакти.

Неговата връзка със старината датира още от юношеските години в Националната гимназия за древни езици и култури. Пътят му към науката минава през обучението в СУ „Св. Климент Охридски“ като студент по българска филология и докторант в Катедра „Кирилометодиевистика“ под научното ръководство на проф. Татяна Славова, а също и през Виенския университет, където специализира при проф. Йоханес Райнхарт с изследователска стипендия „Ernst Mach“. От постъпването си през 2006 г. до последните си дни Явор Милтенов работи в Секцията за история на българския език към Института за български език при БАН, като паралелно е ангажиран и в Централната библиотека на БАН.

Научният му актив обхваща двадесетина проекта, няколко десетки участия в конференции и конгреси, членства в редколегии на списания (*Patrologia Slavica: Архив Русской Эмиграции и Украйна в Централно-Східній Європі*), в научни организации (*Асоциация на византинистите и медиевистите в България* и *Ceraneum – Waldemar Ceran Research Centre for the History and Culture of the Mediterranean Area and South-East Europe, Uniwersytet Łódzki*) и в национални експертни съвети и комисии (*Временна научно-експертна комисия към Фонд „Научни изследвания“* и *Съвет за чуждестранна българистика при БАН*). В различни етапи от кариерата си той е удостоен с две престижни отличия: наградата на БАН за млад учен „Проф. Марин Дринов“ през 2008 г. и наградата на МОН „Питагор“ за утвърден учен в областта на социалните и хуманитарните науки през 2022 г.

За двете десетилетия от първата му статия, публикувана през 2003 г., до днес Явор Милтенов успя да създаде три монографии, над 70 студии и статии и множество рецензии, като чрез тях остави траен отпечатък върху съвременната палеославистика. Освен с обема си научната му продукция впечатлява и със своя тематичен диапазон, който обхваща различни сфери на филологическата медиевистика – кодикология и палеография, рецепция

на византийската литература сред балканските славяни, текстология на оригинални и преводни творби, ръкописна традиция на отделни произведения или на цели сборки в региона на *Slavia orthodoxa*, лексикология и лексикография, история на българския език и др. Приносите на неговите публикации за развитието на познанията в тези области трудно могат да бъдат изчерпани в няколко страници, но все пак трябва да бъдат посочени по-важните от тях. Най-трайният научен интерес на Явор Милтенев е фокусиран върху преводната и оригинална литература в България от IX до XI в. В докторската си дисертация, излязла като книга под заглавие „Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция“ (София, 2006), той се обръща към слабопроучената сбирка, чийто български превод възхожда към X столетие. И още тук се открояват изследователски ракурси, които остават характерни за цялото му творчество – текстологически (отношение между превод и оригинал или между съхранените славянски преписи, издирване на интертекстуални паралели), лексикологически (произход, вариативност, честота, локална маркираност на думите) и лексикографски (азбучно систематизиране на преводните корелати), едиционен (критично издаване на изследвания текст, опряно на широк кръг източници).

Много често името на даден учен се свързва с конкретен книжовен паметник, на който той е посветил голяма част от живота си. За Явор Милтенев тази емблематична роля се пада на колекцията *Златоструй* – обемен хомилетичен корпус от Симеоновия Златен век. Стъпка по стъпка изследователят събира и сравнява десетки негови преписи (непроучени и дори неизвестни) от календарни и некалендарни сборки, анализира и систематизира данните, за да очертае сложната картина на създаването му и пътищата на разпространението му в монографията си „Златоструй: старобългарски хомилетичен свод, създаден по инициатива на българския цар Симеон. Текстологическо и извороведско изследване“ (София, 2013). Много от представените в нея наблюдения се оказват важни не само за историята на конкретния сборник, но и на рецепцията на византийските текстови корпуси у славяните изобщо, напр. за типологията на адаптирането с превес на поучителния, а не на екзегетичния акцент, за механизмите на последващо компилиране на славянска почва в зависимост от предназначението на сбирката (Златоустовият корпус като източник за най-старите хомилиари за постния цикъл и ранните флорилегии).

Същата старобългарска сбирка, но видяна от различна гледна точка – тази на текстовете без установен византийски оригинал, стои в основата и на последната издадена книга на Я. Милтенев „Слова от колекцията *Златоструй* с неизвестен гръцки източник“ (София, 2021). Авторът анализира десет различни по обем съчинения по промислена схема, включваща ръкописна традиция, текстологически особености, лексика, интертекстуални връзки, издава ги научно и прави заключения с различна степен на сигурност за

тяхната атрибуция – в повечето случаи текстовете са отнесени към перото на Климент Охридски или негови ученици, а *Словото за спасението на душата* към това на Петър Черноризец. Освен конкретните наблюдения върху отделните слова монографията предлага важни сведения за типологията на заемане и компилиране на византийските източници, за характерните за дадения автор топоси и езикови средства, обогатява познанията за редки думи в творбите от X в.

Извън студиите и статиите, посветени на *Диалозите* на Псевдо-Кесарий и *Златоструя*, Я. Милтенов публикува десетки други изследвания с разнообразната тематика, като някои се групират около устойчиви проблемни ядра. Централно място сред тях заема специфичната за определен кръг паметници лексика, която авторът, от една страна, обогатява с особено редки думи от източнобългарски преводни и оригинални творби, а от друга – оценява критично нейната тежест като критерий за локализация на текстовете. Методологическо значение има заключението му, че за научната атрибуция на дадена творба с неясен произход не е достатъчен само набор от лексикални маркери, а е необходим системен подход с отчитане на данните от различни езикови равнища. Същевременно като характерни особености на редакторската дейност в Преслав той извежда вариативността и непоследователността на лексикалния избор, паралелното съжителство на стари и нови варианти, неедновременността на провеждането ѝ и нейната незадължителност. Подчертава, че зад понятието „Преслав“ стоят множество скриптории от източните територии на Българската държава през IX – X в.

Поредица от статии са посветени на съжителството в ранната писмена традиция на двете графични системи – глаголица и кирилица, и на глаголическите следи в по-късни кирилски паметници. Издирените и систематизирани данни разкриват непознати страни от динамиката на българската писмена култура през Средните векове. Я. Милтенов анализира състава на т.нар. „старобългарски корпус“ и прави методологически важно заключение, подчертавайки известния, но нерядко negliжиран факт, че той се състои предимно от периферни кодекси, докато текстовото наследство от ранната епоха (съхранено най-често в източнославянски преписи) включва голямо количество паметници на книжовната дейност в и около столицата Преслав. Вниманието на учения привличат и някои наглед второстепенни теми – преписваческите грешки, глосите, литургическите рубрики, които му дават повод да проникне в процесите на битуване и възпроизвеждане на даден текст и технологията на редактиране.

Способността на Я. Милтенов да вижда проблемите в дълбочина, да обобщава постигнатото и да набелязва перспективни посоки, както за своите изследвания, така и за палеославистиката изобщо, проличава в няколко студии и статии за рецепцията на византийското книжовно наследство в старобългарската преводна литература от IX – X в., за приносите на Франсис

Томсън в методологическа светлина, за проучването на класическите старобългарски паметници, а също и в споменатите публикации за преславските лексикални маркери.

Дълъг е списъкът от отделни творби от различни жанрове, които привличат вниманието на учения. Могат да се споменат *Апокрифният Апокалипсис* на Йоан Богослов, старозаветните книги на *Дванадесетте малки пророци с тълкувания*, апокрифът *Паралипомена Йеремиева*, *Словото за новомесечията, съботите и да не се гадае според гласовете на птиците* от Псевдо-Евсевий Александрийски, *Житието на Таусия*, *Сказанието за света Гора Атонска* от Стефан Светогорец, *Житието на Панкратий Тавроменийски*, текстове против нежит, *Сказанието на отец Агапий*. Някои от изследванията са придружени от научни издания на съответните текстове, а към *Сказанието на отец Агапий* е изработен и старобългарско-гръцки речник-индекс.

Научната продукция на Явор Милтенов от докторант до професор е свидетелство не само за израстването на един безспорен научен талант, но и за някои неотменни негови черти: ерудиция, висок професионализъм в отношението към изворовия материал и в неговата интерпретация чрез комплексен и системен подход, а също – не на последно място – истинска отдаденост на науката.

Българската палеославистика загуби един от най-добрите си съвременни представители, етичен колега, чието тънко чувство за хумор ще ни липсва в неформална среда, но чието научно наследство ще живее през идните десетилетия, защото *scripta manent*.

Поклон пред паметта му!

Лора Тасева
Институт за балканистика с Център по тракология
Българска академия на науките

In memoriam

Сирма Данова (1984–2023)

Трудно ми е да повярвам, че пиша тези възпоменателни думи за Сирма Данова, която в моите представи винаги е била възплъщение на жизнеността и оптимизма, на справянето с всевъзможните препятствия, които често се изпречваха по пътя ѝ. Тя преживяваше личните си разочарования и неразбории с достойнство; не се оплака нито веднъж от страданията, които ѝ причиняваше болестта. Изглеждаше толкова устойчива, борбена и свързана с живота, че ранната ѝ смърт ме остави в ступор, от който надали скоро ще се отърся.

Виталността и издръжливостта на Сирма Данова със сигурност бяха в хармония с първия ѝ изследователски избор – творчеството и личността на друг един стоик – Пенчо Славейков, към когото тя подхождаше с романтична привързаност, напук на все по-налагащите се деконструктивистки подходи и препоръки за дистанция с обектите на изследване. Преди да я опозная, ми беше известна тъкмо като задълбочен познавач на неговите текстове, които за първи път след 1989 г. са интерпретирани цялостно в монографията ѝ „Кралят физиономист. Автотекстуалност и авторепрезентиране в творчеството на Пенчо Славейков“ (Данова 2016). Книгата впечатлява с литературноисторическата прецизност, с която са анализирани „Кървава песен“, „На Острова на блажените“ и „Сън за щастие“, и с теоретичната си подплатеност, осигурена от понятията „автотекстуалност“ и „авторепрезентиране“. Появили се във времето на интертекстуалната мода и популяризирани от Люсиен Деленбах и Радосвет Коларов, те се превръщат в методологически инструментариум за Сирма Данова не от теоретична самоцелност и следване на авторитети, а – както пише рецензентът на дисертационния първообраз на книгата Светлозар Игов, отишъл си от този свят само месец преди авторката – поради „повторителността“ в самото творчество на Пенчо Славейков, където тя – като автотекстуалност – има и функцията на авторепрезентативност“ (Игов 2013: 1). Скоро след публикуването си монографията на Сирма Данова се сдобива с редица изследователски награди, сред които ще отбележа „Южна пролет“ за литературна критика (2017), наградата на Факултета по славянски филологии и сдружение „Георги Раковски“ за научна книга на млад учен в областта на литературознанието (2017), литературната награда „Ивайло Иванов“ (2017).

Въпреки тези отличия Сирма Данова не се превърна в част от академичния мейнстрийм, защото не ѝ беше чужда нагласата да проблематизира ста-

туквото и да общува с учени, които невинаги се вписваха в неговите рамки. Тя търсеше „родства“ не по институционална утвърденост, а по „дух“ и идеи, често пъти неконвенционални, и поемаше риска да ги популяризира пред студентската аудитория.

Когато се запознахме, тя вече беше направила изследователски завои от литературния модернизъм към възрожденската книжнина, която преподаваше като главен асистент към Катедрата по българска литература на Факултета по славянски филологии към Софийския университет. Този обрат в научните ѝ търсения беше симптоматичен за склонността ѝ да излиза извън онова, което клишетото и автоматизирания език определят като „зона на комфорт“, и да се впуска в нови изследователски предизвикателства. Смяя да твърдя, че възрожденската литература спечели много от тази смяна на полето, защото погледът на Сирма Данова към нея беше проспективен, с детайлно познаване на тенденциите, които предстоят. Тя обогати изследванията за XVIII–XIX в. с различен, по-усложнен речник и със засилена интерпретативност, правеща впечатление на фона на преобладаващия дескриптивен подход.

Умееща да скъсява дистанциите и да общува с лекота, след като чу мой доклад на конференция, Сирма Данова ме покани да представя лекция за възрожденската поезия пред нейните студенти, което беше първият ми достъп до тази аудитория. Независимо че я опознах най-късно сред „възрожденската“ колегия, Сирма Данова беше единствената, която ми даде преподавателски шанс, възможност в диалог да потърся обратна връзка за научните си тези, които в чисто изследователска среда рискуваха да останат в зоната на умозрителността. Последвах ползотворни и за двете ни години на приятелство и сътрудничество, намерили израз в два свободноизбираеми курса, които организирахме за студентите от специалността „Българска филология“ на Софийския университет.

Първият – „Възраждането: трансгресии и банализации“ (2018–2019) – имаше за предмет интерпретирането на извънредните, ексцесивни персонални и колективни жестове през XIX в., които след Освобождението, при изграждането на националния исторически разказ, започват да се мислят като „норма“, а впоследствие биват и банализирани, превръщайки се в репертоар на популярната култура.

Вторият – „Чий е Ботев“ (2019–2020) – се занимаваше с идеологическите употреби на образа на националния герой в широк времеви диапазон: от първите взаимноизключващи се версии за неговите заслуги, през борбите за идентификация с наследството му през 30–40-те години на XX в. и последвалото социалистическо присвояване, та чак до съвременните му употреби от страна на официалния и субкултурния национализъм.

Струва ми се, че курсовете се радваха на немалък интерес, още повече, че в тях със свои теми се включиха като лектори и Албена Хранова, Александър Къосев, Иван Русков, Людмил Димитров, Пламен Антонов – все учени със

своеобразен поглед към културните и идеологическите процеси от XIX в. и историята на осмислянето им. Но курсовете дължаха успеха си не само на съдържанието си, а и на харизмата на Сирма Данова, на артистичния ѝ презентационен подход и – вероятно най-открояващото се нейно качество – на страстта, която влагаше и в преподаването си, и в писането, и в личен план.

Сетне пандемията, някои житейски обстоятелства, а и приетото институционално изискване спецкурсове да не се водят от „външни“ преподавателите попречиха да продължим със семинарите. Със Сирма Данова се поотдалечихме, но аз наблюдавах трескавата ѝ работа върху следващата монография, която подготвяше – „Какъв ни е Паисий? Християнство и национализъм в културната биография на „История славянобългарска“. Тя ознаменува последния обрат в методологическите търсения на Сирма Данова от „затворения“ прочит на възрожденските текстове и събития към историята на техните интерпретации и по-късни идеологически употреби. Първата стъпка към този рефлексивен, „мета“- литературоведски и историографски подход бе статията ѝ „Ботев в иконографията на кръга „Мисъл“. Тезиси“ (вж. Данова 2019), написана в хода на втория свободноизбираем курс. Последваха студиите, посветени на идеологическото моделиране на образа на Паисий Хилендарски от страна на „десния митонационализъм между двете световни войни“ (Данова 2023а) и на вграждането му в „големия“ разказ на социалистическия режим (Данова 2022; Данова 2023б; Данова 2023в), като под печат са текстове, проследяващи осмислянето му през постсоциалистическите години.

Назовах работата на Сирма Данова върху политическите употреби на Паисий „трескава“, защото в рамките на година тя написа големи по обем студии и беше на път да завърши подготвяната монография, която трябваше да бъде и неин реабилитационен труд. „Бързам – споделяше тя, – състезавам се със смъртта“, но току видяла тревожната ми реакция, веднага ме уверяваше (и самата тя се опитваше да повярва в това), че писането ѝ дава сили, лекува тялото ѝ, поддържа бодър духа ѝ.

Писането е живот, мислеше Сирма и изглежда беше права, защото, препрочитайки нейните текстове, ние продължаваме да общуваме с нея и този несекващ диалог с читателите ѝ със сигурност ще продължи.

Анна Алексиева
Институт за литература
Българска академия на науките

Литература

- Данова 2016: Данова, Сирма. Кралят физиономист. Автотекстуалност и авторепрезентиране в творчеството на Пенчо Славейков. София: Парадигма, 2016, 310 с.
- Данова 2019: Данова, Сирма. Ботев в иконографията на кръга „Мисъл“. Тезиси. – *Критика и хуманизъм*, кн. 50, бр. 1, 71–87.
- Данова 2022: Данова, Сирма. Производство на история в социалистическото кино: филмът „Легенда за Паисий“. – *Критика и хуманизъм*, кн. 56, бр. 1, 221–243.
- Данова 2023а: Данова, Сирма. Паисий и десният митонационализъм между двете световни войни. Списание „Отец Паисий“. – *Литературна мисъл*, 58, кн. 2, 110–138.
- Данова 2023б: Данова, Сирма. Комунизъм и християнство: канонизацията на отец Паисий Хилендарски. – *Чуждоезиково обучение*, 50, кн. 4, 406–421.
- Данова 2023в: Данова, Сирма. 1962: Паисий между „интернационализма“ и национализма. – *Филологически форум*, 9, 2023, бр. 2, 18–35.
- Игов 2013: Игов, Светлозар. Рецензия за дисертационния труд на докторантката в Катедра по българска литература на ФСФ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ Сирма Симеонова Данова-Сабоурин на тема „Автотекстуалност и авторепрезентиране в творчеството на Пенчо Славейков“.

ОТЗИВИ

Хоризонти на словото. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Кирил Топалов. Съставители: Николай Чернокожев, Андриана Спасова, Владимир Игнатов. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2023, 669 с. ISBN 978-954-07-5800-8.

Сборникът е интересен и увлекателен разказ за творчеството на учения, писателя, драматурга, университетския преподавател, дипломата, общественика, проф. Кирил Топалов. Съставителите на тома Николай Чернокожев, Андриана Спасова и Владимир Игнатов, събират статиите на 46 колеги и приятели на проф. Топалов в три основни дяла, омасловени: *Светът Кирил Топалов, Възрожденски светове и Други светове*. Така се очертава широкият хоризонт на научното и художественото творчество на юбиляра. А съчиненото в стилистиката на възрожденската словесност кратко „Предуведомление къмто любомъдрите прочитатели“ представя структурата на сборника и призовава „любомъдрите“ да четат „тая книжка с прилежание и внимание“.

В началото на книгата са юбилейните слова за проф. Кирил Топалов. Три от тях са приветствията на Боян Биолчев за три поредни кръгли годишнини на неговия приятел – 60-тата, 70-тата и настоящата 80-та. Пожеланието от 2003 г. е в душата на Кирил Топалов „винаги да има ненаписана книга“. През 2013 г. то е продължено с убедеността, че предстоят „още ненаписани книги“. Своя нов поздрав Боян Биолчев завършва с думи за очакване на нови „свещенодействени докосвания“ на Кирил Топалов до българското слово.

Елка Трайкова събира своите думи за почит към проф. Топалов под назова „За книгите и юбилеите“ и започва изложението си с находчивото определение на юбилея като „пространство, в което се срещат човекът и времето“. Критическият ѝ прочит откроява стойността на културната памет, която съхраняват книгите на Кирил Топалов, и се насочва към автобиографичните, но многогласни разкази в „Софийски истории“. Текстът на Елка Трайкова допълва портрета „на писателя, който разказва преживени истории“ с още едно от „творческите му лица“ – на отдадения на възрожденската словесност съставител на антологията.

Словото на Николай Чернокожев, произнесено на 22 май 2023 г. на тържеството в Аулата на Софийския университет, очертава академичния облик

на проф. Топалов. Проф. Чернокожев проследява в хронологичен ред научните книги на юбиляря и тяхната значимост за разкриване света на възрожденската словесност: „Проблеми на възрожденската поезика“ (1979), антологията „Българска възрожденска поезия“ (1980, 2012), „Григор Пърличев. Живот и дело.“ (1982), „Възрожденци“ (първо издание 1988), „Раковски и Ригас в културно-историческите модели на Балканското възраждане“ (2003). „За Възрожденеца Професор Кирил Топалов“ – така Николай Чернокожев озаглавява своя текст и пояснява, че заедно с изследователския интерес на професора писател към възрожденската култура и литература основание за това му дават белетристичните творби и пиесите с герои от възрожденското време.

Светът Кирил Топалов

Първата част от сборника обединява статиите, насочени към важни социални проблеми и конфликти в художествената проза на Кирил Топалов. Този дял започва с литературоведското изследване на Людмила Миндова, която сравнява темите за майчинството, за изоставяните и осиновявани деца, за държавните политики към този проблем при тоталитарните режими в романите на Кирил Топалов и на Петер Ваверцинек. Следващият текст е на Яница Радева. Той припомня дебюта на романа „Бягай... обичам те“ (1976). Авторката разглежда неговите следващи издания и техните редакции, за да проследи рецепцията на произведението и как то, респективно как писателят, се съобразява с нея. За видимите и невидимите неща в обществото, които се определят от моралните табута във времето на социализма Татяна Ичевска разсъждава през проблематиката на романа „Бъди благословена“ (1979). Център на нейния анализ са фигурата на самотната майка и домът като хетеротопия. Статията на Огнян Ковачев „прочита“ успоредно трите първи романа на Кирил Топалов, съпоставя темите им, главните персонажи във всеки от тях, особеностите на сюжетните им конструкции. Съпоставянето е продължено чрез сравнителен анализ на белетристичните творби, техните киносценарии и филмовите им адаптации.

Светът Кирил Топалов се разширява и изпъстря от критическите наблюдения върху романите от последните десетина години и особено върху сборника с разкази и новели „Софийски истории“ (2021). Албена Вачева съсредоточава своите наблюдения върху читателската рецепция и авторовата гледна точка към близкото минало в разказите от „Софийски истории“. Те са литературното пространство, върху което разгръщат критическия си поглед Георги Цанков, Милена Кирова и Димитър Веселинов. В краткото определение на Милена Кирова сборникът е наречен просто „разказ за София“. Зад него стои внимателно вглеждане в автобиографичния наратив на писателя. Към самоиронията в „Големия Разказ“ на Кирил Топалов насочва внимание-

то Димитър Веселинов. А пространният споменно-критичен текст на Георги Цанков, освен интересна и изобилна на различни биографични факти статия в юбилейния сборник, е предговор на книгата „Софийски истории“. Анализите на Иван Иванов основателно обединяват в едно цяло сборника с разкази и последвалия го мемоарен роман „Живот по неизбежност“ (2023). В статията на проф. Иванов двата големи текста са поставени между „мемоарно-биографичното и фикционалното“. В подобен план, като алегорична игра с „бивалото“ и „небивалото“, Галина Вълчева-Димитрова разкрива нестандартните прочити на детството и зрелостта в „Будилник с латерна“. Владимир Атанасов споделя наблюденията си върху преподавателските практики в условия на локдаун и прави аналогия на ситуацията „човек в клетка“ с друга творба на Кирил Топалов – „Маймунска история“ (1997). В тази първа част от юбилейния сборник още един от дванадесетте романа на писателя – „Хей, Крали Марко“ (2013), става обект на литературоведски наблюдения. Венцеслав Шолце „отваря“ въпроса за междутекстовите системи, за събирането на интернет и фолклор в литературното цяло на творбата за юначния фолклорен образ на Марко Кралевити.

Възрожденски светове

Във втората част на сборника са събрани аналитични прочити на колеги на проф. Топалов, провокирани от широтата и многообразието на литературно-критическите изследвания на учения върху Българското и Балканското възраждане. В началото на този дял е текстът на Михаил Неделчев „Елегично завръщане в Охрид. Думи за възхвала на проф. Кирил Топалов и на неговата книга за Григор Пърличев“. Фокусът на проф. Неделчев е върху „най-доброто изследване“, писано за поета от Охрид – книгата на юбиляря „Григор Пърличев. Живот и дело“.

Статиите от *Възрожденски светове* представляват пъстър колаж, който събира в обща картина личности, творби, културни събития и културни практики от периода на Възраждането. Темата за илиризма като културно-исторически модел на Балканите е разгърната от Антоанета Балчева. Разширяването на българския контекст продължава в изследването на Николай Желев, който очертава темата за славянството на страниците на сп. „Любословие“ (1844–1846). Най-ранните прояви на възрожденското спомоществователство и интересът към неголемия брой художествени произведения, отразен в спомоществователските списъци са представени и коментирани от Недка Капралова. За автобиографичното писане на Софроний Врачански е изследването на Надежда Александрова, която проучва „Житие и страдания грешнаго Софрония“ и „Систима мухаммеданская и религия их“ и открива приликите между двете съчинения. За Спиридон Рилски и редакторския препис на възрожденеца Недю Жеков пише Димитър Кенанов. В света на личните

и културните взаимоотношения между Учителя и Ученика – Неофит Рилски и Захарий Зограф, през разменените в периода 1835–1836 г. писма помежду им, въвежда статията на Мария Огойска.

В блок от три статии изследователското внимание е насочено към една от големите фигури на Българското възрождане Г. С. Раковски. За сложния образ на Раковски в мемоарните текстове на поколението, преживяло драматичното време на големите събития между Първата българска легия и Априлското въстание, пише Цветан Раковски. За концептуалността на „Предвестник горскаго пътника“ е статията на Николай Чернокожев. В нея той за първи път споделя откритите първоизточници на някои от карикатурите, поместени в текста на „Просвета в Турско“. Текстът на Андриана Спасова е за идеологическите употреби на античната древност в творчеството на Раковски. Авторката намира фрагменти от античната култура в историческите, езиковедските, етнографските съчинения на книжовника. Раковски от сравнителното научно изследване на проф. Топалов „Раковски и Ригас в културно-историческите модели на Балканското възрождане“ присъства и в статията на Мария Калинова, която търси политическите смисли в превода на български език на „Илиада“.

Статиите на Елена Налбантова за Константин Миладинов, на Олга Пърличева за ораторската проза на Григор Пърличев, на Румяна Дамянова за смисъла от употребата на клишираните изрази в творбите на Петко Славейков, на Сава Сивриев за сонетите на Димитър Великсин и Харалан Ангелов, на Николета Пътова за образа на Иванко от едноименната драма на Васил Друмев и за неговите драматургични трансформации, на Владимир Игнатов за един интересен опит в педагогическата книжнина от 70-те години на XIX в., допълват тематичния колорит на раздела.

Други светове

В третия дял от сборника в чест на проф. Кирил Топалов сред научния и литературно-художествен свят на писателя-учен-дипломат намират мястото си множество *Други светове* с биографичен шрих.

Статията на Искра Христова-Шомова „Морската лексика в старобългарски“ е научна реплика към моряшкия фрагмент от биографията на Кирил Топалов. Авторката проследява произхода и наличието на някои термини, означаващи различни части или атрибути на кораба, както и термини, свързани с морето и морската стихия.

С уважение към македонската тема в родовата съдба и в граждански активната позиция на Кирил Топалов Валери Стефанов разисква македонската идентичност през метафората за Едип: „днешният македонски Едип твърди, че няма Баща, а само хилядолетна майка – Македония“.

За българските интелектуалци в Рим от края на XIX и началото на XX в., за вдъхновяващите им срещи с Вечния град, припомня Бойка Илиева. Весела

Генова представя типологията на средновековния провансалски роман. За биографичното в „Опити“ на Монтен пише Стоян Атанасов. Статията на Клео Протохристова среща Плутарх, Шекспир и Ленард Коен в стихотворение на Кавафис в превод и с предговор на Кирил Топалов („Константинос Кавафис. Избрани стихотворения“, 2022). В статията си „Юначеството и „диалектите“ на образа“, в която проследява чрез няколко конкретни текста литературните интерпретации на юначеството и героизма, Ирен Александрова описва и конкретен спомен за своя професионална среща с проф. Топалов. Темата за героите е продължена в текста на Иван Русков за тяхното тържествено почитане, чийто художествен център са съчиненията на Захарий Стоянов.

Обект на наблюденията и разсъжденията на Виолета Русева върху „История на новата българска литература“ от Боян Пенев са „литературните историко-географски карти“, както авторката определя обобщаващите историко-литературни глави в началото на всеки от четирите тома. Статията на Светлана Казакова представя модернистичните тенденции и европеизацията на българската литература през аналитичното вглеждане в творчеството на Петко Тодоров и през принадлежността му към естетиката на кръга „Мисъл“. Петър Величков предоставя към публикацията си за Трифон Кунев две непознати романтични писма на поета, с които подчертава, че полага началото на издирването и събирането на негов архив.

Към поезията на Петър Алипиев е насочено вниманието на Антония Велкова-Гайдарджиева. Заглавието на статията ѝ е „Старостта и детството в поезията на Петър Алипиев“. Чрез стиховете на поета за „златното детство“ авторката припомня „поетическото изговаряне на битието в неговите чудни и чудесни състояния“. „Етични проекции на личността“ е проблемът, през който Запрян Козлуджов разглежда два от популярните Йовкови разказа – „Песента на колелетата“ и „Серафим“. Към междутекстовите връзки в разказа „Кучето зад каруцата“ на Йордан Радичков се концентрира коментарът на Надежда Стоянова. Финални шрихи на третата част добавят кратките фрагменти-спомени, разказани от Христо Трендафилов понякога с хумор, понякога с носталгия, понякога със съдържана горчивина.

Библиография на трудовете на проф. Кирил Топалов

Последната, също внушителна част от сборника „Хоризонти на словото“, съдържа пълната библиография на публикациите на и за Кирил Топалов. В нея се намират общо 877 библиографски посочвания. Включени са и най-ранните публицистични и художествени текстове на младия автор – първите публикации са във в. „Народна младеж“ от 1965 г. Последното заглавие в този библиографски списък е мемоарният роман на писателя „Живот по неизбежност“ от 2023 г., с който той отбелязва юбилейната си годишнина. Библиографията на проф. Топалов се допълва от 85 доклада, изнесени на национални и международни форуми, и от три филмови сценария на автора

на „Бъди благословена“, „Бягай... Обичам те!“ и „Не се сърди, човече“. Тази част на сборника представя Кирил Топалов като съставител, редактор и преводач на повече от 40 книги с научни и художествени съчинения. Петият дял от библиографията съдържа пълен списък с литературата за проф. Топалов – включително статиите от настоящия сборник. Следват два именни показалеца: на публикациите на К. Топалов и на българските и чуждите периодични издания, в които те се намират. Богатият библиографски дял на сборника е сам по себе си интересно и богато информативно четиво.

Статиите в сборника *Хоризонти на словото* адекватно и пълноценно диалогизират с факти от богатата житейска, творческа и научна биография на проф. Кирил Топалов. Писател, критик, теоретик, изследовател на литературата, обичан колега и преподавател, приятел – сборникът отразява Кирил Топалов в много от неговите социални роли и творческа многоликост. Към ценното съдържание на книгата се добавя забележителното внимание към детайлите на съставителския и издателски екип. Томът е изработен с редакторско и с полиграфско старание и прецизност, които удвояват удоволствието от общуването със сборника в чест на 80-годишнината на проф. Кирил Топалов.

**Николета Пътова,
Институт за литература
Българска академия на науките**

Надя Данова. Как е живяна и как е мислена детската възраст от българите (XVII–XIX в.). София: Парадигма, 2023, 690 с. ISBN 978-954-326-509-1.

Монографията на Надя Данова е събитие както за специалистите, така и за широката културна аудитория. Книгата е особено забележителна с това, че носи в себе си историческото минало, чрез което в голяма степен авторката обяснява настоящето. Разкриването на тази част от историческото минало на българите, касаещо детството, е реализирано чрез анализ на текстове, съставени от грамотни българи в периода XVII–XIX век, като авторката определя кръгът на източниците така: „приписки, спомени, автобиографии, съчинения с философско, педагогическо, нравоучително или религиозно съдържание, дневници, публицистични и художествени произведения, учебници и училищни помагала, ръководства за отглеждане и възпитание на деца, медицинска книжнина, училищни правилници, календари, пътеписи и агиографски паметници, неиздадени ръкописи, каталози на лични и публични библиотеки, обявления за недостигнали до отпечатване книги, материали от периодиката, както и кореспонденция на различни представители на онези времена“ (Данова 2023, с. 14). Сред видните имена, чиито текстове е проучила авторката, са тези на Петър Берон, Константин Фотинов, Неофит Бозвели, Неофит Рилски, Иван Богоров, Петко Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Рашко Блъсков, Васил Априлов, Христо Г. Данов. Техните творби са изследвани в контекста на търсенията ѝ, а именно отношението и възгледите им за детето и детската възраст. Най-ранната творба, която авторката използва от българските източници е от 1642 г., а най-късната – от 1878 г. И не само това – авторката е направила задълбочен исторически преглед на разбиранията за децата и детството още от Античността – при гърците, римляните и траките, през Средновековието – във Византия, България, и Русия, до края на Ренесанса. Цитирани са основополагащи от древността автори – Аристотел, Кекавмен, Херодот, Хипократ и Соранос, Плутарх, Стагирит и др.

Какво се е случило с разбиранията за детството и детското развитие, обучение, оgramотяване и възпитание за три века – XVII, XVIII и XIX в. авторката разкрива съвсем безпристрастно, като използва умело познанията си за историческо хронологизиране и обективна съпоставка на източниците. Философията на мисленето за детската възраст има завладяваща дълбочина. Книгата е широкообхватна и може да се интерпретира и да се чете с интерес от историци, от родители, които се опитват да изградят възпитателен модел за децата си, но не на последно място от специални педагози. Н. Данова борава с изключително важни оригинални и преводни извори, засягащи лицата с увреждания и отношението към тях; анализът е ценен за психолози, за

които връзката действие-последствие, особено в отношението към детето в семейството, винаги е една плодотворна база за изводи, свързани с психобаланса на различните поколения в миналото и в настоящето; за специалисти-педагози е съществена дълбочината при разкриването на възпитателните и образователни модели. Всичко това е повод за размисъл дали не е време нещо добре забравено старо да се превърне в ново и градивно в педагогическите модели на работа през XXI век.

Търсенията на автора ни водят по исторически път, който в случая започва през XVII век и ни отвежда не просто до XIX век, а до настоящето, в което теми като наказание, вина, детска психика, възпитание, насилие над деца, обучение и свобода на мнение на децата са оживено коментирани и широко застъпени. Истината е, че както и самият автор достига до този извод, голяма част от семействата в България продължават да считат насилието над децата под формата на „шамари“, „пошляпване“ за нормално и го практикуват активно. За доказателство е цитирано изследване на Националния център за изследване на общественото мнение, в което 70% от изследваните лица подкрепят „минималното насилие“ (Данова 2023, с. 12). Именно в труда си проф. Данова внимателно очертава взаимовръзката между родителското и учителското поведение и последиците, които те носят за цялото ни общество в бъдеще. Пример за това са флорентинците, които през XV в. поддържат убеждението, че ползите от хармоничните отношения в семейството и правилното възпитание на децата се определят на държавно ниво. Още тогава Леон Алберти подчертава значението на бащата в образователния процес. Това е актуална тема и днес, тъй като модерните схващания за дом и семейство поставят ролята на бащата на основополагащо място за правилното възпитание, правилните модели на поведение, които предоставя на децата си и разбира се, неговата подкрепа за семейството.

В първата част на книгата можем да проследим темата за възприемането на децата от различните общества в непознати до сега измерения. Историческият преход, който прилага авторът, е изключително интересен и ни дава възможност да присъстваме на една истинска еволюция – от Аристотел, който приравнява разума на децата към този на лудите, Стагирит, който смята децата за собственост на родителите, до Марк Аврелий, посочващ, че детството е период, който не просто трябва да премине, за да се встъпи в зряла възраст, а период, който трябва да бъде съхранен с добро възпитание и хубави спомени. Интерес буди и фактът, как за няколко века детеубийството, което е било напълно разрешено, ако детето не отговаря на критериите на обществото, има преход към религиозни разбирания, свързани с оценяването на душата при децата, които променят отношението към убийството и така християнството започва да приравнява детеубийството към убийството на зрял човек и го осъжда. В средновековна България „за допустими се приемат убийствата на извънбрачните деца и на деца с тежки физически недъзи“ (Данова, 2023, с.71).

От Средновековието авторът ни пренася в модерна Европа – Ренесанс и Реформация, в които наблюдаваме прогрес в отношението към раждането, отглеждането и възпитанието на децата. Авторът борави с ценни източници – Леон Батиста Алберти, Еразъм Ротердамски, Волфганг Ратке, Ян Амос Коменски и други, като на преден план излиза истински мислената педагогика и концепцията, че детето е индивид, с когото трябва възрастните да се занимават в няколко направления – обучение, игра, възпитание. Можем да кажем, че сега, в XXI век, не малка част от установените педагогически и психологически концепции съвпадат с тези на авторите от Средновековието. Разбира се, едно от обясненията е, че педагогиката е вдъхновена от тези автори, но е и факт, че методите и разбиранията се запазват, тъй като доказано работят. Така например идеята на Ратке, че учениците не бива да бъдат заставяни да учат насилно от авторитарни учители, а трябва преподаването да бъде интересно и с любов към детето, е една от идеите на съвременното модерно училище, в което се предлага проектнобазираното обучение. Може би има една идея на Ратке, към която днешното училище трябва да се обърне, а именно образованието и възпитанието да са съобразени с реда и хода на природата, като „учебното познание да включва сетивно възприемане на предметите и явленията от външния свят“ (Данова 2023, с. 94). Един от проблемите на днешната педагогика, особено при учениците със специални потребности, е, че знанията са теоретични, идващи предимно от учебниците, а не практически, идващи от собствен опит и възможности за достигане до собствени изводи след възможност за експериментиране. Основната концепция на Ратке е, че образованието трябва да бъде поднесено така, че днешните деца да бъдат полезни граждани утре.

В следващата част на книгата, авторът се заема да покаже отношението към детството, раждането на децата, смисъла в отглеждането им и начините за тяхното обучение в периода XVII–XIX в. в България. Показана е пълната липса в началото на периода за разбиране на детството и смисъла на този период за живота на човек, насилието над учениците и разбирането на родителите и учителите по това време, че колкото по-бито и наказвано е едно дете, толкова по-добър човек се очаква да излезе от него. Пример за това е Паисий Хилендарски, който поставя детето на нивото на неукния възрастен, както и поддръжката му на идеята за властовия модел в семейството.

Практиката за наказанията се изтъква от автора и в проучванията от нея трудове на Софроний Врачански, който в словата за четене в църква в неделя дава напътствия на родителите да наказват децата си и да не „жалят тоягата“. В края на XVIII век ситуацията започва значително да се променя и все по-често се говори за истинското обучение на децата в училище, за нови методи, чрез които да се поднася ранното ограмотяване в буквава, както и семейните роли възпитателни модели, които започват да заемат своето място.

Следващият български автор, чиито трудове са разгледани във връзка с детството е Иван Богоров, чиито идеи за възпитание и отглеждане на детето

включват набожност, трудолюбие, разумност в постъпките, доброта и послушание пред родителите. Интерес за темата представлява педагогическият му подход, а именно това, че чете на учениците си в Шумен Робинзон Крузо, чрез чиято история създава любов към четенето у учениците.

Васил Априлов също е част от изследваните от Н. Данова автори. Разгледан е трудът му „Мисли за сегашното българско учение“, в който Априлов се обръща към родителите, вмениявайки им отговорност за образованието на децата им. Той прокарва и идеята за специална литература и училищни книги, предназначени специално за учениците, което е поредно доказателство за променящата се българска образователна система и променящото се отношение към децата и детството като цяло. Става ясно, че детството вече представлява отделен, значим период от живота на човек и българите все повече започват да се грижат за него.

Друг виден автор от XIX век, с чиято визия за детството имаме възможност да се запознаем благодарение на труда на Надя Данова, е Любен Каравелов. Идеите му, свързани с детството, отглеждане и възпитанието на децата са подхранвани от вярата в революцията и свободата. Той е пример за един от първите автори, които признават детството за специален етап от човешкия живот и за етап, основополагащ формирането на човека. Един от първите автори, който прави своя периодизация на детството – период от 0–5 г., който нарича „отхрана“ и от 5–14 г., като този период според Л. Каравелов е изцяло насочен към възпитанието.

Разглеждайки авторите на XIX век, прави силно впечатление промяната във възгледите на обществото към децата и детството. Така например изследваният от Данова Христо Ботев става един от първите български автори на века, който отхвърля „първородния грях“ на детето и приема собствена Дарвинова теория за произхода на човека, отхвърляйки религиозните догми за произхода му от Бога. Отрича авторитарното възпитание на децата от учителите и отхвърля ценности като покорство, смирение, кротост. Освен отричания от Ботев първороден грях, в проучването на Н. Данова се запознаваме и с позицията на Христо Груев Данов, който смята, че идвайки на този свят, детето не носи нито добро, нито лошо, а само живот. Според него доброто и злото се учи тук, на Земята и всъщност с това свое становище той вмениява отговорността за развитието и благополучието на детето на възрастните, поспециално на учителите.

Разгледаният период XVII–XIX в. от Надя Данова ни дава възможност ясно да разберем как е било мислено детството, възпитанието, обучението и отглеждането на децата. Моделите се променят неколкократно под влиянието на църквата. Отношението към детето и неговото обучение се изменят и според състоянието на държавата в различните периоди. Така например робството и копнежът по освобождението на България стават първоизточник на голяма част от разбиранията за възпитанието на децата и ценностната сис-

тема, която трябва да притежават. В България XIX век се оказва повратен – учителят придобива силата на възпитател, но не насилник; авторите на века поделят отговорността за развитието на детето между семейството и училището, като стават все по-ясни ролите в семейното възпитание. Детството се признава за важен етап от цялостния живот на човека и се обособяват специфични подходи, за да се повлияе от възрастните на децата възпитателно и образователно.

Книгата има богат справочен апарат. Библиографията обхваща 792 заглавия на гръцки, български, руски, немски, сръбски, румънски, френски и английски език, като са обособени няколко раздела: непубликувани документи и материали, музейни, архивни и ръкописи; периодичен печат от XIX век; публикувани извори; справочна литература, описи, енциклопедии, библиографии, изследвания.

Трудът на проф. Надя Данова е от изключителна важност за нашата съвременност, в която се правят непрестанни опити за пренебрегване на историческото минало и завещаните от него истини. Той представлява енциклопедия, събрала най-съществените данни от историческите източници, съпроводени не само с коментар, но с тяхното проникновено осмисляне.

Мария Валявичарска
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Стефан Дечев. Стамболов след Стамболов. История, политика и памет. (1895–2020). София: Просвета, 2022, 672 с.

„След живота“, така доц. д-р Стефан Дечев нарича паметта за Стефан Стамболов – една изключително проблематизирана (но не и проблемна сама по себе си), значима и известна българска историческа личност. За да я проучи и реконструира, изследователят влиза в различни пътища, пътеки и завои на политическата, социалната и културната история на България от края на XIX век до наши дни. В търсене на отговори на многобройните въпроси Дечев е възложил намерението си на хиляди, практически на всички запазени „следи“ от миналото – архивни и печатни документи, периодичен печат, научна и художествена литература, учебници по история, фолклорни материали, музейни експозиции, възпоменателни събития и практики, произведения на изкуството, филми и театрални постановки, аудио- и видеозаписи и пр. Солидно аргументирани, научните резултати са убедителни и увлекателно поднесени в четивен, дори атрактивен, текст.

Изследването е с впечатляващ обем и хронологичен обхват на повествованието, но се откроява преди всичко с научноизследователската си значимост и с новаторския си характер. Първото, и най-очевидно, което поражда читателя дори при бегъл поглед към съдържанието, са десетките подглавия, рефериращи към сложните и многопластови въпроси за процесите, свързани с производството на спомени и за разнообразието от употреби на историческата памет.

Изложението е структурирано на хронологичен принцип. Този подход е осигурил на автора възможността да историзира паметта и успешно да се справи със свръхпроизводството на интерпретации във всеки един от обозначените исторически и, по дефиниция, политически обособени периоди. Така е станало възможно да се открие влиянието на вътрешно сложилите се обществено-политически условия, както и да се изтъкнат поколенческите различия в отношението, помненето и възприемането не само на личността и делото, но и на образа на Стамболов. Читателят е заинтригуван още с увода, в който Дечев помества разказа за варварското покушение срещу Стамболов. Тук, в увода, има и важен научно-критичен текст, който осведомява за вече стогодишния (в европейската и световна историография) дебат по темата „история-памет“, за който дебат нямаме причина да мислим, че е приключил.

Като първи етап от инструментализирането на паметта за Стамболов авторът отграничава времето от трагичната смърт на героя до края на Първата световна война. През този период все още са живи политическите приятели и привърженици на държавника, както и противниците му. Те са и главните носители на лични спомени и противоположни оценки, те са и които използ-

ват името на Стамболов като символен капитал и залог в текущите политически борби, че и при външнополитическата ориентация на България преди и по време на войните. В края на XIX и първото десетилетие на XX век започва и социалното производство на спомена чрез периодични отбелязвания на трагичната му смърт (по-значими през 1910 и 1915 г.) и посредством вестникарски публикации, парламентарни прения, „лятащи листове“, брошури и книжки. Авторът ни убеждава, че обществената памет, заявена в различни по вид, характер, произход и форма „места на памет“ (по П. Нора), запазва далеч по-малко място за понятия като „отечествоспасител“, „велик държавник“ и „патриот“ за сметка на доминиращите „тиранин“, „тираничен режим“ и „Стамбуловщина“.

Междувоеенните години, заедно с тези на Втората световна война, са обособени като втори етап в развоя на колективната памет за Стамболов, видимо отправила се в позитивна посока. През този период политикът-революционер напуска острастените публични полемики и минава в историята. Той така и не успява да се добере до върха на пантеона от национални революционери, където вече са поставени Васил Левски и Христо Ботев като „герои за всички“. Но, както уместно забелязва Стефан Дечев, в духовната атмосфера на 30-те години, обладана от всеобщия (националистичен) повик „Назад към Възраждането!“, мнозина интелектуалци, включително учени-историци и изследователи започват да си дават сметка, „че по законите на функциониране на колективната памет, Стамболовият портрет отдавна би висял в българските училища, ако той бе погинал по време на самите въстания“. Подобна мисловна нагласа несъмнено би била добра предпоставка за бъдещо по-обективно преосмисляне и преоценка на живота и делото на хъша-революционера-държавника Стефан Стамболов. Нищо подобно обаче не се случва.

Превратът на 9 септември 1944 г. и установеният впоследствие тоталитарен комунистически режим разрушават не само социално-икономическия ред в страната, но ликвидират както просветните, така и културните традиции на обществото. Изключително интересният разказ за тези 45 години Ст. Дечев е разположил в три глави. Общото заключение е, че през този период историческата личност Стефан Стамболов често е сатанизирана, понякога срамежливо премълчавана, но като цяло – тотално маргинализирана. Същевременно, авторът е открил удостоверения за съществуването и за плахото движение на алтернативна, позитивна памет за Стамболов, пазена от неголяма група хора и апокрифно споделяна в средите на интелигенцията като символ на национално достойнство.

От началото на 90-те години на миналия век започва нов етап в „след живота“ на Стамболов, който (както изглежда първоначално) се завръща триумфално в публичността като най-изтъкнатия държавник и „гаранция за евроатлантическото бъдеще на България“. Анализът на автора обаче доказва, че противоречивата представа за Стамболов си е все същата и тежестта

върху взните на обществената памет се носи конюнктурно от битието му на одобряван хъш и национален революционер, нежели от това на премиер-министър и държавник.

В следващия и последен за повествованието (а и за т.нар. Преход) етап, историческата (колективна) памет за Стамболов видимо навлиза в коловозите на официалността и рутината. Общественият възторг спада, нормализира се и говоренето за Стамболов като един от бележитите българи. Днес може би вече не е толкова очевидно, че символното и ярко „завръщане“ на Стефан Стамболов през 90-те години на XX век носи капацитета на реална причинна връзка – 45-годишната тотална зависимост от СССР (респективно, Русия). Но ако решим да се вгледаме в тревогите на днешния ден, в противоречивите реакции и в противоположните говорения на политиците и държавниците ни за вероломната война на Русия срещу Украйна, няма как да не се замислим: дали всъщност паметта за дадена историческа личност не е морален компас за съвременното ни общество.

Общо погледнато, работата на Ст. Дечев по реконструирането на паметта за Стефан Стамболов по съществото си се отнася до релацията „история-историческа памет“. Тя, и като променена идея за това кое е полето на историческите изследвания, и като осъществено научно-критично боравене с историческите извори в контекста на разбирането на Марк Блок от школата „Анали“, следва да се признае за теоретико-методологически принос на автора.

Монографията е не просто впечатляваща по своя мащабен замисъл – с нея се отварят нови хоризонти за научна дискусия и се очертават нови подходи *за и в* научната историография, съществен проблем в която, струва ми се, би бил този за предмета на историята, в изначалното ѝ значение на знание, придобито посредством научно изследване.

Василка Танкова

Константин Куцаров. Българските лексемни класове и учението за частите на речта. София: Колибри, 2022. 350 с. ISBN 978-619-02-1031-3.

Представяната тук монография на Константин Куцаров чертае нови перспективи пред българската граматична наука. Както се отбелязва още в увода на изследването (с. 5–6), приоритетна задача на автора е да се изгради оригинална концепция за членението на думите от съвременния български речник, опираща се на научно обоснована критерийна база. В следващите няколко глави, преди да се стигне до същността на въпроса, последователно се прави изключително подробен обзор на възгледите за частите на речта от Античността до наши дни.

В първата глава, *Класификации на думите през Античността и Средновековието* (с. 7–30), се осветляват вижданията на древните граматичници и техните колеги от епохите на Античността и Средновековието (а всъщност и на Ренесанса и Просвещението) по проучваната тема. Споменатата част на книгата успешно може да изпълнява и ролята на наръчник по един от най-важните въпроси в историята на езикознанието. Започва се от Древна Индия (Панини и др.), минава се през Древна Гърция (Аристотел, Аристарх Самотракийски, Дионисий Тракийски и Аполоний Диоскол от Александрийската граматическа школа, Аристарх, който вече определя осем части на речта) и латинските граматичници (Марк Теренций Варон, Елий Донат, Присциан Цезариенсис). После накратко се минава към времето на Средновековието, за което се отбелязва, че не са известни нови оригинални трактовки. На мен все пак би ми се искало тук да бяха споменати и поне някои арабски представители на източното езикознание, които също се спират върху проблема за делението на частите на речта (вж. В. Ахвледиани. *Арабское языкознание средних веков. В: История лингвистических учений. Средневековый восток.* Наука. Ленинград. 1981, с. 53–95). Достига се до ренесансовите граматичници – до написаната от англичанина Джон Палсгрейв старофренска граматика, до латино-галската граматика от Жак Дюбоа и други, като се сравнява изложеното в тях с латинското наследство. Главата завършва с представяне на *Всеобща и рационална граматика* на Антоан Арно и Клод Лансло от 1660 година, която по същността си е откъсване от латинския еталон, и с граматичния труд на Михаил Ломоносов.

По-нататък авторът се фокусира конкретно върху руската граматична традиция, както личи и от заглавието на втора глава – *Развой на учението за частите на речта в руското езикознание след граматиката на Михаил В. Ломоносов* (с. 31–128). Предполагам, че това е свързано с последвалото силно влияние на споменатата традиция върху българските автори на грама-

тики. За периода от началото на XIX до края на XX век се анализира научната продукция, засягаща изследваната тема, на редица бележити руски лингвисти. С риск да досадя ще ги изброя, като спестя поне вторите им имена: Николай Греч, Александър Востоков, Висарий Белински, Герасим Павски, Иван Давидов, Фьодор Буслаев, Константин Аксаков, Александър Потемня, Дмитрий Овсянко-Куликовски, Василий Богородицки, Филип Фортунатов, Алексей Шахматов, Александър Пешковски, Михаил Петерсон, Лев Щерба, Николай Дурново, Виктор Виноградов, Михаил Панов, Пьотър Кузнецов, както и *Академичната граматика на руския език* от 1982 година.

Приближаване към същинския обект на изследване в монографията представлява третата глава, *Концепциите за частите на речта в българското езикознание* (с. 129–224). Тук списъкът с авторите и по необходимост заглавията на техните трудове, третиращи в различна степен проблема, е още по-дълъг, но и него няма да спестя. За периода на XIX век се започва от базираната на руски и църковнославянски граматика *Българска граматика* на Неофит Рилски (1835). След това се продължава с Неофит Бозвели и Емануил Васкидович (*Руководство на славеноболгарская граматика* – трета част на *Славеноболгарское детеводство*, 1835), Христки Павлович (*Грамматика славеноболгарска*, 1836), Иван Богоров (*Първичка българска граматика*, 1844), българската граматика на немски език от братя Цанкови (1852), *Основа за българска граматика* на Йоаким Груев (1858) – първата издадена с граждански шрифт, Тодор Хрулев (*Българска граматика*, 1859), Георги Миркович (*Кратка и методическа българска граматика*, 1860), която отрича съществуването на падежи в българския език), Драган Манчов (*Бащин язык*, 1871), две преводни граматика от руски на Сава Радулов, Добри Войников (*Кратка българска граматика с упражнения*, 1864), Иван Момчилов (*Писменица на славянски език*, 1847 и *Грамматика на новобългарския език*, 1868), Никола Първанов (*Извод из българската граматика*, 1870), Начо Начов (*Кратка българска граматика*, 1871), Тодор Шишков (*Начална българска граматика*, 1872). Пропусната е *Елементарна практическа граматика* на Т. Икономов (Шумен, 1891). Периодът на 20 век започва с първото българско системно граматично описание на Тодор Калканджиев (*Кратка българска граматика*, 1936). После следват Никола Костов (*Българска граматика*, 1939), Стефан Младенов и Стефан Попвасилев (*Грамматика на българския език*, 1939), Александър Теодоров-Балан (*Нова българска граматика*, 1940), Димитър Попов (*Българска граматика*, 1941), Любомир Андрейчин (*Основна българска граматика*, 1944), Стоян Стоянов (*Грамматика на българския книжовен език. Фонетика и морфология*, 1964), Юрий Маслов (*Грамматика болгарского языка*, 1981), Петър Пашов (*Практическа българска граматика*, 1989), Станьо Георгиев (*Българска морфология*, 1991, в която са разгледани още две части на речта – *предикатив* и *детерминатив* – първата се среща и у Виноградов и Маслов), Руселина Ницолова (*Българска граматика. Морфология*, 2008). Разглежда се и една статия, свързана с въпроса – *Проблемът за частите на речта* от Мо-

1869

ско Москов (1986). За последната К. Куцаров отбелязва, че *по въпроса за членението на думите* тя е вторият светъл лъч в българското езикознание след *граматиката на Ю. Маслов*. Преди да обясня какъв е смисълът на тези думи, ще отбележа, че тук към отпечатаната на руски език граматика на Маслов биха могли да се добавят още няколко чуждоезични български граматика. Примерно, написания на руски *Роден език* от молдовския българин Николай Тодоров, англоезичните учебници на К. Ро Хауге и Е. Скатън (в които няма да намерим нищо ново), както и френскоезичната българска граматика на Жак Фьойе (за нея по-подробно малко по-надолу). Проблемът за частите на речта е разглеждан и в учебниците по общо езикознание, от които в монографията на Куцаров е ползван този на Вл. Георгиев и Ив. Дуриданов. Тук не бих искал да пропусна и учебника на Лилия Илиева (*Увод в общото езикознание*. Благоевград, 2001). В него (от с. 266) е отделено специално внимание на въпроса, като се разглеждат и частите на речта в средновековната философия, проблеми на списъка от части на речта и частите на речта в различни езикови семейства. Последното е особено актуално, понеже в езици като китайски, корейски и японски съществува особен вид част на речта – *класификатор*, използван в комбинация с числителни и съществителни, наченки от която има и в български или турски (*пет глави добитък, два чифта обувки* и т. н.), а е известно, че в последния език, и не само там, съществуват и следлози (от сорта на старобългарския *ради*, запазен и днес в израза *Бога ради*). Л. Илиева се спира върху трактовката на частите на речта в генеративната граматика (с. 294–296), където се обособяват още *спецификатор*, *complementizer*, *determiner* (последните две оставени без български превод, но на български би трябвало да бъдат *комплементизатор* и *детерминатор*). Детерминаторът впрочем (на френски *déterminan*) се намира и в граматиката на Фьойе (J. Feuillet. *Grammaire synchronique du bulgare*. Paris. 1996) и в това понятие се включват *определителен член*, *показателни*, *въпросителни*, *неопределителни* и *отрицателни местоимения*, както и *квантификатори*, в които влизат *бройните числителни* и *бройните наречия* (като в *малко хора*, *много хора*). С тълкуването на последните два примера от Фьойе аз не съм съгласен, за което ще стане въпрос по-долу. В изследването на Куцаров е пропусната и литература, свързана с конкретни части на речта в българския език (вж. примерно Б. Велчева. *Наречието като част на речта*. (Известия на Института за български език. 19, 1970). Монографията за лексемните класове и частите на речта само би спечелила, ако бяха разгледани и постановките на няколко македонски граматика.

Но да се върна към споменатата статия на Москов. В нея има нетрадиционна дотогава (ако не броим граматиката на Маслов) подредба, да речем, на местоименията. Същите се подразделят на *субстантивни местоимения* (*аз, ти, той, този, онзи, кой, който, някой*), *адективни* (*такъв, какъв, някакъв*), *нумерални* (*колко, толкова, няколко*), *адвербиални* (*така, там, тук, кога, къде*) и др. Бих добавил, че подобни трактовки са правени и спрямо други езици. На-

пример, от А. Науменко-Папп по отношение на унгарски (*Практическият курс венгерского языка*. Москва, 1982), където на с. 198 унг. *sok* 'много' се тълкува като неопределено количествено числително, докато, например, *hat* 'шест' си е определено количествено (тоест *бройно* – б. м. – Ив. Ил.) числително.

Основна за рецензираното проучване е четвъртата глава, *Класове думи в съвременния български език* (с. 225–330) – повече от сто страници. В нейното начало се повтаря изказаната и в началото на работата мисъл, че главна задача на настоящия труд е да изгради актуална и иновативна таксономия на думите в съвременния български език. След което авторът добавя, че от обзорните страници става ясно как в българското езикознание проблемът за частите на речта рядко попада в епицентъра на вниманието. В подглавата *Частии на речта, класове думи в езика или класове лексеми в езика* се отбелязва, че *частии на речта* със сигурност е един от най-старите термини в лингвистиката, който битува и в българските специализирани пособия още от времето на възрожденските граматика. Споменават се и критики към термина от Ал. Теодоров-Балан, който предпочита да използва определението *частии на езика*, както и в *Академичната българска граматика* от 1983 година и у М. Москов. Според К. Куцаров безспорно по-подходяща от *частии на речта* е квалификацията *класове думи в езика* или *класове лексеми в езика*. В следваща подглава, *Критерии за класификация на лексемите в съвременния български език*, се изброяват и дискутират принципите за разпределение на думите в споменатите класове, които според автора най-често са три: *логикосемантичен*, *морфологичен* и *синтактичен* (аз бих добавил и *етимологичен* – б. м. – Ив. Ил. – и по-долу ще обясня защо), като идеалният лингвистичен замисъл е те да се прилагат пропорционално и едновременно, в синтез. Работната основа на К. Куцаров обаче е малко по-различна – той изхожда от презумпцията, че специфичният граматичен облик на всяка конкретна езикова система предполага примарна значимост само на един критерий. Така например авторът отрежда първостепенна роля на морфологичния фактор при класификацията на изменяемите думи в българския език. Морфологичният принцип предполага дадена част на речта да обединява думи с едно и също формоизменение, изразяващи съответно идентични морфологични категории и граматични значения. За обособяване на самостоятелна класа думи е добавено още едно изискване – той да притежава поне една семантично свойствена граматична категория. Синтактичният критерий от своя страна има решаваща роля при класификацията на неизменяемите думи.

Тъй като обемът на рецензията набъбна прекалено много, ще прескоча някои обяснения и направо ще изброя обособените от Куцаров (с. 241 в изследването му) в съответствие със споменатите принципи следни *класове лексеми* в съвременния български език (предадени от него с главни букви): *Дискурсив*; *Съществително име*; *Числително име* (само *бройни числителни*); *Прилагателно име*; *Глагол*; *Причастие*; *Наречие*; *Предлог*; *Съюз*; *Частиица*;

Детерминатив; Междуметие. За всеки клас думи от изброените в процеса на анализ авторът изброява и характерните му граматични категории.

Към *дискурсива*, притежаващ лице, число и падеж, се включват само три форми: *аз, ти и той*.

Съществителните имена, притежаващи *род, число, бройна форма, положение (определени и неопределени), апелативност (звателни и незвателни)*, както в английската граматична традиция, биват *броими* – с форми и за единствено, и множествено число, и *неброими* (като *обич, смърт, ориз, януари, сребро, Варна, Дунав, роднина, пияница, будала*). За последния пример обаче бих искал да направя уговорка, че подобни думи, особено в диалектоложките изследвания, се определят като заети от турски неизменяеми прилагателни (което не пречи те да могат и да се субстантивират).

Числителните имена, към които тук се отнасят само бройните, също имат *положение* (например *един – единият, два – двата*), *одушевеност (мъжколичност и немъжколичност)*. Би било добре да се отбележи, че в етимологичен план старобългарските бройни числителни на практика се делят на съществителни и прилагателни имена.

Към *прилагателните имена*, които биват *качествени* и *относителни* (първите могат да се степенуват), тук се отнасят и *редните числителни (първи, втори)*, *притежателните местоимения (мой, твой)*, *показателните (този, такъв)*, *въпросителните, относителните, неопределителните (нечий, някой)*. Като типични за този клас думи категории освен *степенуване* се обособяват и *род, число, положение*. На мен ми се струва обаче, че традиционно класифицираните като подвид за лица и предмети местоимения, от типа на *кой, някой, никой*, по-успешно биха се вместили в класа на съществителните имена.

Глаголът се характеризира с категориите *вид, време, действен таксис* (термин, въведен от Р. Якобсон и развит от Иван Куцаров), *наклонение – изявително, повелително, желателно (нека пиша, нека да пиша, дано пиша – с отбелязване, че според Ст. Георгиев и Маслов последните са конюнктивни), условно и умозаключително*.

Причастията са *свършени* и *несвършени* по вид, *преходни* и *непреходни*, *възвратни* и *невъзвратни*. Куцаров смята (с. 301), че в българския език граматично противопоставяне по *злог* е налице единствено в рамките на причастната система: *деятелен (спускащ и спускал)* и *страдателен (спускаем и спускан)*. Между другото, и в предишна своя работа (Куцаров, К. *Българското причастие*. УИ Паисий Хилендарски. Пловдив. 2012, с. 34) цитираният автор обособява *сегашно страдателно причастие* и за съвременния български език. На причастията авторът приписва и категорията *състояние на действието*, състояща се от грамемите *нерезултативност (спускащ, спускаем)* и *резултативност (спускал, спускан)*. Ако аз бях написал въпросната монография, по-скоро изцяло бих отнесъл причастията към класа на прилагателните имена.

При *наречието* като цяло не виждам нещо по-различно от досегашните трактовки. Дават се примери с *отслабва бързо; пише грамотно; сънува, спейки; върви заднешком* (бих добавил и *заднешката*), *много умно говори; дважди, трижди*. Тук ще отворя скоба и ще кажа, че за случаи като *говори умно* или *говори много умно* е ясно, че в тях се използват наречия. Но бих искал да знам, а от показаното не разбирам, как ще се третират примери от сорта на *много народ* (стб. МЪНОГЪ НАРОДЪ), *малко жени*, които аз (Илиев, Ив. Г. *Общи форми с количествено значение в съвременния български език – произход и морфологична служба*. ВЪв: В памет на професор Русин Русинов. Езиковедски изследвания. Велико Търново, 2001) въз основа на етимологичния принцип, и не само на него, определям като неизменяеми прилагателни, подобно на турските заемки от сорта на *инат жена, инат момче*. По-нататък Куцаров отбелязва, че наречието притежава и адноминална употреба: *жената днес, замъкът отсреща*. Тази употреба по същността си е адективна. Притежават я и съществителните, например: *жар птица, очи череши*, англ. *iron fist* 'железен юмрук'. Оттук възниква и въпросът с какво основание и дали определенията в подобни употреби също не биха могли да се причислят към прилагателните.

По-нататък авторът разглежда *предлозите, съюзите, частиците* и споменатите и от Ст. Георгиев *детерминативи*. В класа на последните според Константин Куцаров (с. 324) попадат думи и съчетания от типа на *наистина, вероятно, евентуално, несъмнено, следователно, може би, разбира се, например*. Тоест думи, които П. Пашов (Пашов 1989: 185) определя като *наречия за логическо и модално уточняване*.

В *Заключението* (с. 331–334) Куцаров обобщава, че съчинението му предлага неординарна подялба на думите от съвременния български речник. Изтъква се (с. 332), че сред хилядите концепции и разработки, посветени на частите на речта в общото и в частното езикознание, в рецензирания труд е отделено специално внимание само на тези постановки на чужди учени (тоест небългарски – б. м. – Ив. Ил.), които впечатляват с решенията си и декларират примарната роля на морфологичния (граматичния) фактор при класификацията на лексемите.

Следват *Таблицы с таксономична характеристика на българските лексемни класове* (с. 335–337).

Изследването на Константин Куцаров е новаторско и задълбочено, поради което заслужава вниманието на колегите българисти в страната и в чужбина, които в бъдеще по необходимост ще трябва да се съобразяват с постановките му и евентуално да ги доразвиват, както донякъде се опитах да направя и аз в настоящата рецензия. А защо пък в бъдеще да не видим рецензираната тук монография и в превод на някой от основните европейски езици.

Иван Г. Илиев
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

БЪЛГАРИСТИКА
BULGARICA

47/2023

Редактор: проф. Анисава Милтенова

Съставители: доц. Никола Казански, Емилия Волева
Коректор: Жасмина Кръстева

Формат 70 × 100/16
Печатни коли 12

Печатница на Издателството на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 5

www.press.bas.bg

ISSN 1311-8544